

**TURUN
YLIOPISTO**

Suomen alamaiset Nevan rannoilla

Pietarinsuomalaisten integraatio kaupunkiyhteisöön 1900–1914

Leonid Zelenkin

Pro gradu -tutkielma

Filosofian maisterin tutkinto, Suomen historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Marraskuu 2022

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos / Humanistinen tiedekunta

ZELENKIN, LEONID: Suomen alamaiset Nevan rannoilla. Pietarinsuomalaisten integraatio kaupunkiyhteisöön 1900–1914

Filosofian maisterin tutkinto, Suomen historia

Pro gradu -tutkielma

Sivumäärät: 77 sivua, 9 sivua liitteitä

Tutkin pro gradu -tutkielmassani 1900-luvun alun pietarinsuomalaisten integraatiota kolmesta näkökulmasta: asumisen, työn sekä sivistys- ja vapaa-ajantoiminnan kautta. Tutkin pietarinsuomalaisten elämään vaikuttaneita olosuhteita näillä kolmella elämänalueella ja heidän kokemuksiaan elämänoloista Pietarissa. Tässä muistitietohistoriallisessa tutkimuksessa tavoitellaan pietarinsuomalaisten omia menneisyyden tulkintoja. Tärkein käytetyistä alkuperäislähteistä on Historiallisten seurojen muistitietotoimikunnan arkistoon kuuluva Pietarin suomalaisten muistitietokokoelma.

Oliko pietarinsuomalaisten kohdalla kyse integraatiosta vai assimilaatiosta? Säilyikö suomalainen kansallisidentiteetti, vai sulautuivatko suomalaiset enemmistökulttuuriin? Mitä onnistunut integraatio merkitsi suomalaisten identiteetille? Entä kumpaan suuntaan kannustivat sen ajan taloudelliset, sosiaaliset ja juridiset olosuhteet, jotka ilmenivät asumisen, työn ja sivistystoiminnan kautta?

Pietarin suomalaisyhteisöstä 1900-luvun alussa tiedetään, että sillä oli pitkä historia kaupungissa. Yleinen käsitys on, että Pietariin muutettiin paremman palkkatason perässä. Suomesta käsin katsottuna muutto Pietariin nähtiin kuin muuttona ulkomaille, vaikka pysyttiin edelleen saman keisarikunnan rajojen sisäpuolella. Näillä olosuhteilla oli merkitystä, koska kun ei tiedetty Pietarista mitään, ei myöskään tiedetty paljoakaan suomalaisten oloista siellä. Samaan aikaan 1900-luvun alkua leimasivat toisen sortokauden aika ja Suomen suuriruhtinaskunnan ja Venäjän suhteiden kiristyminen äärimmilleen.

Tutkimus on osoittanut, että pietarinsuomalaiset muistelevat elämäänsä 1900-luvun alun Pietarissa positiivisessa valossa. Suomalaisen yhteisön jäsenet elivät taloudellisesti keskimääräistä parempaa elämää, ja heillä oli hyvä maine Pietarin työmarkkinoilla sekä erilaisia juridisia privilegioita. Pietarinsuomalaisilla oli oma kirkko ja koululaitos, mikä tuki suomalaisen identiteetin säilymistä. Suomen läheisyyden vuoksi yhteydet kotimaahan säilyivät ja näkyivät vaikutteina kulttuurielämässä, minkä lisäksi monet ottivat innolla osaa venäläiseen rikkaaseen sivistyselämään.

Avainsanat: 1900-luku – Pietarinsuomalaiset – Pietari – Venäjä – muistitieto – integraatio.

Sisällysluettelo

1	Pietarinsuomalaiset – Suomen alamaiset Pietarissa	1
1.1	Tutkimuskysymys	2
1.2	Alkuperäisaineisto	4
1.3	Tutkimustilanne ja tutkimuskirjallisuus	6
1.4	Viitekehys ja metodi	10
2	Pietarinsuomalaisten asuinolot	17
2.1	Pietarin asuntomarkkinat	17
2.2	Oma koti kullaa kallis: kotiseinien sisällä, ruokakulttuuri ja Suomen naapurissa	22
3	Työ ei lopu tekemällä: Pietarin työkuulttuuri ja suomalaisten vahvuudet työmarkkinoilla	27
3.1	Pietarin liike- ja kauppakulttuuri	27
3.2	Pietarinsuomalaisten uraesimerkkejä	31
3.3	Naisten työmahdollisuuksista	38
4	Pietarin suomalaisyhteisön sivistysinstituutiot ja vapaa-ajan toiminta	43
4.1	Pyhän Marian seurakunta ja passivirasto	43
4.2	Pietarin suomalainen koululaitos	52
4.3	Yhdistysten seuratoiminta, urheilu ja kaupunkiviihde	58
5	Integroitunut yhteisö	70
	Lähteet	75
	Liitteet	78
	Liite 1. Aineiston pietarinsuomalaisten koulut perheenpään ammatin mukaan	78
	Liite 2. Pietarinsuomalaisten keskeiset paikat kartalla	79
	Liite 3. Pietarin suomalainen koululaitos katukuvissa	80

1 Pietarinsuomalaiset – Suomen alamaiset Pietarissa

”Itsenäisen Suomen traumaattinen suhtautuminen kaikkeen Venäjään liittyvään häivytti Pietarin suomalaiset julkisuudesta – he edustivat menneisyyttä, josta ei haluttukaan tietää mitään. Venäjällä olleet ja olevat suomalaiset eivät kiinnostaneet Pohjois-Amerikkaan suuntautuneita ulkosuomalaisjärjestöjä, muuta kun propagandatarkoituksessa. Näissä olosuhteissa Pietarin suomalaisten omillakin muistoilla oli taipumus jäädä vain yksityisiksi tai painua kokonaan piiloon. Niiden muistelemista esti vielä vaikea poispääsy ja katkerat menetykset.”¹

Suomalaisilla on muista eurooppalaisista poikkeava historiallinen jälki Pietarissa. Siitä lähtien, kun Pietari perustettiin vuonna 1703, se oli se keisarikunnan kaupungeista, jossa oli eniten länsimaalaisia vaikutteita ja eurooppalaisia asukkaita. Sillä ei kuitenkaan ole ollut yhtä merkittävää osaa minkään muun sen vähemmistökansanosan historiassa kuin suomalaisten. Hyvä osoitus siitä ovat tilastotiedot suomenkielisten määrästä kolmessa eri kaupungissa vuonna 1870: Pietari 16 000, Turku 9 500 ja Helsinki 8 300.² Näin ollen Pietari oli vuoden 1870 tienoilla ylivoimaisesti suurin suomenkielinen kaupunki.

Kun Suomesta tuli suuriruhtinaskunta osana Venäjän keisarikuntaa vuonna 1809, Venäjällä oleskeleville suomalaisille myönnettiin melko pian samat oikeudet venäläisten kanssa.³ Engmanin (1945–2020) mukaan tämä yhdenvertaisuus toi kuitenkin mukanaan myös ongelmia, koska maiden sosiaali- ja säätyrakenne oli sen verran erilainen. Ongelmia lähdettiin ratkaisemaan täydentämällä yhdenvertaisuutta erilaisilla määräyksillä, jotka käytännössä rajasivat Suomen alamaisuuden eri säädyissä.

Kun muuttoliikenne Suomesta Venäjälle lisääntyi, annettiin määräyksiä, jotka loivat suomalaisten alamaisten oman erillisen passilainsäädännön sekä sitä valvovan ja hallinnoivan Suomen passiviraston Pietarissa.⁴ Eräs tulevaisuuden kehityksen kannalta tärkeäksi osoittautunut määräys säädettiin 1800-luvun puolessavälissä. Sen mukaan Venäjällä

¹ Engmanin kuvaus suhtautumisesta pietarinsuomalaisuuteen ennen 1970-lukua. Engman 2004, 573.

² Engman 2004, 442.

³ Vuonna 1809 keisari (Aleksanteri I) määräsi, että suomalaisiin tuli soveltaa samoja passimääräyksiä kuin venäläisiin. Vuonna 1821 suomalaiset aatelismiehet saivat muodollisestikin samat oikeudet kuin venäläiset astuessaan sotapalvelukseen Venäjällä, ja neljä vuotta myöhemmin suomalaisille kauppiaille tunnustettiin samat oikeudet kuin venäläisille. Nämä määräykset takasivat suomalaisille samat ammatinharjoittamisoikeudet kuin venäläisille. Engman 2004, 23.

⁴ Engmanin mukaan oma passilainsäädäntö erotti suomalaiset omaksi ryhmäkseen jo pelkällä olemassaolollaan. Engman 2004, 383.

oleskelevien suomalaisten tuli olla kirjoilla kotiseurakunnassaan Suomessa. Tämän määräyksen kautta Venäjään muuttaneet suomalaiset säilyttivät kotipaikkaoikeutensa Suomessa ja pysyivät Suomen alamaissina. Pian tämän jälkeen, vuonna 1850, määräystä täydennettiin säätämällä, että se koski myös suomalaisten alamaisten Venäjällä syntyneitä jälkeläisiä. Sitä kautta Suomen alamaisuudesta tuli perinnöllinen myös Venäjällä.⁵

Samoin Suomen alamaisten uskollisuudenvala keisarille oli erilainen kuin keisarikunnan muiden kuvernementtien asukkaiden vala. Monikansallisessa Venäjän keisarikunnassa oli useita eri alamaisryhmiä. ”Suomalaiset alamaiset” tai ”alamaisemme Suomessa”⁶, niin kuin keisari heitä kutsui, olivat vain yksi pieni alamaisryhmä monien joukossa. Vaikka Suomen ja suomalaisten oli sallittu säilyttää omat privilegiot ja lait, joiden puitteissa Suomen alamaisuus tai kansalaisuus kehittyi, suomalaiset olivat niin ikään Venäjän valtakunnan alamaissia. Tällä alamaisuudella oli kuitenkin vain rajattu merkitys, joka ilmeni käytännössä lähinnä suomalaisten suhteissa vieraisiin valtioihin.⁷

Oliko Suomen ja Venäjän poliittisilla ristiriidoilla 1900-luvun taitteessa vaikutusta suomalaisten elämään Pietarissa? Se, että tämä historian ajanjakso oli ristiriitainen, tekee pietarinsuomalaisten integraatiokysymyksestä entistä mielenkiintoisemman tarkastelukohteen. Oliko Pietarin suomalaisyhteisön jäsenten identiteetissä ristiriita suomalaisuuden ja pietarilaisuuden välillä?

1.1 Tutkimuskysymys

Tutkimukseni pääkysymyksenä on suomalaisten integraatio osaksi Pietarin venäläisyhteisöä 1900-luvun alussa. Kysymystä tarkastellaan kolmesta näkökulmasta: asumisen, työn sekä sivistys- ja vapaa-ajantoiminnan kautta. Tässä muistitietohistoriallisessa tutkimuksessa tavoitellaan tutkittavien kohteiden menneisyyden tulkintoja, tässä tapauksessa pietarinsuomalaisten tulkintoja omasta elämästään mainituilla kolmella elämänalueella Pietarissa 1900-luvun alussa.

⁵ Engman 2004, 378.

⁶ Jussilan (1938–2019) mukaan todennäköisesti joskus 1830-luvulla alettiin käyttää ilmausta ”Suomen kansalaisuus” (ven. *graždanstvo*). Niinpä vuonna 1833, kun Menšikovista tehtiin Suomen kansalainen, käytettiin termiä ”*graždanin*” ja samoin Konstantin Fischeristä tehtiin Suomen kansalainen, kun hänestä tuli ministerivaltiosihteerin apulainen. Jussila 2004, 392.

⁷ Jussila 2004, 396.

Muistitietoaineiston perusteella selvitetään esimerkiksi, millaiset olivat 1900-luvun alun pietarinsuomalaisten asuinstandardit ja millainen oli tavoiteasunto eri ammattikunnissa. Millaisia mukavuuksia asunnoista löytyi, ja miten yleisiä ne olivat sen ajan luokkayhteiskunnassa? Tutkimuksessa perehdytään myös asuntojen ja asuinympäristöjen kuvauksiin. Etenkin Suomen Valtion Rautateiden omistamat, Pietarin Suomen aseman lähetyvillä sijainneet talot ovat mielenkiinnon kohteena, koska niitä voidaan pitää eräänlaisena Suomen julkisen yhteiskuntapolitiikan ja elintason kohottamisen senaikaisena suunnanantajana. Tästä näkökulmasta asumistaso on aineellisena voimavarana yksi sosioekonomisen aseman mittareista. Entä miten suomalaisuus näkyi kotiseinien sisällä, esimerkiksi ruokakulttuurissa ja muissa kodin askareissa? Lisäksi tarkastellaan sitä, millainen merkitys oli Suomen läheisellä sijainnilla ja miten sitä hyödynnettiin suomalaisen identiteetin ylläpitämisessä.

Yleinen käsitys on, että Pietariin muutettiin paremman palkkatason toivossa. Työelämään liittyvien asioiden kautta on mahdollista tutkia sitä, miten pietarinsuomalaiset kokivat olonsa Pietarin jokapäiväisessä arjessa nimenomaan suomalaisina työntekijöinä. Samalla aineistosta nousevat esiin myös heidän kokemuksensa yleisestä työkuulttuurista keisarikunnan pääkaupungissa ja yhteistyöstä venäläisten kanssa. Tätä käsittelevässä luvussa pohditaan, kokivatko pietarinsuomalaiset olevansa tasavertaisia työntekijöitä ja kaupunkilaisia kosmopoliittisessa ja monikansallisessa Pietarissa ja millaiset juridiset seikat siihen vaikuttivat. Entä millainen maine heillä oli venäläisten työnantajien ja kollegoiden silmissä? Näitä kysymyksiä tarkastellaan eri ammattikuntiin kuuluneiden pietarinsuomalaisten miesten ja naisten uraesimerkkien kautta.

Viimeisessä käsittelyluvussa mielenkiinto kohdistuu Pietarin suomalaisyhteisön sivistys- ja vapaa-ajantoimintaan. Nämä jättävät jälkensä ihmisten kasvatukseen ja heijastavat ihmisten maailmankatsomusta, jotka tulevat esille erilaisessa kulttuuritoiminnassa. Minkä asioiden yhteydessä pietarinsuomalaiset olivat tekemisissä Pietarissa toimivien Suomen suuriruhtinaskunnan toimielimien, kuten suomalaisen kirkon ja passiviraston, kanssa? Millainen kasvatuksellinen vaikutus oli suomalaisten omalla koululaitoksella, ja minkä standardien mukaan se pyrki toimimaan? Lisäksi tarkastellaan sitä, minkä asetusten nojalla suomalainen koululaitos toimi Venäjän puolella ja miten se joutui tekemisiin paikallisten venäläisviranomaisten kanssa.

Sivistyslaitosten ohella tarkastellaan myös vapaa-ajan toimintoja ja niiden yhteydessä näkyviin tulevia kansallisia identiteettikysymyksiä. Mitä oli tarjolla niille pietarinsuomalaisille, jotka

olivat kiinnostuneet yhdistys- ja seuratoiminnasta, ja millaisia siteitä Suomeen näillä paikallisten käynnistämällä toiminnoilla oli? Entä miten kaupunki tuki pietarinsuomalaisten kulttuuririentoja, ja mitä muita vapaa-ajan mahdollisuuksia urheilu sekä muu kaupunkiviihde tarjosivat 1900-luvun alun Pietarissa?

Tämän tutkielman tärkein alkuperäislähde on Kansallisarkistossa säilytettävä ja Historiallisten seurojen muistitietotoimikunnan arkistoon kuuluva Pietarin suomalaisten muistitietoaineisto.⁸ Kyseinen kokoelma myös ohjaa rajausta, koska siinä käsitellään elämää Pietarissa 1900-luvun alussa. Tällä perusteella katson rajauksen olevan perusteltu ja toimiva käsiteltävän ilmiön näkökulmasta. Ensimmäisen maailmansodan alku oli poliittisesti merkittävä tapahtuma, ja sota muovasi suuresti Euroopan – ja koko maailmankin – taloudellista, sosiaalista ja kulttuurista historiaa. Kaikilla näillä alueilla sota aiheutti muutoksia eri valtioissa asuvien ihmisten jokapäiväiseen arkeen ja yhteiskuntaelämään, ja nämä muutokset ovat erillisen tutkimuksen arvoisia. Tämä tutkielma käsittelee Pietaria 1900-luvun alussa, ennen ensimmäistä maailmansotaa.

1.2 Alkuperäisaineisto

Kansallisarkistossa säilytettävä ja Historiallisten seurojen muistitietotoimikunnan arkistoon kuuluva Pietarin suomalaisten muistitietokokoelma sai alkunsa, kun Alpo Juntunen toteutti 1960-luvun lopulla Historiallisten seurojen muistitietotoimikunnan toimeksiannosta ainutlaatuisen muistitietotutkimuksen.⁹ Sen tarkoituksena oli etsiä yhä elossa olevia entisiä pietarinsuomalaisia ja ehdottaa heille tutkimukseen osallistumista ensin kyselylomakkeen kautta. Vastanneiden joukosta valittiin edelleen 21 ihmistä, joilta kerättiin lisätietoja suullisella haastattelulla.¹⁰ Tutkimuksen tavoitteena oli kerätä muistitietoa Pietarin suomalaisyhteisön sosiaalisista olosuhteista ja kulttuurielämästä.

Tutkijana ja haastattelijana Juntunen tiedosti haasteet, joita liittyy muistitietomateriaalin käyttöön tutkimuksessa. Siinä mielessä muistitietohistoria on luonteeltaan kaksitasoista. Se syntyy kahden narratiivisen ja diskursiivisen kentän vuoropuheluna: muistelijan kerrontana

⁸ Tutkimuksessa tullaan viittamaan kyseiseen aineistoon lyhenteellä HSMK.

⁹ Juntusen mukaan kymmenkunta vuotta ennen hänen muistitietotutkimustaan oli tehty Suomi-seuran haastattelututkimus. Se oli jäänyt keskeneräiseksi, mutta sen tuloksista oli kuitenkin Juntuselle apua. Juntunen 1970, 3.

¹⁰ Haastatteluja on litteroitu. Tässä tutkimuksessa käytetään haastattelujen litteroituja versioita.

haastattelutilanteissa ja tutkijan siitä myöhemmin rakentamana julkisena tutkimustekstinä.¹¹ Toisaalta lomakkeen kautta tehtävässä haastattelussa haastateltavalla on enemmän aikaa pohtia vastaustaan, jolloin tiedot ovat harkitumpia, mutta hän vastaa vain esitettyihin kysymyksiin ja vastauksista puuttuu tietty spontaanius. Juntunen mielestä: ”*Joskus voi nopea ja spontaani vastaus olla luotettavampi kuin pitkä kirjallinen selostus. Jokaista vastausta on kritisoitava vertaamalla toisen antamiin tietoihin ja mahdolliseen muuhun materiaaliin.*”¹²

Juntunen itse arvioi omien tutkimustavoitteidensa näkökulmasta, että haastatteluissa saadut tiedot sivistystoiminnasta ovat aukollinen tietolähde. Sen voidaan olettaa johtuvan siitä, että haastatteluun osallistujilla oli erilainen tausta ja he olivat Pietarin-vuosinaan eri-ikäisiä eli vastaajakunta oli laajaa. Kaikki haastatellut eivät todennäköisesti voineet osallistua samoihin yhdistys- ja seuratoimintoihin, tuntea niiden järjestäjiä tai lukea samoja lehtiä. Juntunen oli kiinnostunut sivistystoimintojen rakenteellisista muodoista ja toiminnan sisäisistä taustoista, joista kaikilla haastatelluilla ei aina ollut lisää sanottavaa.

Tässä tutkimuksessa sen sijaan kiinnostus kohdistuu haastateltujen henkilökohtaisiin kokemuksiin ja muistoihin asumisesta, työstä, sivistystoiminnasta ja vapaa-ajasta. Tutkimuksen näkökulmasta ei ole olemassa vääriä tai epäoleellisia vastauksia. Eri-ikäiset vastaajat kertovat omista kokemuksistaan, joita saattavat olla lapsuusvuosiin liittyvät muistot koulun järjestämistä museomatkoista tai koulujuhlista tai nuoruus- ja aikuisiän muistot teatteriesityksistä tai rautatieläisten järjestämistä riennoista.

Lisäksi kiinnostus kohdistuu siihen, oliko sivistys- ja vapaa-ajantoiminnalla merkitystä integraatiossa. Siitä näkökulmasta pietarinsuomalaisten haastatteluaineisto ei ole samalla lailla aukollista kuin Juntusen tutkimuksen näkökulmasta. Lisäksi Juntusen tutkimuksessa ei ollut tilaa asuin- tai työoloihin liittyvien aspektien tarkastelulle, vaikka aineisto tarjoaa mahdollisuuden perehtyä myös niihin. Se on itse asiassa ainoa alkuperäisaineistokokoelma, joka tarjoaa siihen kattavia mahdollisuuksia.

Suomalaiset tutkijat ovat korostaneet sitä, että myös kirjoittamalla tuotettujen aineistojen tarkastelu on keskeinen osa muistitietotutkimusta. Tieteelliset tutkimukset usein inspiroituvat aikaisemmista tutkimuksista, jolloin niiden tavoitteena on täyttää aikaisemmissa tutkimuksissa esiintyviä aukkoja ja osa-alueita, joiden tutkimukselle ei ole toistaiseksi riittänyt tilaa muun historiantutkimuksen rinnalla. Kuten Ukkonen huomauttaa, valmiiksi tallennettu

¹¹ Tuomaala 2006, 271.

¹² Juntunen 1970, 4.

muisteluaineisto antaa mielenkiintoisen mahdollisuuden soveltaa uusia näkökulmia jo valmiiksi tallennettuihin aineistoihin.¹³ Tämä on myös tämän tutkimuksen lähtökohta. Tässä tutkimuksessa tarkoituksena on tutkia laadullisen tutkimuksen menetelmiä käyttäen Alpo Juntusen 1960-luvulla keräämää pietarinsuomalaisten muistitietoaineistoa.

1.3 Tutkimustilanne ja tutkimuskirjallisuus

1900-luvun alun esivallankumouksellisen Venäjän tutkimukseen näyttäisi usein liittyvän tiettyjä aineistoon liittyviä vaikeuksia ja sekä kaksijakoisuutta tulkinnoissa, eikä Pietari kosmopoliittisuudestaan huolimatta ole poikkeus. Tätä selittää se, että Neuvostoliitto ja sen arkistot olivat suljettuja ulkomaalaisilta historioitsijoilta ja toisaalta myös Neuvostoliiton historioitsijoiden mahdollisuudet rajattiin keisarivallan aikoihin liittyen tiettyihin ideologisiin raameihin.

Tästä oiva esimerkki on keisariajan Pietarin viljapörssi, jossa vaikuttivat 1900-luvun taitteessa myös pietarinsuomalaiset viljakauppiaat. Sen sisäisistä toimintakäytännöistä ja toimintakulttuurista tuohon aikaan ei vielä ole tehty kattavaa tutkimusta Venäjällä. Miksi tutkia menneen tsaarinajan kapitalistisen maailman rakenteita viljapörssin toiminnassa? Neuvostohistorioitsijan ei olisi ollut helppoa perustella viljapörssin toimintakulttuurin tai esimerkiksi pietarilaisten asukkaiden elintason keskittyvän tutkimuksen tekemistä tai esittää tutkimustuloksia, jotka olisivat olleet ristiriidassa sen kanssa, millaisia näkemyksiä kommunistinen puoluelinja suosi esivallankumouksellisesta Venäjästä.

Venäläiset taloushistorioitsijat ovat ryhtyneet tutkimaan aihetta vasta viime vuosikymmeninä. Sen sijaan Pietarin suomalaisyhteisön elämästä ei ole Venäjälläkään tehty kattavasti historiallisia tutkimuksia, lukuun ottamatta yleisluontoisia väestö- ja paikallishistoriallisia tutkimuksia Pietarista. Niissä suomalaisten henkilökohtainen näkökulma ei ole tavoiteltavissa.

Vuonna 1986 suomalaisten Venäjän ja Neuvostoliiton historian tutkijoiden yhdessä muodostama toimituskunta julkaisi Suomessa *Venäjän historia* -teoksen. Sen alussa todetaan, että sitä ennen ei ollut julkaistu suomalaisten tutkijoiden laatimaa tieteellistä yleisesitystä Venäjän tai Neuvostoliiton historiasta. Toimituskunnan mielestä sekä tutkimuksen että

¹³ Ukkonen 2006, 177.

yleisesitysten vähyys osoittaa, miten vaikeaa suomalaisten on ollut tarkastella Venäjän ja Neuvostoliiton menneisyyttä objektiivisuuteen pyrkien.

Suomalaiset tutkijat, niin kuin oletettavasti tutkijat muissakin maissa, joutuvat usein turvautumaan vieraskielisiin teoksiin, jotka ovat kaiken lisäksi huomattavasti vanhentuneita. Teoksen toimituskunnan mukaan Venäjään ja Neuvostoliittoon liittyvissä historiallisissa tutkimuksissa eri maiden tutkijat tarkastelevat ilmiöitä eri lähtökohdista, lähinnä oman maansa näkökulmasta. Neuvostoliiton ja muiden sen ajan sosialististen maiden tutkimuksissa noudatetaan yhtenäistä marxilaista metodologiaa ja historianfilosofista linjaa.

Max Engmanin teos *Pietarinsuomalaiset* avaa tutkimuksen taustoja lukijalle suunnatussa esipuheessa seuraavasti:

” [...] arkistossa oli hyllymetreittäin aineistoa, ilmeisesti kymmenistä tuhansista ihmisistä (pietarinsuomalaisista). Oli merkillistä, että kukaan ei tuntunut tietävän näistä ihmisistä juuri mitään. He olivat edelleen kuten Åbo Underrättelser kirjoitti 1889 laiminlyöty siirtokunta [...] venäläiset eivät tunnusta sen olemassaoloa [...] Suomessa emme myöskään halua tietää siitä.”¹⁴

Engman myös huomauttaa osuvasti, että harvat käytettävissä olevat tiedot olivat kummallisen kaksijakoisia ja synnyttivät vastausten sijaan vain lisää kysymyksiä. Niissä saatettiin esimerkiksi korostaa loistavia upseerinuria ja ylellisyystavaroiden valmistajia, mutta eiväthän kaikki voineet onnistua työurallaan. Eivät kai kaikki muuttaneet itärajan yli nälkää pakoon, joten miksi sitten suomalainen vapaaehtoisesti lähtisi Venäjälle?

Vuonna 1970 julkaistussa pro gradu -tutkielmassaan *Suomalaista kulttuuria Nevan rannoilla – Piirteitä Pietarin suomalaisen siirtokunnan kulttuurielämästä 1900-luvun alussa*¹⁵ Juntunen tarkastelee Pietarin suomenkielisen yhteisön kulttuurielämää ja asemaa Venäjän keisarikunnan pääkaupungissa 1900-luvun alussa.¹⁶ Huomion keskiössä ovat Pietarin suomalainen koululaitos, sanomalehdet ja vapaa-ajan sivistystoiminta, johon kuuluivat etenkin musiikki-, teatteri- ja urheiluseurat. Tutkimuksessa selvitetään mainittujen sivistystoiminnan osa-alueiden

¹⁴ Engman 2004, 13.

¹⁵ Sekaannusten välttämiseksi on hyvä korostaa, ettei Juntusen pro gradu -tutkielmaa *Suomalaista kulttuuria Nevan rannoilla* tule sekoittaa Juntusen tekemiin HSMK:n Pietarin suomalaisten muistitietoaineiston haastatteluihin. HSMK:n haastattelut ovat alkuperäisaineisto sellaisenaan, kun taas Juntusen pro gradu -tutkielma on valmis tieteellinen tutkimus.

¹⁶ Juntunen 1970, 1.

historiallista kehitystä sekä niissä vaikuttaneita sen ajan keskeisiä pietarinsuomalaisia ja arvioidaan toiminnan laajuutta ja vaikutusta Pietarin senaikaisessa suomalaisyhteisössä.

Juntusen työ on ensimmäinen kattava historiatutkimus Pietarin suomalaisyhteisön organisoidun sivistystoiminnan muodoista. Myös tutkimuksen vuoksi tehdyllä muistitietotutkimustyöllä, kuten 1960-luvulla elossa olleiden entisten pietarinsuomalaisten löytämisellä ja haastattelemisella, oli historiantutkimukselle iso merkitys. Siinä tallentuivat viimeisten elossa olevien sukupolvien muistot Pietarin esivallankumouksellisen ajan elämästä, eikä vastaavanlaista muistitietoa ole enää mahdollista kerätä.

Max Engmanin vuonna 2004 julkaistu teos *Pietarinsuomalaiset* tarkastelee pietarinsuomalaisten historiaa laajasti eri näkökulmista. Se onkin ensimmäinen kattava – ja edelleen kattavin – teos aiheestaan. On vaikea löytää sellaista aihetta tai ajankohtaa pietarinsuomalaisten historiasta, jota Engman ei nostaisi käsittelyyn. Samasta syystä on vaikeaa lähteä avaamaan yksityiskohtaisemmin teoksen eri aihepiirejä tai osia, koska niiden kirjo on niin laaja. Engmanin teos on tärkein ja keskeisin teos, johon omassa tutkimuksessani nojaan. Myös Engman hyödyntää HSMK:n muistitietoaineistoa. Tutkimusnäkökulmani kannalta keskeisiä ilmiöitä, esimerkiksi asuinoloihin liittyviä аспектеja, hän kuvaa enemmänkin makrotasolla.

Tämän tutkielman keskeisin ero Engmanin teokseen verrattuna on tavoite etsiä yksityiskohtaisempia kokemuksia rajatuista aihepiireistä eli tarkastella pietarinsuomalaisten kokemuksia eri elämänalueilla. Engmanin huomio painottuu usein laajempiin historiallisiin аспектеihin, joiden taustalla ovat Suomen ja keisarikunnan suhteiden muutokset, vaikka pietarinsuomalaisten integraatioon vaikuttavat tekijät tulevat siinäkin kokonaisuudessaan hyvin esille. Tässä tutkimuksessa otetaan lähempään tarkasteluun pietarinsuomalaisten kokemukset asuinolosuhteista, työelämästä sekä sivistys- ja vapaa-ajantoiminnasta.

Työni kannalta merkittävä lähde on myös entisen pietarinsuomalaisen Antti Inkisen (1880–1966) vuonna 1939 julkaisema tutkimustyö *Suomalainen koululaitos Pietarissa*, joka käsittelee suomalaisen koululaitoksen historiallisia, taloudellisia, tilastollisia sekä opetukseen liittyviä vaihteita.

Venäläisestä tutkimuskirjallisuudesta olen hyödyntänyt tutkimusta, joka käsittelee naisten palkkatyön historiaa Venäjällä. Pietarin valtiollisen yliopiston professori Oksana Vahromeeva käsittelee väitöskirjassaan *Nainen työvoimaresurssien systeemissä Venäjällä 1800–1900-lukujen taitteessa* (alkuteos: *Женщины в системе трудовых ресурсов в России на рубеже*

XIX-XX) naisten työhistoriaa Venäjän keisarikunnassa. Se tarjoaa tietoja naisten työmahdollisuuksista Venäjällä 1900-luvun taitteessa ja tuo lisävaloa Pietarin suomalaisnaisten työ- ja opiskelumahdollisuuksien tarkasteluun.

Yksityiskohtia elämän eri osa-alueista 1900-luvun alun Pietarissa sisältää myös Mihail Aleksandrovitš Grigorjevin (1899–1961) muistitietotutkimus. Grigorjev oli vuonna 1899 syntynyt pietarilainen teatteritaiteen asiantuntija, joka vallankumouksen jälkeen tallensi pietarilaisten muistelmia kaupungin elämästä 1900-luvun alussa. Grigorjevin työ ei ole muodoltaan valmis tieteellinen tutkimus, vaan se perustuu hänen sekä hänen aikalaistensa omakohtaisiin ja yhteisöllisiin kokemuksiin. Grigorjev ei koskaan saanut projektiaan julkaisukuntoon. 2000-luvulla Venäjän taideakatemian tutkijat ottivat L. S. Ovesin johdolla materiaalin käsittelynsä ja tutkivat, arvioivat ja tarvittaessa korjasivat¹⁷ kommentteissaan sen sisältöä. Lopputulos julkaistiin vuonna 2004.¹⁸

Venäjän taideakatemian mukaan Grigorjevin muistitietomateriaalissa keskitytään kuvaamaan Pietarin arkea ja elämäntapoja 1900-luvun alussa. Lajityypille ominaisella tavalla siinä tuodaan esille eri elämänalueille tyypillisiä arjen toimia ja kuvataan niiden luonnetta, kuten eri sosiaaliluokkiin kuuluvien ihmisten taloutta, työelämää ja vapaa-aikaa sekä kaupungin julkisia palveluita, kuten julkista liikennettä. Grigorjevin muistitietomateriaali on laadultaan harvinainen. Se on ihmisten muistiin perustuva kuvaus menneistä ajoista ja siitä, mitä he ovat nähneet, kokeneet ja kuulleet, eikä sen tarkoitusperä ole myöntelevän propagandistinen.

Myös muistitiedon luomisen lähtökohdat olivat erilaiset verrattuna esimerkiksi emigrantteina elävien venäläisten muistelmiin Venäjän keisarikunnan ajoista. Emigraatiossa tehdyt muistelmat voivat olla usein romanttissävyyisiä, ja käsitys menetetyistä kotimaasta ja sen oloista voi olla idealisoitu. Niillä voi myös olla omia poliittisia tarkoituksia, mikäli niiden tekijä oli poliittisesti aktiivinen ennen emigraatiota, eikä niiden objektiivisuudesta voida olla varmoja.

Kaikki tämä huomioon ottaen Grigorjevin teoksen käyttö muistitietolähteenä on mielestäni perusteltua. Se täydentää muuta käyttämääni muistitietomateriaalia sekä tutkimuskirjallisuutta ja yhdessä niiden kanssa auttaa tavoittamaan piirteitä sekä kuvauksia 1900-luvun alun Pietarin kaupunkielämästä.

¹⁷ Tutkimukseni aineiston käsittelyn aikana eri lähteissä on useita kertoja tullut vastaan esimerkiksi erilaisten tuotteiden ja palveluiden hintatietoja sekä vuosilukuja ja nimiä, jotka täsmäävät Grigorjevin työssä esitettyihin tietoihin. Esimerkkinä mainittakoon kylpylöiden sekä banjan (sauna) hintatiedot, joita täysin vastaavia hintatietoja olen löytänyt pietarinsuomalaisten haastatteluista.

¹⁸ Tulen käyttämään Ovesin nimeä viitattessani Grigorjevin muistitietotutkimukseen.

1.4 Viitekehys ja metodi

Fingerroosin ja Haanpään mukaan akateemisessa muistitietotutkimuksessa tutkijoilta edellytetään metodologista valvutuneisuutta ja tietoon liittyvien ehtojen julkituomista enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Pelkkä tulosten esittely ei enää riitä, vaan pätevän muistitietotutkimuksen tekijän on myös tehtävä huolellista reflektioivaa paikantamista¹⁹ osoittaakseen tutkimusalansa erityisteemojen ja tietoteoreettisen filosofian perusteiden tunteista. Tässä alaluvussa määritellään, kuka on Pietarissa asuva suomalainen, johon tutkielmassa viitataan. Sen lisäksi määritellään alkuperäisaineiston käsittelyssä käytettyä metodologiaa sekä tarkastellaan muistitietotutkimuksen metodologisia kysymyksiä.

Engmanin mukaan Suomi oli ennen vuotta 1809 jaettu käytännössä kahteen osaan: Ruotsin valtakunnan Suomeen ja vuodesta 1710 Venäjän valtakuntaan kuuluneeseen Viipurin kuvernementtiin. Näin osa Pietarin suomalaisista oli Ruotsin alamaisia ja siten ulkomaalaisia Pietarissa, osa taas Venäjän alamaisia ja Viipurin läänistä valtakunnan sisällä siirtyneitä suomalaisia. Lisäksi vuoden 1809 jälkeen syntyi erillinen ryhmä Suomen alamaisia, jotka muodostivat oman erillisen ryhmänsä muiden keisarin alamaisten joukossa.

Tämä tarkoittaa sitä, että pietarinsuomalaisia on etsittävä eri kriteerejä käyttäen tutkittavan aikakauden mukaan, eikä etsintää voida aina tehdä yhdellä ainoalla yksiselitteisellä tavalla. Tässä tutkielmassa ajallinen raja on tehty karkeasti 1900-luvun alusta ensimmäisen maailmansodan alkuun eli vuoteen 1914 asti. Tutkielmassa viitataan Pietarissa asuviin suomalaisiin käsitteillä ”pietarinsuomalainen” ja ”Pietarin suomalaisyhteisö”. Pietarinsuomalainen on siis Suomen suuriruhtinaskunnan kansalainen, joka on syntynyt joko Suomessa tai Venäjällä ja joka elää Pietarissa.

Suomen alamaisten ryhmä Pietarissa oli melko laaja. Jo Engman huomasi, että koko totuus ei aina löydy pelkästään syntymäpaikan, seurakuntaan kuulumisen tai kielen perusteella. Oli myös kaksikielisiä Suomen alamaisia, eli sekä suomea että ruotsia äidinkielenään puhuvia ja niitä, jotka olivat puhuneet venäjää lapsesta asti. Suomenruotsalaiset integroituivat tulkintani mukaan selvästi helpommin Pietarin ruotsalaiseen yhteisöön. Se näkyi muun muassa siinä, että he

¹⁹ Outi Fingerroos on määritellyt reflektioivan paikantamisen tutkimuksenteon koko prosessiin liittyväksi vaateksi. Hän jaottelee reflektioivan paikantamisen neljään tasoon: 1) itsereflektio, 2) metodologinen reflektio, 3) epistemologinen reflektio ja 4) ulkoisten merkitysten ja eettisten sitoumusten reflektio. Fingerroos & Haanpää 2006, 41–43.

liittyivät ruotsalaiseen seurakuntaan ja lähettivät lapsensa suomalaisen koulun sijaan ruotsalaiseen tai saksalaiseen kouluun. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että pelkän seurakuntaan kuulumisen tai kielen kautta ei voida yksiselitteisesti määrittää ”suomalaisuutta” käyttämässäni kontekstissa.

Pietarinsuomalaisten joukossa oli sellaisia, jotka olivat syntyneet Pietarissa, kun taas toiset olivat muuttaneet Pietariin. Oli niitä, joiden vanhemmat tai toinen vanhemmista olivat syntyneet Pietarissa, kasvaneet siellä, tavanneet toisensa ja perustaneet perheen. Jossain perheissä oli asuttu Pietarissa useamman sukupolven ajan. Jotkut siis syntyivät pietarinsuomalaisina, kun taas toisista tuli sellaisia heidän muutettuaan Pietariin. Jollekulle Pietari oli kotikaupunki, kun taas toisille siitä tuli uusi koti, jonne jäätin loppuelämäksi, tai väliaikainen koti, josta palattiin Suomeen. Pietarin suomalainen yhteisö siis koostui ihmisistä, jotka olivat eri elämäntilanteissa ja joille Pietari merkitsi eri asioita.

Lähtökohdista riippumatta he tunsivat Pietarissa kuuluvansa samaan suomalaisyhteisöön. Ympäröivät rakenteelliset yhteiskuntatekijät sijoittivat heidät yksilöinä useisiin samoihin ryhmiin, kuten suomalaiseen kirkkoon²⁰ ja Suomen passilla eläjien²¹ kategoriaan. Lisäksi pietarinsuomalaiset yksilöinä ja yhteisönsä jäseninä kuuluivat kukin tiettyyn yhteiskuntaluokkaan.

Muut suomentaustaiset tai -sukuiset Venäjän keisarikunnan alamaiset, kuten inkeriläiset, jäävät rajauksen ulkopuolelle. Inkeriläiset eli inkerinsuomalaiset olivat suomalaisten lisäksi toinen historiallisesti huomattava ja kooltaan merkittävä ryhmä Pietarissa ja varsinkin sen lähiseuduilla, esimerkiksi Pietarista etelälounaaseen sijaitsevassa Hatsina²²-nimisessä kaupungissa, ja heillä oli oma kulttuurillinen, kielellinen ja maantieteellinen identiteettinsä. He olivat myös olleet tekemisissä venäläisten kanssa pidempään kuin suomalaiset, ja heillä oli niin ikään oma seurakuntansa ja koululaitoksensa ja omaa vapaa-ajan seuratoimintaa.

Tämän tutkielman tavoitteena on tutkia pietarinsuomalaisten integraatiota 1900-luvun alun Pietarissa. Seuraavaksi viitekehysten teoreettisessa osassa määritellään metodia eli työkaluja, joilla tutkimuksen pääalkuperäisaineistoa tutkitaan. Lisäksi määritellään, että integraatiota tutkitaan asumisen, työn ja sivistystoiminnan kautta. Tutkimuksen pääalkuperäisaineistona on HSMK:n Pietarin suomalaisyhteisön muistitietoaineisto.

²⁰ Pietarin suomalaisen kirkon ympärille muodostui Pyhän Marian seurakunta.

²¹ Suomen suuriruhtinaskunnan kansalaiset elivät Venäjän keisarikunnan alueella suuriruhtinaskuntansa passilla.

²² Hatsina sijaitsee Leningradin alueella, Pietarista etelään.

Laadullisen tutkimuksen teoriaohjaavassa analyysissä on kolme vaihetta: aineiston hankinta, aineiston analyysi ja raportointi eli tutkimustulosten esittäminen.²³ Tässä tutkimuksessa aineiston käsitteleminen alkoi käytännössä toisesta vaiheesta eli aineiston analyysistä, koska kyseessä oli jo aiemmin hankittu ja kirjalliseen muotoon tallennettu muistitietoaineisto eli vanhaa aineistoa käytettiin uudelleen.

Aineiston riittävyden määrittelyssä käytettiin osittain saturaation eli kylläntymisen periaatetta²⁴, mutta riittävydelle ei asetettu mitään lukumäärällistä rajaa, jotta joukko olisi mahdollisimman laaja. Esimerkiksi Eskolan ja Suorannan kokemuksen mukaan jo noin 15 vastausta riittäisi aineiston kylläntymiseen, vaikka toki kylläntymispiste vaihtelee tapauskohtaisesti. Aineiston riittävyden määrittelyn harkinnassa on syytä pohtia, onko tutkimuksen tarkoitus olla *homogeeninen vai heterogeeninen eli halutaanko kokonaisuutta kuvailla yhtenäisyyden vai erityispiirteiden avulla*.²⁵ Tässä tutkimuksessa kokonaisuutta lähestyttiin homogeenisella tavalla eli etsimällä samuutta.

Aineiston käsitteleminen alkoi teoriaohjaavan aineistanalyysin kautta, teemoittelulla, jossa aineiston haastattelutekstit jäseneltiin tutkimuksen teoreettisessa viitekehyksessä määriteltyjen integraation kolmen teeman mukaan seuraavasti:

1) Ensimmäinen teema oli asuminen. Siihen liittyivät tiedot, joita pietarinsuomalaiset antoivat asuinoloistaan, esimerkiksi perustiedoista, kuten huoneiden määrästä, keittiöstä ja muista mukavuuksista, kuten sähköstä ja vedestä. Lisäksi analyysissä eriteltiin mahdollisia kotiin liittyviä ajanviettotapoja, esimerkiksi ruokailua ja lukemista, sekä muita kuvauksia asunnoissa tapahtuvista asioista. Lisäksi perehdyttiin 1900-luvun alun asumismarkkinoihin vaikuttaviin tekijöihin.

2) Toinen teema oli työelämä. Millainen oli pietarinsuomalaisten maine Pietarin venäläisessä yhteiskunnassa, eli oliko suomalaisuudesta etua vai haittaa työnhaussa? Lisäksi analyysissä kiinnitettiin huomiota 1900-luvun alun julkisen työkuulttuurin käyttäytymispiirteisiin.

3) Kolmas teema oli Pietarin suomalaiset sivistysinstituutiot, kuten kirkko, passivirasto ja koulu. Miten välitettiin suomalaisuuden tunnetta ja isänmaanrakkautta lapsille? Entä mitkä juridiset rakennelmat muistuttivat yhteydestä Suomeen? Miten pietarinsuomalaiset aikuiset ylläpitivät kansallista identiteettiään teollistuneessa suurkaupungissa? Lisäksi tarkasteltiin,

²³ Tuomi & Sarajärvi 2012, 99.

²⁴ Saturaatiolla tarkoitetaan tilannetta, jossa aineisto alkaa toistaa itseään. Tuomi & Sarajärvi 2012, 89.

²⁵ Tuomi & Sarajärvi 2012, 90.

mistä pietarinsuomalaisten oma yhdistys- ja seuratoiminta sai vaikutteita ja oliko vapaa-ajanviettotavoissa joitain Pietarin kaupunkiyhteiskuntaan – eli venäläiseen yhteiskuntaan – yhdistäviä tekijöitä.

Tutkimuksen teoreettisessa viitekehyksessä määriteltyjen integraation kolmen teeman voidaan katsoa ontologisen²⁶ jaottelun näkökulmasta eklektisesti kattavan pietarinsuomalaisena olemisen fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen puolen. Se johtuu siitä, että analyysin kaikkien kolmen teeman tutkimustulosten esittelyssä on implisiittisesti mukana – välillä auttava tai ohjaava – näkökulma suomalaisuuden ja ympäröivän Pietarin kaupungin venäläisyhteisön suhteesta ja sen merkityksestä identiteetille pietarinsuomalaisten elämässä.

Analyysin jatkeeksi kaikkien kolmen teeman raportoinnissa sovellettiin mahdollisuuksien mukaan osittain sisällönerittelyä eli kvantifiointimenetelmää. Tuomen ja Sarajärven mukaan kvantifioimalla voidaan kuvata aineistoa ja verrata paremmin jotain tutkimustuloksia, esimerkiksi sitä, kuinka monta kertaa sama asia esiintyy haastateltavien kuvauksissa tai kuinka moni heistä ilmaisee jonkin tietyn asian.²⁷ Tuomen ja Sarajärven mukaan myöskään monet kansainväliset tutkijat, kuten Patton, Burns ja Crove, eivät näe kyseisessä lähestymistavassa ristiriitaa, vaan päinvastoin laadullisin menetelmin kerätyn ja analysoidun aineiston kvantifioinnin voidaan nähdä tuovan laadullisen aineiston tulkintaan erilaisia näkökulmia, kunhan aineiston koko sen sallii.²⁸

Tämän tutkimuksen laadullisessa osassa teoriaohjaava analyysimenetelmä koski HSMK:n muistitietoaineistoa, joka oli tärkein alkuperäisaineisto mutta ei ainoa tutkimuksessa käytetty lähde. Historiantutkimuksessa alkuperäisaineistosta saatu tieto taustoitetaan²⁹ ja kontekstualisoidaan³⁰ muun relevantin tutkimuskirjallisuuden ja aineiston avulla.

Tässä yhteydessä on tärkeä selkeyttää eräs tärkeä ero historian ja sosiologian välillä. Salmela-Mattila puhuu historiallisen sosiologian narratiivista, kun liikutaan lähellä sosiologialle tyypillisiä osa-alueita esimerkiksi kysymyksenasettelun, teorian, metodin tai aineiston kautta. Salmela-Mattila toteaa seuraavasti:

²⁶ Ontologia eli oppi olevaisesta sisältää peruskäsityksen siitä, mitä menneisyys on ja mitä aika on. Fingerroos & Peltonen 2006, 10.

²⁷ Tuomi & Sarajärvi 2012, 120–121.

²⁸ Tuomi & Sarajärvi 2012, 121.

²⁹ Tarkasteltavasta asiasta tai ilmiöstä kerätään muu siihen liittyvä relevantti tieto, eli taustatieto.

³⁰ Kontekstualisoinnissa tarkasteltava asia tai ilmiö liitetään laajempaan ja ymmärtämistä edistävään asiayhteyteen.

”Historiallisen sosiologian narrativistinen suuntaus korostaa jäsenyneiden tapahtumakokonaisuuksien rakentamista tapana analysoida tutkimuksen kohdetta. Pyrkimys on ymmärtää kuvattua todellisuutta narraatiossa ilmenevien syy-seuraussuhteiden eli havaitun kausaliteetin kautta. Kausaliteetti ymmärretään siis toisin kuin sosiaalitieteissä yleensä eli tapahtumien eikä muuttujien suhteena.”³¹

Tulkintani on, että kun sosiologiapainotteinen tutkimus on kiinnostunut muuttujasta, historia on kiinnostunut tapahtumasta. Sosiologian tavoitteena on yrittää selittää kausaliteetit muuttujan tai muuttujien välillä, esimerkiksi tietyin kriteerein rajatun ihmisryhmän käyttäytymiseen vaikuttavat tekijät. Sosiologian teorioilla yleistetään ja luodaan selitysmalleja havaittujen kausaliteettien pohjalta.

Edelleen tulkintani on, että historiallisen sosiologian narratiivisesta näkökulmasta katsottuna historiantutkimuksessa tarkastellaan eri tapahtumien välillä ilmeneviä kausaliteetteja. Tutkittavat tapahtumat eli ilmiöt yleensä määritellään ja rajataan johonkin historialliseen kontekstiin liittyviksi esimerkiksi jonkin tietyn ryhmän, paikan tai aikakauden mukaan. Tutkimusongelmasta tai kysymyksenasettelusta riippuen historiantutkija tarkastelee kyseisiä tapahtumia niiden taustoissa, vaiheissa tai esimerkiksi ihmisten kokemuksissa ilmenevien kausaliteettien kautta.

Koska yleinen käsitys on, että historia ei toista itseään, myöskään siinä esiintyvät prosessit eivät toista itseään sanan suorassa merkityksessä, koska jokainen historiallinen tapahtuma on uniikki. Historiantutkimuksessa teorialla tarkoitetaan usein hypoteesia eli aiempiin tutkimustuloksiin perustuvaa ennako-oletusta jostain ilmiöstä.³² Esimerkiksi Engmanin mielestä Pietarin suomalaisyhteisö oli integroitu, muttei yhdenmukaistettu, sen jäsenet elivät tavallista elämää muiden pietarilaisten joukossa ja suomalaisilla oli hyvä maine Pietarin työmarkkinoilla. Juntusen mukaan pietarinsuomalaisten elämässä näkyi kotimaan läheisyys ja kotimaasta saatiin jatkuvasti vaikutteita omaan kulttuurielämään, mutta sen lisäksi monet pietarinsuomalaiset tutustuivat innolla rikkaaseen venäläiseen sivistyselämään.

Muistitieto on luonteeltaan konstruktivistista, eli muistitietotutkimuksessa tuotetaan rekonstruktioita.³³ Siksi muistitietoa on joskus myös pidetty vähäpätöisenä, yksipuolisena ja

³¹ Salmela-Mattila 2009, 31.

³² Lappalainen 2002, 56–63.

³³ Fingerroos & Peltonen 2006, 10.

jopa hyödyttömänä tutkimuksen lähteenä.³⁴ Kirsti Salmi-Niklanderin mukaan muistitietohistorian lähtökohtana on saada tietoa yksilöiden kokemuksista osana historiallisia tapahtumia. Muistitieto nostaa esille myös sellaisia tapahtumia ja kokemuksia, jotka viralliset dokumentit ja niihin perustuva historiantutkimus ohittavat.³⁵ Ymmärtävä muistitietotutkimus pyrkii menneisyyttä käsittelevän muistitiedon tulkintaan, jolloin pietarinsuomalaisten muistitieto on tutkimuksen lähde³⁶ ja viitekehyksessä määriteltyjen integraation kolmen teeman tutkimustulokset rekonstruktio, joka ei ole menneisyyden aukoton selitys vaan valitun metodologian mukainen tulkinta.³⁷

Fingerroosin ja Peltosen mukaan niin kutsutuissa uuden historian suuntauksissa, joihin lukeutuvat muun muassa muistitietotutkimus ja esimerkiksi mikrohistoria, historia ei ole yhtenäinen tai ehjä tarina vaan tutkimusprosessissa muotoutuva kertomus. Niinpä kaikkialla, missä uuden historian lajeja tehdään, tutkimuksilla on ajallisen kontekstinsa mukaiset erityisyydet ja painotukset.³⁸ Keskustelut siitä, mikä menneisyydessä on olennaista ja tutkimuksen arvoista, siirtyvät usein historianfilosofiselle tasolle, jonka yhteydessä pohditaan, mitä historiallinen tieto ylipäättensä on.

Bouton käsittelee artikkelissaan historianfilosofisia kysymyksiä ja niiden tarjoamien teoreettisten ulottuvuuksien mahdollisuuksia. Tarkastelun kohteena ovat esimerkiksi ranskalaisen filosofin Paul Ricoeurin näkemykset historiallisen tiedon prosessin kolmijaosta: eletystä historiasta sedimentoituneen kautta tunnettuun ja tiedossa olevaan historiaan.³⁹ Mielestäni tämä teoreettinen kuvaus historian prosessin kolmijaosta täydentää hyvin Fingerroosin ja Peltosen näkemyksiä siitä, että muistitietohistoria ei ole yhtenäinen tai ehjä tarina vaan tutkimusprosessissa muotoutuva kertomus.

Boutonin mukaan Ricoeurin lähestymistapa on ymmärtää historiaa tapahtumien sarjana eikä niinkään narratiivina tai pelkkänä tietona. Näiden pohjalta hän jakaa historiallisen tiedon synnyn prosessin kolmeen vaiheeseen: 1) Lived history: ”*History is lived by actors and witnesses [...]*.”⁴⁰ 2) Sedimented history: ”*Between lived history and known history is*

³⁴ Fingerroos & Haanpää 2006, 32.

³⁵ Salmi-Niklander 2006, 199.

³⁶ Muistitieto voi lisäksi olla tutkimuksen kohde, jolloin muistitietotutkimus fokusoituu esimerkiksi muistelun prosessiin ja sen taustalla oleviin vaikuttimiin. Fingerroos & Haanpää 2006, 39.

³⁷ Fingerroos & Haanpää 2006, 36–40.

³⁸ Fingerroos & Peltonen 2006, 17.

³⁹ Bouton 2016; 169–171.

⁴⁰ Bouton 2016, 169–170.

*sedimented history, the past events that are sedimented into psychic and physical traces [...].*⁴¹

3) Known history: *”When sedimented history is handed down to historians, it becomes known history.”*⁴²

Eletty historia nähdään syy-seuraussuhteiden maailmana, jossa on lukemattomia näkyviä, näkymättömiä, tietoisia ja tuntemattomia tekijöitä. Sedimentoituneen historian vaiheessa toimijan jälkeen jäävät hänen kokemansa asiat, jotka jättävät materiaalisia sekä ei-materiaalisia jälkiä, minkä jälkeen kyseinen historiallinen kokemus siirtyy yksilön kokemuksesta kollektiiviseen ulottuvuuteen ja on kategorioitavissa esimerkiksi dokumenteissa sekä muissa lähteissä, kuten muistitiedossa. Kolmannessa ja viimeisessä vaiheessa on kyse siirtymästä sedimentoituneen historian vaiheesta tunnettuun ja tiedossa olevaan historiaan toteutetun tutkimuksen muodossa.⁴³

Loppujen lopuksi muistitietotutkimuksen sitominen johonkin tiettyyn tietoteoriaan on haasteellista eikä välttämättä edes tarkoituksenmukaista. Tutkimuksessa, jossa lähteenä käytetään muistitietoa, on tavoitteena tuoda esille muistelijoiden omat näkökulmat menneisyydestä. Tutkijan tehtävänä on esittää niiden perusteella mahdollinen menneisyys tai tehdä siitä tulkintoja, ja siksi käsitteiden määrittely on kaiken tutkimuksen perusedellytys.⁴⁴

⁴¹ Bouton 2016, 170–171.

⁴² Bouton 2016, 171.

⁴³ Bouton 2016, 169–171.

⁴⁴ Fingerroos & Peltonen 2006, 10; Fingerroos & Haanpää 2006, 39–40.

2 Pietarinsuomalaisten asuinolot

Pietari oli muiden aikansa suurkaupunkien tapaan suurien kontrastien kaupunki myös asuinmarkkinoilla.⁴⁵ Keisarikunnan pääkaupungista löytyi asumisvaihtoehdot jokaiseen tulotasoon ja makuun, 30-huoneisista asunnoista kompakteihin yksiöihin ja vielä pienempiin vuokrahuoneisiin. 1900-luvun alussa käsitykset kodista ja siellä vietetystä ajasta olivat teollisuusyhteiskunnan muiden elämäalueiden tavoin muuttumassa kaikissa yhteiskuntaluokissa – etenkin keski- ja vähätuloisten piirissä – ja saamassa monia moderneja piirteitä. Tässä luvussa tarkastellaan pietarinsuomalaisten asumistasoon liittyviä asioita ja selvitetään, miltä arki näytti kotiseinien sisäpuolella.

2.1 Pietarin asuntomarkkinat

Pietarin 1800-luvun toisella puoliskolla rakennetut vuokratalot olivat vielä usein siedettävästä päästä, ja niissä oli tilavat huoneet. Sen sijaan 1900-luvun puolella vuokratalojen suunnittelussa yritettiin ottaa tilasta mahdollisimman paljon hyötyä irti, mikä näkyi huoneiden koon pienenemisessä. Myös rakennukset pystytettiin pahimmillaan niin tiukasti kiinni toisiinsa, ettei auringonvalo päässyt lainkaan ikkunoista sisään.⁴⁶ Asunnon tai huoneiston sijainti kaupungissa vaikutti huomattavasti hintaan. Keskikaupungissa eli keskustassa asunnot olivat 2–3 kertaa kalliimpia kuin esimerkiksi suomalaisten suosimassa Viipurin puoleisessa kaupunginosassa, jossa myös Suomen asema sijaitsi.⁴⁷

Hinnat olivat korkeampia isojen katujen ja valtakatujen tuntumassa kuin pienemmällä kujilla. Hintaan vaikutti se, oliko ikkunat tai sisäänkäynnit suunnattu sisäpihalle vai kadulle. Jos ne oli suunnattu kadulle, asunnosta pyydettiin enemmän. Aurinkoisesta puolesta pyydettiin enemmän kuin varjoisesta. Mitä korkeammalla asunto sijaitsi, sitä edullisempi se oli. Modernit mukavuudet, kuten hissi, vaikuttivat hintaan, kuten myös rakennusten ulkoinen tyyli.⁴⁸ Vapaan

⁴⁵ On tärkeää käydä läpi 1900-luvun alun Pietarin asuntomarkkinoille ominaisia perusasioita, jotta voimme muodostaa kokonaisvaltaisemman kuvan pietarinsuomalaisten asunnoista myöhemmin tässä alaluvussa. Siksi turvaudumme tarkempiin kuvauksiin Pietarin asuntomarkkinoiden erikoispiirteistä 1900-luvun taitteessa.

⁴⁶ Oves 2005, 176.

⁴⁷ Bater 1976, 241.

⁴⁸ Oves 2005, 175–176.

asunnon merkinä oli ikkunaan laitettu valkoinen paperi. Pietarinsuomalaiset löysivät asuntoja pääasiassa lehti-ilmoitusten ja tuttavapiirin kautta.⁴⁹

Vuokrasopimuksen osapuolet olivat vuokranantaja ja vuokralainen. Vuokra-asiat hoidettiin ”dvornikin” eli talonmiehen kanssa, joka oli samalla talon ylläpitäjä sekä vuokranantajan virallinen edustaja. Dvornikiin kohdistuvasta luottamuksesta kertoo muun muassa se, että hänelle piti luovuttaa passit asunnon vuokraamiseen liittyvien byrokraattisten käsittelyiden ajaksi.⁵⁰ Aineistoissani on myös esimerkkejä siitä, miten talonmies huolehti niiden pietarinsuomalaisten passien uudistamisesta vuosittain, joilla oli onni asua vastuullisella vuokranantajalla.⁵¹

Suomalaisten rautatieläisten sekä monien tehdastyöläisten suosiossa olleet asuinalueet Viipurin puolella olivat siis lähtökohtaisesti edullisempia kuin vastaavat neliömetrit keskikaupungissa. Keskikaupunki puolestaan oli monien käsityöläisten työ- ja asuinalueita. Kaupalliseen tarkoitukseen rakennettujen vuokratalojen lisäksi 1900-luvun taitteessa katukuvaan alkoi ilmestyä myös tehtaiden työläisilleen rakentamia asuntoloita – käytännössä vuokrataloja vastaavia –, jotka sijaitsivat tehtaiden yhteydessä tai välittömässä läheisyydessä.⁵²

Myös erilaiset valtion instituutiot ja laitokset saattoivat tarjota virkaan kuuluvia asuntoja lämmityksineen ja sähkövaloineen sekä muine mukavuuksineen varsin hyvillä paikoilla. Oma luokkaansa olivat luonnollisesti erilaiset ministerit, virkamiehet ja armeijaurallaan edenneet, joiden virkaan kuului asunto erinomaisine kalusteineen ja mukavuuksineen.⁵³ Myös Pietarin suomalaiskoulujen opettajat saivat usein virkansa puolesta asunnon koulun yhteydestä tai lähetyviltä.⁵⁴

Seuraavassa taulukossa on esitelty HSMK:n 35 haastateltavan ruokakunnan asuinolot ammattikunnittain jaoteltuna.

⁴⁹ HSMK Kuosmanen.

⁵⁰ Oves 2005, 176.

⁵¹ HSMK Louhi.

⁵² HSMK Mörönen.

⁵³ Oves 2005, 177; HSMK Lindquist.

⁵⁴ HSMK Iivanainen.

Taulukko 1. Haastateltujen ruokakuntien asunnot perheenpään ammattitaustan mukaan (yhteensä 35 ruokakuntaa) Tekijä: Leonid Zelenkin.

Huoneisto- tyyppi	Käsityöläiset ja tehtaiden mestarit	Työmiehet ja palvelusväki	Suomen rautateilla palvelleet	Virkamiehet	Kauppiaat ja opettajat
1H+keittiö	1	1	6	1	0
2H+keittiö	3	2	4	3	1
3H+keittiö	1	0	1	0	1
4H+keittiö	2	0	0	0	1
5H+keittiö	2	0	0	0	1
6H+keittiö	0	0	0	1	0
7H+keittiö	1	0	0	0	0
<i>Yhteensä</i>	<i>10</i>	<i>3</i>	<i>11</i>	<i>5</i>	<i>4</i>

Lähde: HSMK:n aineisto.

Suurin, seitsemän huoneen asunto kuului Tiaisten perheelle, jolla oli kirjansitomoliike. Osa huoneista oli palvelijoiden ja oppipoikien käytössä. Lindquistin perheellä oli toiseksi suurin, kuuden huoneen asunto. Lindquistin perheen isä oli Pietarissa Venäjän valtion töissä kaikkien vaunukirjausosastojen päällikkönä, eli hän oli virkamies. Asunto kalustoineen kuului virkaan. Haastatelluista suurin osa asui kahden huoneen asunnoissa, ja toiseksi yleisin oli yhden huoneen asunto. Näiden tilastojen valossa näyttäisi siltä, että useimmat perheet tavoittelivat kahden huoneen asuntoa. Niissä ei ollut niin ahdasta kuin yksiöissä, ja niitä oli tarpeeksi kysynnästä huolimatta. Kaikista ammattitaustoista löytyi kahden huoneen asunnon omistajia tai vuokraajia. Kolmen ja neljän huoneen asuntoihin vaadittiin jo korkeampaa palkkatasoa, kuten tehtaan mestareilla, kauppiaille sekä hyvin menestyvillä käsityöläisillä, tai sellaista virkaa, jossa asunto tuli viran puolesta, kuten opettajilla ja virkailijoilla.

Rautatieläisillä yleisin oli yhden huoneen ja keittiön asunto, mutta he saivat asunnon virkansa kautta. Valtion Rautateiden kivitalojen asunnot olivat siihen aikaan moderneja, ja ne olivat mukava ja edullinen asuinmuoto. Vaikka ne olivat yhden huoneen asuntoja, ne olivat kuvauksien mukaan silti tilavia. Vuonna 1910 Helsingissä 43,4 prosenttia kaikista asukkaista asui yhden huoneen ja keittiön asunnossa.⁵⁵ Sen sijaan pietarinsuomalaisista yhden huoneen ja keittiön asunnossa asui vain 25,71 prosenttia. Selkeä enemmistö heistä, 37,14 prosenttia, asui kahden huoneen ja keittiön asunnossa.

Useat rautateillä työskennelleistä pietarinsuomalaisista asuivat Suomen Valtion Rautateiden asunnoissa. Esimerkiksi Olga Turunen oli 14-vuotias, kun hänen perheensä vuonna 1909 muutti Viipurin puoleisessa kaupunginosassa Finski-poikkikadulla sijainneeseen rautatieläisten

⁵⁵ Copenhagen 1960, 76.

asuntoon. Rautatieläistalon pihalla oli pyykinpesua varten kaksikerroksinen tiilitalo, jossa kuuma sekä kylmä vesi tulivat vesihanasta pyykinpesualtaaseen. Vieressä kasvoi isoja poppeleita (haapapuita), jotka ylsivät talon katolle asti. Piha näytti kokonaisuudessaan hyvin vehreältä, sillä siellä kasvoi myös tammi- ja vaahterapuita, taikinamarjapensaita ja ruusupensaita. Mutta ”sireenit olivat kukkien puolella liian houkuttelevia, että niitä ei voinut kasvatata”. Mukulakivitys kulki pitkin talon reunaa, minkä jälkeen tulivat kivilaatat kävelyä varten.⁵⁶

Pihalla oli myös hiekkamaata, joka toimi lapsille puiston kaltaisena leikkipaikkana. Ajanviettotavoista Turunen mainitsee pesäpallon ja keilailun. Lapsille oli myös iso hiekkalaatikko. Talvisin pihalla oli luistelurata, jota talonmiehet pitivät kunnossa Valtion Rautateiden työvälineillä.⁵⁷ Perheen kotitaloutta Turunen kuvaa seuraavasti:

”Muutettuumme uuteen valtion taloon oli meillä kaksi suurta huonetta ja keittiö, jossa alkovi. Keittiössä oli ovi ikkunalla varustettuun ruokahuoneeseen, eteisestä meni ovi omalle parvekkeelle. Olohuoneessa oli Kuopion huonekalutehtaasta tilattu pehmustetut huonekalut, kirjakaappi ja lipasto peilillä. Tamminen ruokasalin kalusto toisessa huoneessa. Iso senkki ja vaatekaappi halkaisivat huoneen kahtia. Tuli ruokasali ja taakse makuuhuone, jossa oli ikkuna myöskin. [...] Samoista ikkunoista oli hauska katsella Nevan liikennettä. Kuivaushuoneet ja mankelihuone oli samassa kerroksessa. Rappukäytävässä oli joka kerroksessa puistelu-parveke. Kesällä oli rautatieläisiä varten kaksi suihkuhuonetta.”⁵⁸

Irja Väre ja Elma Tipurin perheet asuivat vastaavanlaisessa vastavalmistuneessa rautatieläisten kivitalossa. Väre kertoo heidän perheensä asunnosta: ”Kamari, kk, suuret valoisat huoneet, vesijohto ja W.C. Kaikilla Suomen valtion rautatieläisillä oli virka-asunto.” Väre mukana pihalla oli useampia vanhempia puutaloja, joita oltiin purkamassa ja joiden tilalle rakennettiin lisää uusia kivitaloja.⁵⁹ Tipurin perheen asunnossa⁶⁰ puolestaan oli ”iso

⁵⁶ HSMK Turunen.

⁵⁷ HSMK Turunen.

⁵⁸ HSMK Turunen.

⁵⁹ HSMK Väre.

⁶⁰ Tipuri mainitsee lisäksi, että perheen kirjahyllystä isä luki *Omaa maata* ja *Kansojen historiaa* ja äiti luki Linnankoskea ja Ahoa. HSMK Tipuri.

huone ja iso keittiö, WC, iso ikkunallinen ruokakomero ja tilava eteinen, jossa jo siihen aikaan oli laattalattia, arvioisin noin 70 neliometriä.”⁶¹

Turusen yksityiskohtainen kuvaus rautatieläisten talosta ja sen ympäristöstä on kattavin löytämäni kuvaus rautatieläisten asuinympäristöstä. Se myös tarjoaa mahdollisuuden kurkistaa asuntojen sisälle. Kivitalo oli uusi, ja siellä oli moderneja mukavuuksia. Lisäksi mielenkiintoista on kuvaus sisustuksesta ja huonekaluista. Sinne tilattiin pehmustettuja huonekaluja, kirjakaappi ja peilillinen lipasto Kuopiosta asti. Asunto vaikuttaa tarjonnan kaikin puolin hyvät olot elämiseen.

Se oli kuitenkin poikkeuksellinen suuri, koska suurin osa talon asunnoista oli yhden huoneen ja keittiön asuntoja. Tipurin mukaan uusissa kivitaloissa olikin vain muutamia kahden huoneen ja keittiön asuntoja. Niitä luovutettiin aseman kirjureille, ja vain muutamit henkilökunnan jäsenistä saivat niitä. Kahden huoneen ja keittiön asuntojen pinta-alaksi hän arvioi noin 120 neliometriä.⁶² Kuvaus sisustuksesta ja huonekaluista kuitenkin osoittaa, että rautatieläisten elintaso on voinut olla hyvin tyydyttävä. Huonekaluja tilattiin Kuopiosta todennäköisesti siksi, että se oli halvempi vaihtoehto, eikä niiden kuljetuksessa Pietariin ollut mitään ylitsepääsemättömiä hankaluuksia.

Tämä kuvaus asuinoloista on myös hyvä esimerkki siitä, että sisustus ja muut kodin esineet olivat jo 1900-luvun taitteessa tapauskohtainen tyyli- ja makukysymys. Myöskään lukeminen ei rajoittunut mihinkään tiettyyn ammatti- tai sosiaaliryhmään, vaan se riippui omasta kiinnostuksesta. Käyttämäni aineiston antaman yleiskuvan perusteella suurin osa luki useampia suomalaisia sanomalehtiä, joskus myös venäläisiä. Jotkut eivät olleet juuri kiinnostuneita sanomalehdistä, vaan ostivat niitä ainoastaan jonkin yleistä huomiota herättäneen tapahtuman yhteydessä.⁶³ Mielenkiintoinen löytö, joka korostaa 1900-luvun alussa kasvanutta kiinnostusta yleissivistystä kohtaan, oli se, että Pietariin tilattiin jopa suomalaisia lastenlehtiä.⁶⁴ Kotona luettiin suomenkielistä sekä usein myös venäjänkielistä kirjallisuutta, ja kansainvälisen kirjallisuuden ystäville Pietarin kirjakaupoissa oli laaja valikoima ulkomaalaista kirjallisuutta.⁶⁵

On myös otettava huomioon, että rautatieläisillä oli vakituinen palkka sekä tiettyjä virkaetuuksia – kuten virka-asunto –, joiden ansiosta he säästyivät ylimääräisiltä kuluilta.

⁶¹ HSMK Tipuri.

⁶² HSMK Tipuri.

⁶³ HSMK passim.

⁶⁴ HSMK Tiainen.

⁶⁵ HSMK Hiltunen, Tiainen, Kuosmanen ja passim.

Rautatieläisten elämänlaatua on siis vaikea yleistää ja verrata suoraan esimerkiksi käsityöläisiin, kuten räätäleihin ja suutareihin.⁶⁶

2.2 Oma koti kullan kallis: kotiseinien sisällä, ruokakulttuuri ja Suomen naapurissa

Ravitseminen nähdään ratkaisevana osatekijänä keskimääräisen elintason arvioinnissa ja mitaamisessa sekä maalais- ja kaupunkielämän olojen erojen arvioinnissa sekä määrällisissä että laadullisissa tutkimuksissa, eri kulttuuri- ja talousalueiden sekä yhteiskuntaluokkien välillä.⁶⁷ Lisäksi ravitsemushistoriaa käsittelevät tutkijat ovat yhtä mieltä siitä, että ravitsemuksen muutoksia on analysoitu niiden taloudellisista, sosiaalisista, kulttuurisista ja etnologisista näkökohdista. Enää ei pidetä riittävänä elintarviketilanteen kuvaamista korreloimalla elintarvikkeiden hintoja ja väestötilastoja.⁶⁸

Pietarin ja sen suomalaisyhteisön sekä Suomen välisessä historiassa ravitsemukselle on annettu yllättävän vähän huomiota. Tämä on yllättävää, sillä ruoka on keskeinen osa materiaalista kulttuuria, jolla on huomattavat kulttuuriset ja sosiaaliset ulottuvuudet. Teuteberg toteaa:

*”As we all know, peoples have been metaphorically and symbolically characterized by their eating and drinking habits since ancient times. Historical and cultural food research could therefore lead to a better understanding among the European peoples and their cultures.”*⁶⁹

Lisäksi 1900-luvun alun modernien metropolien kasvu ja kehitys ei olisi ollut mahdollista ilman uudenlaista ruoankuljetuksen, -valmistuksen ja -jakelun kehitystä.⁷⁰ Pietari oli satama- ja pääkaupunkina Venäjän siirtomaatuotteiden keskus. Yleisesti siirtomaatuotteiden saatavuus parani 1800-luvun lopulla ja hinnat laskivat yhdessä kuljetuskustannuksien kanssa höyrylaivojen yleistyessä, joten vaatimattomatkin taloudet saattoivat ostaa ulkomaalaisia herkkuja.⁷¹ Työväenluokan talousbudjetista arviolta puolet meni ruokakuluihin 1900-luvun taitteessa.⁷² Lisäksi kaupunkien uudenlaiset asumismuodot, joissa oli keittiö, lisäsivät ja

⁶⁶ HSMK passim.

⁶⁷ Sandgruber 1992, 150.

⁶⁸ den Hartog 1992, 56–57.

⁶⁹ Teuteberg 1992, 18.

⁷⁰ Teuteberg 1992, 15.

⁷¹ Sillanpää 1999, 67.

⁷² den Hartog 1992, 58.

monipuolistivat kaupunkien asukkaiden ruuanvalmistusmahdollisuuksia.⁷³ Maaseudulla ja kaupungeissa elintarvikevalikoima oli erilainen.⁷⁴

Pietarissa suomalaisten oli mahdollista saavuttaa työllään korkeampi elintaso kuin saman ryhmän venäläisillä keskimäärin. Huomionarvoista onkin, että enemmistöllä pietarinsuomalaisista oli asunnossaan oma keittiö. Lisäksi kahdessa tapauksessa oli mainittu, ettei asunnossa ollut sähkövalaistusta. Vanhoissa rautatieläisten puutaloissa⁷⁵ ei sen sijaan ollut vesiputkia, joten niiden asukkaat kävivät pihalla sijaitsevassa käymälässä ja pesutiloissa. Vuoden 1910 jälkeen vanhoja puutaloja alettiin purkaa ja korvata uudemmilla, parempaa tasoa edustavilla kivitaloilla, jossa oli sähkön lisäksi myös vesi.⁷⁶

Keittiöistä aineistossa ei ole yksityiskohtaisia kuvauksia. Sen sijaan vuonna 1897 Pietarissa syntynyt käsityöläistaustainen Ida muistelee, että heidän keskikaupungilla sijainneessa kahden huoneen ja keittiön asunnossaan oli uunilämmitys. Idan isällä oli menestyvä kenkäliike, jolla oli useita toimipisteitä. Niinpä heidän taloudelliset mahdollisuutensa olivat keskivertoa korkeammat.⁷⁷ Toisaalta aina 1900-luvun alun viimeisimmät mukavuudet eivät olleet sidoksissa pelkästään ansiotuloihin. Pietarissa vuonna 1895 syntyneen Fannyn mukaan heidän omistamassaan kahden huoneen ja keittiön puutalossa ei ollut sähkövalaistusta, vaikka hänen isällään oli lähellä kirjapaino ja kirjakauppa. Tällaisessa talossa asuminen oli Fannyn vanhempien valinta, ei seurausta perheen varattomuudesta tai siitä, ettei Pietarissa olisi ollut sähköjä.⁷⁸

Eri kulttuureissa ja eri aikakausilla on tietysti ollut erilaisia tapoja suhtautua ruokaan. Tämän tutkielman tutkimuskysymysten puitteissa ei ole mahdollista perehtyä syvemmin venäläisiin ja suomalaisiin kulttuurisiin ja historiallisiin tekijöihin, jotka vaikuttivat siihen, mitä ruuasta ajateltiin ja mikä merkitys sillä oli yhteisöille. Muutamia tärkeitä käytännön asioita 1900-luvun taitteen ruokakulttuurista on kuitenkin perusteltua mainita. Ne kertovat paitsi kulttuurisista eroista myös siitä, miten omat ruokatottumukset auttoivat osaltaan säilyttämään tietyn identiteetin vieraassakin kaupungissa.

⁷³ Markkola 1994, 141–148.

⁷⁴ Sillanpää 1999, 65–67.

⁷⁵ Osa aineistoni rautatieläisistä oli ehtinyt asua sekä puu- että kivitalossa. Niinpä olen ilmoittanut tilastossa viimeisimmän asunnon eli uudemman kaikkine mukavuuksineen.

⁷⁶ HSMK Virtanen.

⁷⁷ HSMK Peitsalo.

⁷⁸ HSMK Maamies.

Leonid Haretz on tutkinut 1900-luvun taitteen venäläisiä ruokatottumuksia. Hänen mukaansa ihmiset ovat jaettavissa kahteen ryhmään: tavalliseen kansaan tai kansanomaisiin ihmisiin ja länsimaalaistuneeseen eliittiin.⁷⁹ Haretzin mukaan näissä kahdessa ryhmässä ovat tavallaan vastakkain myös kaksi eri maailmankuvaa: perinteinen uskonnollinen ja moderni, sekulaarinen ja rationaalinen. Perinteisessä ortodoksitraditioon perustuvassa venäläisessä ruokakulttuurissa suuri merkitys oli eri vuodenaikojen paastoilla, joiden aikana vältettiin lihansyöntiä. Haretzin mukaan erikoista venäläisten elämästä tekee se, että ihmiset paastosivat enimmäkseen siksi, että kuuluivat ortodoksikirkkoon, ja vasta toissijaisesti uskonsa ja vakaumuksensa vuoksi.⁸⁰

Pietarinsuomalaiset olivat myös tästä näkökulmasta oma erillinen ryhmänsä, joka oman uskonnollisen taustansa vuoksi eli toisenlaisen ruokakulttuurin mukaan. Heihin ei kohdistunut venäläisenemmistölle tyypillisiä ortodoksikalenteriin ja paastoon liittyviä sosiaalisia paineita. Haastatteluissa pietarinsuomalaisten ruokatottumukset nousevat esille vain satunnaisesti. Yleinen käsitys oli, että suomalaiset pitivät kiinni mahdollisuuksiensa mukaan suomalaisista ruokatottumuksista myös Pietarissa asuessaan.⁸¹ Siihen oli verrattain hyvät edellytykset Suomesta Pietariin suuntautuneen kaupankäynnin sekä vilkkaan rautatiehenkilöliikenteen ansiosta. Sen ansiosta erilaista tavaraa voitiin kuljettaa suuntaan ja toiseen.⁸²

Pietarinsuomalaisten Suomessa asuneet perheenjäsenet tai sukulaiset tekivät usein lyhytaikaisia ostosmatkoja Pietariin. Käytyäni läpi useita kymmeniä haastatteluja käsitykseni on, etteivät vierailut Suomesta olleet harvinaisia. Ostosmatkan taustamotivaationa oli myös sukulointi, mikä pienensi kynnystä uskaltautua Pietariin.⁸³ Sukulointimatkoja tehtiin myös toiseen suuntaan, eli Pietarista Suomeen. Haastatteluissa mainitaan usein vierailujen ajankohdiksi talveen sijoittuvat joulumatkat ja kesään sijoittuvat koulujen lomat.⁸⁴ Muutenkin aineiston perusteella näyttää siltä, että pietarinsuomalaiset pyrkivät usein viettämään kesää lomalla Suomessa. Joko sinne lähdettiin koko perheen voimin tai lähetettiin ainoastaan perheen lapset sukulaisten tai perhetuttavien luo.⁸⁵

Haastatelluista selkeä enemmistö kertoo viettäneensä 2–3 kuukautta kesäajasta Suomen puolella lomalla.⁸⁶ Kesälomista Suomessa puhutaan kuin itsestään selvästä arkiasiaista.

⁷⁹ Haretz 1997, 68.

⁸⁰ Haretz 1997, 70.

⁸¹ HSMK Kuosmanen, Vepsäläinen ja passim.

⁸² HSMK passim.

⁸³ HSMK passim.

⁸⁴ HSMK Kymlander.

⁸⁵ HSMK Räikkäinen.

⁸⁶ HSMK passim.

Kesälomalle lähti joko koko perhe tai osa perheestä. Perhe vuokrasi huvilan Suomen puolelta tai meni sukulaisten luo, jos sellaisia oli. Myös kouluikäisiä lapsia voitiin lähettää junalla Suomeen sukulaisten luo. Kesälomalle Suomeen lähetettiin niin ikään suomalaisorpokotien lapsia. He viettivät koko kesän maaseudulla. Siellä heitä varten oli järjestetty huvila sekä ohjelmaa, josta vastasivat orpokodin opettajat. Aineiston mukaan lapsien kesäloimat Suomessa nähtiin tärkeäksi suomalaisidentiteetin kehittämisen ja säilyttämisen kannalta.⁸⁷

Vaikka Pietarissa oli mitä erilaisimpiin tuotteisiin erikoistuneita kauppoja, lafkoja ja univermageja, monet suomalaiset – varsinkin rautatieläiset – tekivät säännöllisesti ostosmatkoja Suomen puolelle, etenkin Viipuriin. Rautatieläistaustainen Alina muistelee: ”*Kävimme joka kuukausi Viipurissa ostoksilla. Ainakin voi oli se elintarvike, jota ei Pietarissa saanut. Ei ainakaan hyvää. Vaatteita ja kenkiä myös ostettiin mielellään Viipurista.*”⁸⁸ Todennäköisesti siis Viipurissa oli parempi hinta-laatusuhde monille suomalaisille elintasonsa mukaan. Myös Grigorjev mainitsee, että pietarilaiset suuntasivat mielellään Suomen puolelle lomailemaan edullisten hintojen takia. Hinnat olivat Suomen oman tullin vuoksi selvästi edullisempia kuin Pietarissa.⁸⁹ Ja kun kerran rautatieläisille annettiin vapaapilettejä eli ilmaislippuja Suomeen, miksipä he eivät matkustaisi Viipuriin ruoka- ja tavaraostoksille.

Muistitietoaineiston perusteella on kuitenkin vaikeaa luoda järjestelmällistä ja yksityiskohtaista kuvaa haastateltujen ruokatottumuksista, koska ruokatottumukset olivat vain toissijainen asia, josta haastatteluissa puhuttiin vain ajoittain. Sen sijaan niiden esimerkkien perusteella, missä ruokatottumuksia tiedosteltiin vähän enemmän, on mahdollista sanoa, että oli poikkeuksiakin. Yleinen käsitys oli, että Pietarissa syntyneet suomalaiset ottivat vain vähän vaikutteita venäläisestä keittiöstä.⁹⁰ Pietarissa asuvien suomalaisten oli siis mahdollista noudattaa omia ruokatottumuksiaan käyttämällä suomalaisille tyypillisiä vaihtoehtoja, esimerkiksi suomalaisista elintarvikekaupoista ostettuja tai suoraan Suomesta tuotuja elintarvikkeita, mikä edesauttoi sujuvaa integroitumista.

Aivan kaikkea ei toki voitu ostaa ja tuoda Suomesta. Ruuanhankintapaikat riippuivat paljon perheen asuinpaikasta. Suurimmilla paikkakunnilla vihannekset ja kala ostettiin torilta ja muut tavarat kaupoista. 1900-luvun alun länsimaalaisissa kaupungeissa – myös Suomessa ja

⁸⁷ HSMK Kymlander, Tirkkonen.

⁸⁸ HSMK Virtanen.

⁸⁹ Oves 2005, 155–157.

⁹⁰ HSMK Kuosmanen, Vepsäläinen.

Venäjällä – yleinen tapa oli, että eri tuotteet haettiin eri kaupoista.⁹¹ Pietarinsuomalainen Sulo arvelee, että vaikka kaikkien palkat eivät olleet suuret, eläminen oli edullista ja ainakin hedelmät ja viljatuotteet olivat halpoja.⁹²

Haastatteluissa kysyttiin myös suomalaisten alkoholinkäytöstä. Rajaamani ryhmä ei tuonut esille henkilökohtaisia kokemuksia mainitsemisen arvoisista väärinkäytöksistä. Yleinen käsitys oli, että jatkuvaa juopumusta pidettiin siihen aikaan paheena ja etenkin miesten ongelmana ja yhteisön tasolla sen suhteen oli melkein nollatoleranssi. Jatkuvan, ongelmia tuottavan juopumuksen katsottiin kuuluvan elämässä sivuraiteille astuneille.⁹³ Alkoholinkäyttö pyrittiin pitämään sen ajan vapaa-ajan sivistyskulttuurin puitteissa. Kuosmanen kertoo:

”Ehkä suomalainen oli perso viinalle, mutta en muista nähneeni suomalaista humalaisena huomionherättäjänä, jos hän väsähti ravintolassa, hän otti ajurin ja ajoi kotiin. Ihan kuin suuri liikemies koska tahansa. Hän ei jäänyt hoppumaan kadulle ja löysi kotiinsa aina, sillä Pietari oli siksi suuri kaupunki, ettei siellä mielellään kävelty, vaan ajettiin ajurilla.”⁹⁴

Williamsin mukaan alkoholin keskikulutus 1900-luvun alussa oli Venäjällä pienempi kuin Iso-Britanniassa, eikä varsinkaan venäläinen maalaismies juonut niin paljon vodkaa kuin jo silloin yleisesti kuviteltiin. Kuitenkin mitä lähemmäs kaupunkia siirryttiin, sitä enemmän alkoholinkulutuskin nousi.⁹⁵ Williamsin mukaan alkoholinkulutus oli myös tavallaan sidoksissa elintason: mitä korkeampi elintaso ja palkka⁹⁶, sitä enemmän oli varaa juoda.⁹⁷ Toisin sanoen 1900-luvun alun nopean kaupungistumisen myötä myös alkoholin kulutus kasvoi, kun nuoret ihmiset, etenkin miehet, irtautuivat maalaiskylänsä yhteisön pidättävästä vaikutuksesta. Samanlaisten suurkaupungin paheiden ja kiusauksien vaikutuksen alaisiksi joutuivat myös Suomen maaseudulta Pietariin muuttaneet, mistä useat aikalaissanomalehdet kirjoittavatkin, eivätkä siis vailla syytä. Engmanin mukaan suomalaisten itsekriittiset pohdinnat aikalaislehdissä liittyivät usein nimenomaan alkoholin liikakulutukseen ja kiroilutaipumukseen.⁹⁸

⁹¹ Sillanpää 1999, 79; Oves 2005, 121–126.

⁹² HSMK Eloheimo.

⁹³ HSMK passim.

⁹⁴ HSMK Kuosmanen.

⁹⁵ Williams 1915, 340.

⁹⁶ Venäjän valtiolla oli alkoholin monopoli. Maailmansodan kynnyksellä alkoholi toi tuloja Venäjän valtion budjettiin 800 miljoona ruplaa, joka oli siihen aikaan yli 80 miljoona englantilaista puntaa. Williams 1915, 341.

⁹⁷ Williams 1915, 341.

⁹⁸ Engman 2004, 235.

3 Työ ei lopu tekemällä: Pietarin työkulttuuri ja suomalaisten vahvuudet työmarkkinoilla

*''Se ulkomaalainen, joka olisi saapunut Pietariin vuonna 1914, ennen Euroopan itsemurhaa, olisi varmasti tuntenut ylitsepääsemätöntä halua jäädä ikuisesti tähän loistavaan venäläisten keisarien pääkaupunkiin, jossa oli klassisen kauniita suorien linjojen perspektiivejä sekä miellyttävä ja puoleensavetävä elämänrytmi ja joka oli kosmopoliittinen muodoltaan, mutta aidosti venäläinen luonteeltaan.''*⁹⁹

Tässä luvussa tarkastellaan Pietarin 1900-luvun alun julkisen työkultuurin piirteitä sekä suomalaisten vahvuuksia työmarkkinoilla erilaisten uraesimerkkien kautta.

3.1 Pietarin liike- ja kauppakulttuuri

Nevski- ja Sadovaja-katujen kulmalla sijaisi 1900-luvun alussa Cafe-Empire, joka oli erityisesti suomalaisten liikemiesten suosiossa.¹⁰⁰ Suomalaiset viljakauppiat¹⁰¹ olivat tuttu näky Kalašnikovin viljapörssissä, ja suomalaiset viettivät mielellään aikaa Pietarin keskustan itäosan Sennaja Ploštšadin ravintoloissa.¹⁰² Kirjailijoiden ja romantiikkojen arvostama paikka oli Nevskin ja Moika-joen kulmassa sijaitseva ravintola, jonka tiloissa toimi 1800-luvun alussa Wolf-nimisen ranskalaisen omistama kahvila. Juuri siellä kansainvälisesti tunnettu venäläinen runoilija Puškin söi viimeisen ateriansa ennen kuin kuoli kaksintaistelussa vuonna 1837.

Nevskin pääkadun rakennuksien kaikissa kerroksissa oli lukematon määriä liikkeitä, jotka vaihtelivat erikoiskaupoista konttoreihin sekä käsityöverstaisiin, jotka myivät valmistamiaan tuotteita heti paikan päällä.¹⁰³ Aristokratiaan kuuluvat ja muut varakkaammat pietarilaiset kävivät niissä mielellään tilaamassa yksilöllisiä vaatteita ja tavaroita.¹⁰⁴ Aineiston mukaan yksi sellainen liike oli pääkatu Nevskillä sijainnut arvostettu saksalainen Weissin suutariliike, jonka

⁹⁹ Näillä sanoin emigraatiossa elävä suuriruhtinas Aleksandr Mihailovitš Romanov kuvasi muistelmissaan Pietaria ensimmäistä maailmansotaa edeltävinä kuukausina. Romanov 1933, 247.

¹⁰⁰ HSMK Väinö.

¹⁰¹ Vepsäläisen mukaan suomalaiset viljakauppiat eivät koskaan tulleet Pietariin yhdeksi tai kahdeksi päiväksi, vaan olivat siellä viikkokausia. HSMK Vepsäläinen.

¹⁰² HSMK Vepsäläinen.

¹⁰³ Oves 2005, 121.

¹⁰⁴ HSMK Lemmetyinen.

työntekijät olivat pääasiassa suomalaisia. Suutariperheessä syntyneen Hiltusen mukaan Weissin liikkeellä oli sellainen maine, että sen valmistaman ”*työn piti olla niin hyvä, että oman kuvansa näki kengänpohjasta kuin peilistä*”.¹⁰⁵

Engmanin laskelmien mukaan vuosina 1878–1900 Pietarissa toimi viitisenkymmentä suomalaista kauppaa, joiden nimet kuvaavat hyvin niiden harjoittamaa toimintaa: Suomen Ruokatawarakauppa, Suomalainen Woi- ja Ruokatawarain kauppa, Suomen kauppapuoti ja niin edelleen.¹⁰⁶ Vaikka harvat kaupat pystyivät laajentumaan suuriksi menestystarinoiksi, kuten Kutvosen ja Peusan yritykset, niillä oli tietysti oma asiakaskuntansa niiden lähiympäristössä. Kutvosen ja Peusan kaupat tulevat useasti esille aineistossa. Niiden suosiosta kertoo lisäksi se, että myös venäläiset kävivät siellä ostoksilla.¹⁰⁷

Kun kilpailu oli näin tiivistä, oli tärkeää erottua muista. Kuten 1900-luvun alun valokuvista yleensä on nähtävissä, liikkeiden mainokset saattoivat peittää kokonaisia rakennuksia ja hallita katunäkymiä. Hieno ja monipuolisesti koristeltu arkkitehtuuri toimi jo itsessään hyvänä mainoksena. Oivallinen esimerkki tästä on kuvan 1. vuonna 1903 rakennettu Jelisejevin kauppa, jonka ikkunavetriini on nykyisinkin Pietarin suosituimpia nähtävyyksiä.

Kuva 1. Nevski prospekt kuuluisan Jelisejevin kaupan kohdalla. Kuva: Leonid Zelenkin.

¹⁰⁵ HSMK Hiltunen.

¹⁰⁶ Engman 2004, 208.

¹⁰⁷ Engman 2004, 212; HSMK passim.

Pietarissa oli hyvin paljon erilaisia kauppoja ja liikkeitä. Keisarikunnan pääkaupunkiin saapui kauppiaita ja tavaroita valtakunnan kaikista osista ja sen ulkopuolelta, joten venäläisten ja suomalaisten kauppojen lisäksi siellä oli eurooppalaisia ja itämaisia kauppoja. Vilkkain pääkatu oli Nevski prospekt, jonka varrella sijaitsivat suurimmat ja suosituimmat kauppatalot sekä pienempiäkin liikkeitä. Nevskin varrella sijaitsivat muun muassa 1700-luvun puolella valmistunut korttelin kokoinen ostoskeskus Gostinyi Dvor ja 1900-luvun alun suosituimpiin kuulunut Passage.¹⁰⁸ Näissä ostoskeskuksissa oli varakkaiden asiakkaiden tarpeisiin erikoistuneita liikkeitä, joiden vitriinejä suurin osa kaupunkilaisista tyytyi katselemaan ulkopuolelta. Turusta Pietariin nuorena koulutyttönä muuttanut kultasepän tytär Peitsalo muistelee:

*”Kyllä siellä (Pietarissa) oli mukava olla. Minä kävelin ja harhailin pitkin kaupunkia. Me asuimme keskikaupungilla. Minusta oli hyvin mielenkiintoista katsella Gostinyi Dvorin näyteikkunoita, joissa oli upeita kulta- ja jalokivitöitä. Ajattelin, kuinka ihmisillä voi olla niin paljon varaa, että he saattoivat ostaa noita esineitä, kun korvarenkaatkin maksoivat 14 000 ruplaa.”*¹⁰⁹

Myös kaupat olivat pääasiassa tiettyihin tuotteisiin erikoistuneita. Kuitenkin tavallisia yleistarvikkeita oli löydettävissä jokaisesta kauppa- ja markkinapaikasta. Isossa suosiossa olivat *torgovaja lafka* -nimiset pientä kioskia vastaavat paikat sekä isommat univermagelintarvikeliikkeet. Toisin kuin nykyään, niissä ei myyty taloustarvikkeita vaan taloustarvikkeita varten oli omia liikkeitä.¹¹⁰

1800–1900-luvuille ominainen luottamus oli läsnä myös Pietarissa. Ydinkeskustan ulkopuolisten asuinalueiden paikalliset asukkaat kävivät ruokaostoksilla useimmiten samoissa kaupoissa, jotka sijaitsivat heitä lähimpänä. He tunsivat nämä kaupat hyvin, ja heidät tunnettiin niissä: *”Lähellä oli iso makkaraliike, 10 myyjä, omistajat venäläisiä ja isän lapsuuden leikkitovereita. Aina kun isä meni siihen kauppaan, tuli heti yksi omistajasta ja antoi isälle melkein puoli kinkkua pilahinnalla. Sillä tavalla muistivat lapsuuden leikkitoveria.”*¹¹¹

Myös ennestään toisiaan tuntemattomien asiakkaiden ja myyjien välille muodostui tyypillisesti luottamussuhteita, joista hyötyivät molemmat osapuolet. Myyjälle se merkitsi tasaisia tuloja

¹⁰⁸ Oves 2005, 121–131.

¹⁰⁹ HSMK Peitsalo.

¹¹⁰ Oves 2005, 123.

¹¹¹ HSMK Turunen.

vakioasiakkaista, kun taas ostaja saattoi hankkia elintarvikkeita velaksi, jos hänen taloudellinen tilanteensa sitä vaati.¹¹² Tämä oli yleistä, sillä samoin kuin kauppamiesten kesken kaupanteossa annettu sana oli sopimuksen vertainen.¹¹³

Suomen aseman seudulle avattiin suomalaisia kauppoja ja liikkeitä tasaisin välein, muun muassa Laitisen maitokauppa ja Osuusliike Pyörä, joka oli rautatieläisten oma osuusliike.¹¹⁴ Ehkä kuuluisimmat ja tärkeimmät pietarinsuomalaisten kaupat olivat Veljekset Peusa ja A. Kutvonen, jotka olivat tärkeitä tukku- ja vähittäiskauppoja.¹¹⁵ Max Engman on tutkinut Pietarin yrityksiä ja liikkeitä, jotka suuntasivat toimintansa suomalaisväestöön ja pietarinsuomalaisia lehtiä lukevaan asiakaskuntaan. Ilmoitusten perusteella yli puolet yrityksistä oli ruokatavarakauppoja, leipomoita tai ravitsemusliikkeitä. Engmanin mukaan on mahdotonta arvioida suomalaistausten liikkeiden tarkkaa lukumäärää, koska kaikki yrittäjät tai yritykset eivät välttämättä edes mainostaneet tuotteitaan tai palveluitaan lehdissä. Sama koskee myös suomenkielisiä lehtiä, koska yritysten asiakaspiiri ei välttämättä lukenut niitä. Sen ajan lehtien ja ilmoitusten perusteella ei siis voida tavoitella tarkkaa kuvaa pietarinsuomalaisten kaupoista.¹¹⁶

Pietarissa oli esimerkiksi ruokatavarakauppoja, jotka erikoistuivat myymään nimenomaan suomalaisille tuttuja ja kotoisia elintarvikkeita. Tällaisia olivat maitokauppa, Veljekset Peusa ja A. Kutvosen kauppa, jotka suomalaiset tunsivat hyvin.¹¹⁷ Kauppojen sijainti seurasi herkästi asutuksen painopisteen siirtymistä, ja kauppojen määrä tietyssä kaupunginosassa kuvastaa hyvin suomalaisasutuksen keskittymistä. Kauppojen sijainnista ja määrästä voi myös seurata asutuksessa vuosikymmenien varrella tapahtunutta kehitystä ja muutosta. 1900-luvun puolella suomalaisten asutuksen painopiste siirtyi Neva-joen pohjoispuolelle, erityisesti Viipurin puoleiseen kaupunginosaan.¹¹⁸

¹¹² Oves 2005, 125.

¹¹³ HSMK Eloheimo.

¹¹⁴ HSMK Kuosmanen.

¹¹⁵ Engman 2004, 207.

¹¹⁶ Engman 2004, 246.

¹¹⁷ HSMK Vepsäläinen.

¹¹⁸ Engman 2004, 348–349.

3.2 Pietarinsuomalaisten uraesimerkkejä

Johan Fredrik Vepsäläisen tapausta voidaan pitää menestystarinana. Hän syntyi Pietarissa vuonna 1887. Hänen isänsä, joka oli kultaseppä ja toimi jalokivi-istuttajana erilaisissa liikkeissä, oli muuttanut Pietariin aikaisemmin, 1860-luvulla. Isän kuoltua Johanin ollessa neljän ja puolen vuoden ikäinen heidän 11 ihmisen perheensä eli hyvin säästäväisesti. Suoritettuaan suomalaisen ylhäisemmän kirkkokoulun¹¹⁹ Johan aloitti vuonna 1902 – 15 vuoden ikäisenä – venäläisen konttoriopiston, joka kesti siihen aikaan kaksi vuotta. Konttoriopiston jälkeen hän onnistui pääsemään Pietarin suurimpaan viljanmyyntiliikkeeseen, joka myi viljaa Suomeen. Liikkeen nimi oli A. A. Doinikov. Johan oli siellä konttoriapulaisena kuusi vuotta. Yllätyksekseen hän eteni onnistuneesti ”notariaalisen prokuristin”¹²⁰ virkaan vain 23-vuotiaana, mikä oli harvinaista siihen aikaan. Liikkeessä oli hänen lisäksi vain muutama muu suomalainen, ja konttorihenkilökunta oli pääasiassa venäläistä. Ilmapiiri työpaikassa oli asiallinen, ja toisia työntekijöitä kunnioitettiin. Hän kertoo:

”Täytyy sanoa, että jos jokainen suomalainen liike osoittaa henkilökuntaansa kohtaan sellaista kohtelua kuin suomalaisena venäläisessä liikkeessä sain, niin se olisi suurenmoista. Kohtelu oli esimerkillisen rehtiä. Jos firmassamme oli sanallisesti jotain luvattu, se oli enemmän kuin, mitä joillakin toisilla liikkeillä oli paperilla.”¹²¹

Johanin palkka oli hänen aloittaessaan konttoriapulaisena 40 ruplaa kuukaudessa. Kun hän oli prokuristi, se kohosi parhaimmillaan 500 ruplaan, mikä oli erittäin korkea palkka. Hänen mentyään naimisiin Eedit Rapelin kanssa – jonka hän oli tavannut jo kouluaikoinaan ja joka oli pietarinsuomalaisia hänkin – hänen asuntonsa käsitti viisi huonetta ja sen kuukausivuokra oli 50 ruplaa. Näin olleen perheelle jäi Johanin palkasta 450 ruplaa kuussa muihin menoihin. Johan itse arvioi, että jo 200–300 ruplan palkkaa saavaa ihmistä pidettiin erittäin hyvin menestyneenä.¹²²

Pietarinsuomalaisten palkkatuloja ja elinkustannuksia arvioitaessa on pidettävä mielessä, että Suomen passilla Pietarissa asuvat suomalaiset eivät maksaneet juuri lainkaan veroja Venäjän

¹¹⁹ Muutettiin vuonna 1906 Suomalaiseksi yhteiskouluksi.

¹²⁰ Kauppaedustaja, eli ostosagentti, kauppa-asiamies tai myyntiedustaja, sitoutui yrityksen päämiehen nimissä edistämään tavaroiden myyntiä tai ostoa hankkimalla tarjouksia tai tekemällä päämiehen nimissä myynti- ja ostosopimuksia.

¹²¹ HSMK Vepsäläinen.

¹²² HSMK Vepsäläinen.

puolella. Tämä tietenkin loi taloudellisesti edulliset olosuhteet ja kannusti paitsi käsityöläisiä ja työmiehiä myös varsinkin liiketoiminnasta kiinnostuneita suomalaisia lähtemään kokeilemaan onneansa Pietariin.¹²³

Rautatieläistaustainen Sulo Eloheimo siirtyi työelämään 18-vuotiaana. Suomen aseman kauppa-asiamies von Herzen oli kysynyt Sulon isältä – jonka hän tunsi henkilökohtaisesti – tietäisikö hän ketään, joka haluaisi tulla konttoristiksi puuvillatehtaaseen. Tarvittiin nimenomaan henkilöä, joka osaisi venäjää, suomea ja ruotsia, koska suomalaisten laskutus tapahtui yrityksen Pietarin-konttorin kautta. Isä ei tiennyt muita kuin oman poikansa.¹²⁴ Sulo jatkaa:

*”Aluksi minulla oli tarkoitus mennä sinne ainoastaan kolmeksi kuukaudeksi ja mennä syksyllä seitsemännelle luokalle normaalilla tavalla. Kun kolme kuukautta oli kulunut, niin johtaja kysyi, enkö haluaisi edelleen jäädä. Minulla oli ensimmäinen palkka 30 ruplaa ja sen minä sain rautateilläkin kesällä ylimääräisenä hanttimiehenä. Nyt johtaja sanoi, että jos minä jäisin, minä saisin 45 ruplaa. Tulin kotiin ja kerroin asiasta ja vanhempani sanoivat, että tee miten hyvänsä.”*¹²⁵

Sulo oli kiinnostunut kauppa-alasta ja näki siinä hyvän tilaisuuden ottaa vakinainen työ. Hän oli pohtinut myös muita vaihtoehtoja, kuten opiskelun jatkamista, mutta tuli siihen tulokseen, että olisi ollut *”pitkäveteistä ja suurtöistä lukea ylioppilaaksi ja sitten jatkaa edelleen”*. Hänen oltuaan konttoristina puoli vuotta johtaja oli kysynyt häneltä, haluaisiko hän ryhtyä matkustamaan Suomeen työn puolesta. Sulo oli valmis lähtemään saman tien: *”Muistan aina kun sanoin: ’joko minä heti lähden?’ Siellä ei heti annettu lähteä, vaan minun piti olla kuusi kuukautta tutkimassa kankaita. Meillä oli 4-kerroksinen kivitalo varastona. Tutustumisen jälkeen pääsin lähtemään.”*¹²⁶

Pietarissa 45 ruplalla tuli hyvin toimeen. Kun Sulo nimitettiin konttorinsa edustajaksi, hänen palkkansa nousi 75 ruplaan. Ensimmäisen työmatkansa jälkeen hän sai 100 ruplaa, ja päivärahoja tuli 30 ruplaa päivässä. Esimerkkinä mainittakoon, että Pietarissa paras

¹²³ HSMK Vepsäläinen, Eloheimo ja passim.

¹²⁴ HSMK Eloheimo.

¹²⁵ HSMK Eloheimo.

¹²⁶ HSMK Eloheimo.

hotellihuone maksoi 2,5 markkaa, kun markan ja ruplan kurssi oli 2,67. Lopuksi päiväraha kohosi noin 80 markkaan.¹²⁷

Sulo kuvaa myös työpaikkansa käytäntöjä, joista näkee sille ajalle ominaiset erot konttoriväen ja fyysisen työn tekijöiden kohtelussa:

*”Firmassa tavalliset työläiset olivat venäläisiä, joskin joukossa oli joku harva virolainen. Pakkaajat ja lähetit saivat 17–19 ruplaa. Kovan työn tekijän ja konttoristin välillä oli siis suuri palkkaero. Kaikki konttorissa olijat saivat aamulla talonpuolesta teen ja suuren ranskanleivän. Työläisten piti itse ostaa ruokansa kärryistä, jotka päivällä kuljettivat ruokaa pitkin käytäviä. Varsinainen ruoka tuotiin ravintolasta konttoristeille, matkustajille ja johtajille. Näin epätasaista oli kohtelu.”*¹²⁸

Sulo viihtyi yrityksessä omien sanojensa mukaan erinomaisesti: *”Siihen aikaa olivat suomalaiset kuin kotonaan Pietarissa. Vähän politikointiin, siitä ei mitään tiedetty. Pääasia oli työ ja seurustelu.”*¹²⁹ Sulo kertoo, että hänen mentyään puuvillatehtaan palvelukseen yhteydet venäläisten kanssa vain lisääntyivät. Hän kuvaa kokemuksiaan:

*”Venäläiset kauppiaat olivat mukavaa väkeä, mutta harvat siellä perheineen pyysivät kotiin. Kauppojen jälkeen mentiin ravintolaan. Kauppiaitten kanssa ei koskaan puhuttu politiikkaa. Pääasia oli kauppa, huvi ja ystävällinen keskustelu. Venäläisten kauppiaat, joiden kanssa jouduin tekemisiin, olivat tavattoman sydämellisiä.”*¹³⁰

Myös Sulon isän vaiheet ovat mielenkiintoisia. Hän oli setänsä liikkeessä suutarina. Heidän verstaansa sijaitsi kuuluisalla Krestovski-saarella, joka oli kaikkien pietarilaisten ulkoilijoiden suosiossa. Saarella sijaitsi englantilainen ampumaklubi, jota Sulon isä hoiti ja jonka yhteydessä myös verstaas sijaitsi. Sijainnin ansiosta heidän asiakkaansa olivat pääasiassa ylhäisiä. Varakas asiakas, esimerkiksi ylhäinen, saattoi jostain syystä olla tyytymätön uusin jalkineisiinsa ja tilata saman tien uusia. Tilaustöistä ei siis ollut pulaa. Sulon mukaan Pietarin suutarien hyvä ansiotaso oli vetänyt hänen isänsä aikoinaan sinne. Ratkaisua helpotti – kuten suurimmassa osassa

¹²⁷ HSMK Eloheimo.

¹²⁸ HSMK Eloheimo.

¹²⁹ HSMK Eloheimo.

¹³⁰ HSMK Eloheimo.

tapauksista – se, että setä oli asunut siellä jo ennestään ja kutsui Sulon isän sinne. Palkkaus ei perustunut päiväpalkkaan vaan tehtyyn työhön, eli työ oli kappaletyötä.¹³¹

Kun arvioidaan tämänkaltaisen verstaan suosiota ja tuloja, pitää ottaa huomioon, että siihen aikaan – kuten Sulo huomauttaa – valmiiden kenkien valikoima ei ollut yhtä laaja eivätkä varakkaat asiakkaat yleensä halunneet sellaisia. Kenkien – kuten muidenkin vaatteiden – piti olla käsityötä. Kuten muissakin käsityöläisammateissa jokainen suutari oli erikoistunut omaan tehtäväänsä. Esimerkiksi Sulon eno oli erikoistunut korkeiden puukorkojen valmistukseen.¹³²

Hyvästä ansiotasosta huolimatta Sulon isä oli siirtynyt suutarin ammatista rautateiden palvelukseen. Hän oli ilmeisesti päätellyt, että hänen osaamisellaan ja taidoillaan hänellä oli siellä enemmän mahdollisuuksia edetä urallaan. Lisäksi suutarin työ oli pelkkää sormityötä, kun taas rautateillä työ oli vaihtelevampaa. Yksi tärkeimmistä tekijöistä oli kuitenkin se, että Sulon isä osasi myös ruotsia – suomen ja venäjän lisäksi – ja pääsi nopeasti ylenemään asemamiehestä jarrumieheksi ja edelleen alikonduktööriksi, konduktööriksi ja lopulta ylikonduktööriksi. Tämä on hyvä esimerkki siitä, miten kielten osaamisen ansiosta oli mahdollista vaihtaa toimialaa kokonaan ja edetä uudella alalla hyvin.¹³³

Esimerkiksi Saarmiala, suomalaisen tehtailijan poika, mainitsee, että Pietarissa suomalaisille oli yleistä harjoittaa liiketoimintaa ilman pankkien myöntämää lainaa. He yksinkertaisesti säästivät liiketoiminnan laajentamiseen tarvittavan summan. Saarmialan isä lähti vuonna 1904 Pietarista Novgorodiin ja perusti pienen valimon, mutta yritys ei laajentunut. Sen jälkeen hän palasi takaisin Pietariin ja perusti jälleen uuden valimon entisen tehtaan rakennukseen. Vuonna 1912 toiminta siirtyi uuteen tehtaaseen, jonka hän oli rakennuttanut. Työläisten lukumäärä uudemmassa tehtaassa oli vallankumouksen alkaessa 150–200. Saarmialan mukaan tehdas toimi pääasiassa aliurakoitsijana ja valmisti tuotteita suurille venäläisille yrityksille, kuten Venäjän suurimmalle kumitehtaalle Treukolnikoville sekä Skorohovin kenkätehtaalle.¹³⁴

On mielenkiintoista, että Saarmialan mukaan isä onnistui käynnistämään teollisuustoimintansa ilman pankkien rahoitusta: ”*Koko toiminta rahoitettiin ilman pankkeja. Näin teki isäni ja muut suomalaiset. He säästivät aina niin paljon varoja, että pystyivät rakennukset ja koneet hankkimaan ilman pankkien apua.*”¹³⁵

¹³¹ HSMK Eloheimo.

¹³² HSMK Eloheimo.

¹³³ HSMK Eloheimo.

¹³⁴ HSMK Saarmiala.

¹³⁵ HSMK Saarmiala.

Saarmialan kuvaus hänen isänsä Pietarin-aikaisten liiketoimien yksityiskohdista tarjoaa harvinaisen ensi käden näkökulman ja mahdollisuuden tutustua suomalaisen kokemuksiin tehtailijana 1900-luvun alun Pietarissa. Saarmialan mukaan suomalainen teollisuusyrittäjä ei kohdannut mitään vaikeuksia:

”Ei. Venäjällä oli niin mukava järjestelmä, että yritysten lupa saatiin helposti. On muistettava, että Venäjän teollisuuden rakentajat ja perustajat olivat pääasiassa ulkolaisia, saksalaisia ja hyvin suuressa määrin ranskalaisia [...]. Kaikki saivat teollisuuden alkaessa hyvin helposti toimilupia. Verotuskin oli mukavasti järjestettyä, sillä yritysten omistajat sijoitettiin kauppagildeihin, [...] ja jokaisella gildin jäsenellä oli määrätty veronsa, joten mitään kirjanpitoakaan ei näissä yrityksissä tarvittu.”¹³⁶

Koska pietarinsuomalaiset oli vapautettu veroista, suomalaisilla liikemiehillä oli hyvät edellytykset taloudelliseen menestykseen. Myös Korkeakangas muistelee, että rahaa onnistuttiin säästämään sen verran, ettei pankista tarvinnut ottaa lainaa esimerkiksi talon hankintaa varten. Korkeakankaan isä työskenteli Nobelin tehtaalla metallisorvarina, ja hänen mukaansa sekä työskentelyolosuhteet että palkkataso olivat siellä hyvät. Metallisorvarina Korkeakankaan isä ansaitsi sen verran hyvin, että perhe hankki säästöillä Pargovassa, Pietarin laidalla, sijainneen kaksikerroksisen talon. Palkkojen tarkka suuruus ei ole jäänyt muistiin, mutta Korkeakangas kertoo: *”Ne olivat hyvät. Siellä ansaitsi hyvin. Äiti sanoi aina, että isä antaa hänelle koko palkan, mutta kyllä isä jotain pimitti, koska hän sen talon tontin yllättäen osti.”*¹³⁷

Keskeisimpiä pietarinsuomalaisten ominaisuuksia työmarkkinoilla olivat maine rehellisinä ja ahkerina työntekijöinä, kieliosaaminen ja lukutaito. Ehkäpä tärkein ominaisuus oli heidän henkilökohtainen vapautensa. Vapaudella tarkoitetaan sitä, että lainkuuliainen suomalainen oli vapaa oleskelemaan Pietarissa niin kauan kuin itse halusi. Sen sijaan maalaistaustaisilla venäläisillä oli velvollisuuksia myös maalla ja heidän piti tarvittaessa palata takaisin maalle kylän maalaisyhteisön pyynnöstä.¹³⁸ Tästä syystä teollisuuden työnantajat suosivat maalaisvelvoitteista vapaita suomalaisia. Suomalaisia suosittiin myös siksi, että monet heistä osasivat lukea ja puhua useampaa kieltä, kuten suomea, ruotsia ja venäjää. Muuten suomalaisia ei Engmanin mukaan itsessään voitu pitää lähtökohtaisesti erityisen korkeatasoisena

¹³⁶ HSMK Saarmiala.

¹³⁷ HSMK Korkeakangas.

¹³⁸ Engman 2004, 234, 236.

työvoimana työkokemuksensa tai koulutuksensa puolesta, mutta yllä mainittujen olosuhteiden takia heillä oli silti tiettyjä etuja Pietarin työmarkkinoille tullessaan.¹³⁹

Kuten Engman toteaa, on vaikea selvittää tarkasti, millainen kielitaito suomalaisilla työntekijöillä käytännössä oli, mutta useimmiten suomalaiset tulivat luultavasti ainakin jollakin tavalla toimeen suomen ja ruotsin lisäksi myös venäjän ja saksan kielillä, riippuen ammattijakaumasta. Virallisten lähteiden, esimerkiksi Venäjän vuoden 1897 väestönlaskennan, mukaan suomenkielisistä puolet osasi lukea venäjää.¹⁴⁰ Vuoden 1897 väestönlaskennan tulosten antaman kuvan suomenkielisten lukutaidosta ymmärtää vielä paremmin, kun niitä tarkastellaan suhteessa vastaaviin koko keisarikunnassa. Esimerkiksi venäläisten lukutaidossa päästiin suomalaisten lukutaitoa vuonna 1897 vastaaviin lukemiin vasta vuonna 1914, jolloin väestönlaskennan mukaan lukutaitoisten osuus koko väestöstä nousi 44 prosenttiin. Maalaisista lukea osasi 68 prosenttia ja kaupunkilaisista yli 80 prosenttia.¹⁴¹

Kun aineistoni haastatelluilta kysyttiin kielitaidosta, vain kolme vastaajaa ilmoitti osaavansa venäjän kieltä heikosti. Kuuden kohdalla ei ole vastausta. Ne kolme, joiden kielitaito oli heikko, tulivat opettaja-, rautatieläis- ja käsityöläisperheistä. Loput 26 vastaajaa, eli selkeä enemmistö, ilmoittivat venäjän kielen taitonsa olevan vähintään tyydyttävä, niin että sillä tuli toimeen esimerkiksi koulussa tai työelämässä. Heistä suunnilleen puolet ilmoitti venäjän kielen taitonsa todella hyväksi, ja muutamat kertoivat puhuvansa venäjää ilman huomattavaa aksenttia. Kaiken kaikkiaan aineistoni pietarinsuomalaisten venäjän kielen taidon voidaan kuvata olevan tyydyttävän ja hyvän väliltä.¹⁴²

Aineistossa tuli hyvin harvoin esille viitteitä siitä, että ne Pietarissa koko ikänsä asuneet, jotka olivat omaksuneet pietarinsuomalaisen identiteetin, olisivat sen vuoksi kohdanneet kritiikkiä uusien suomalaisten tulokkaiden taholta. Esimerkiksi Vepsäläinen, Pietarissa syntynyt menestyvä myyntiedustaja ja sivistynyt mies, koki, että jotkut uudet Suomesta tulijat suhtautuivat syntyperäisiin pietarinsuomalaisiin ylimielisesti:

”Voi olla, että hiukan ylpeästi puhun Pietarin suomalaisista, mutta me, jotka siellä syntyneet ja kasvaneet pidimme itseämme saman perheen jäseninä. Kun tuli äkkinäisiä suomalaisia Suomesta, niin heitä me osattu heti omaksua, koska

¹³⁹ Engman 2004, 236.

¹⁴⁰ Engman 2004, 235.

¹⁴¹ Luntinen 2000, 314.

¹⁴² HSMK passim.

he eivät halunneet meitäkään omaksua. He naureskelivat meille, ja me olimme heidän mielestään muuttuneet suomalaisista joksikin muuksi.”

Vepsäläinen korostaa, että tämä havainto ei koskenut kaikkia uusia tulijoita, vaan pitkälti joukon heikompaa ainesta.¹⁴³

Ketola on tutkinut laajemmin suomalaisten ajattelua ja suhtautumista Venäjään ja venäjän kieleen autonomian ajan Suomessa. Hänen mukaansa asenteet olivat vaikeat jo ennen ensimmäistä sortokautta¹⁴⁴, joten kielteiset asenteet eivät selity pelkästään 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun poliittisuuden vaikutuksella. Samalla kielteinen asenne alkoi selkeästi johtaa siihen, että tieto Venäjästä ja sen kulttuurista oli vajavaista. Ketolan mukaan etenkin toisen sortokauden aikana niin kutsutun passiivisen ja aktiivisen vastarinnan ajattelun aikoihin kielteinen asenne oli paikoin muuttunut vihan täyttämäksi, tunnepitoiseksi, mustavalkoiseksi suhtautumiseksi kaikkeen venäläiseen, mukaan lukien suomalaisiin, jotka osasivat venäjän kieltä.¹⁴⁵

Toisaalta toinen menestyvä pietarinsuomalainen, myyntiedustaja Sulo, joka toimensa vuoksi teki jatkuvasti työmatkoja Suomeen, koki, etteivät muut suomalaiset kauppiaat pelänneet ollenkaan, että Sulo olisi pietarinsuomalaisena venäläistynyt ja menettänyt kansallisen identiteettinsä.¹⁴⁶ Kuten Vepsäläinen huomautti, sivistynyt käyttäytyminen ja kunnioittava suhtautuminen eri ihmisiin näyttäisi olevan riippuvaista myös sukupolvesta ja sivistyksestä.¹⁴⁷

Engmanin mukaan lukutaidolla oli myös symbolista merkitystä eräänlaisena kehitysasteen ja modernisaation mittarina. Sitä mukaa, kun Venäjä modernisoitui eli kaupunkilaistui ja sen väestön lukutaito nousi, etulyöntiasema, joka suomalaisilla oli lukutaitonsa ansiosta ollut 1900-luvun taitteessa, pieneni.¹⁴⁸ Pietari kasvoi 1900-luvun taitteessa huomattavasti: sen väkiluku nousi vuosina 1863–1913 puolesta miljoonasta kahteen miljoonaan. Vuonna 1914 arviolta puolet Venäjän koko työväestöstä työskenteli suurissa, yli tuhannen työntekijän tehtaissa.¹⁴⁹ Näin ollen mitä modernimpi Venäjästä tuli, sitä enemmän suomalaiset saivat kilpailijoita.

¹⁴³ HSMK Vepsäläinen.

¹⁴⁴ Ketolan mukaan negatiivinen muutos asenteissa venäjän kieltä kohtaan oli nähtävissä jo 1840-luvun puolessavälissä osassa suomalaista eliittiä. Se näkyi esimerkiksi siinä, että suomalaisiin stipendiaatteihin, jotka osasivat venäjän kieltä, kohdistui paineita. Heitä leimattiin luopioiksi ja isänmaanpettureiksi, ja näin kielen ympärille luotiin negatiivinen mielikuva. Ketola 2007, 200.

¹⁴⁵ Ketola 2007, 147–148, 201–204.

¹⁴⁶ HSMK Eloheimo.

¹⁴⁷ HSMK Vepsäläinen.

¹⁴⁸ Engman 2004, 234.

¹⁴⁹ Luntinen 2000, 273, 278.

Engmanin mukaan tämä voidaan nähdä myös yhtenä syynä Suomesta ja suomalaisten muuton määrän pienenemiseen.¹⁵⁰ Siitä huolimatta aineiston tiedot osoittavat suomalaisten muuton perustuneen edelleen vahvasti ketjumuuttoon, Pietarin suomalaisyhteisön suosittelijakulttuurin tarjoamiin työpaikkoihin ja suomalaisten hyvään maineeseen aina lokakuun 1917 vallankumoukseen saakka.¹⁵¹

3.3 Naisten työmahdollisuuksista

Venäjän yhteiskunnassa oli 1900-luvun alussa naisten työmahdollisuuksia sääteleviä ja rajoittavia lakisääteisiä tekijöitä. 1800-luvun loppua kohden ryhdyttiin kiinnittämään yhä enemmän huomiota naisten oikeuksiin ja uramahdollisuuksiin. Näiden kysymysten on katsottu tulleen väistämättä ajankohtaisiksi postindustriaalisen kehitysvaiheen myötä, koska keisarikunnan yhä vaivoin kehittyvässä markkinataloudessa alkoi olla tarvetta naistyövoimalle. Lisäksi yhteiskunnan kehityksen kannalta tyttöjen ja naisten oikeus koulutukseen – ja sen myötä myös työuraan – alettiin tiedostamaan laajemmin. Venäjällä alkoi viranomaistasolla varovaisesti muodostua naisten oikeuksien puolestapuhujien joukko, mutta patriarkaalinen rakenne oli edelleen vallitseva.¹⁵²

Kaupungistuminen ja teknologian kehitys loivat uusia palveluja ja ammatteja, joista naisilla katsottiin olevan yhtä hyvät edellytykset suoriutua kuin miehillä. Käytännössä naisille tarjottiin mahdollisuuksia ammattitoimintaan eri yhteiskuntasektoreilla, etenkin pedagogisella ja kasvatuksellisella alalla. Lisäksi esimerkiksi valtion kirjapainossa, poliisilaitoksissa, pankeissa ja lennätinkonttoreissa oli erillistä naisvirkamiesten palvelutoimintaa. Suurin osa naisten työmarkkinoista syntyi kuitenkin sellaisen työn parissa, jossa ei edellytetty vaativaa koulutusta. Sellaisia ammatteja olivat lastenhoitaja, silittäjä, kokki, kassaneiti ja kirjanpitäjä.¹⁵³

Naisia kuitenkin yhdisti eräs asia, joka rajasi heidän uramahdollisuuksiaan verrattuna miessukupuoleen.¹⁵⁴ Naistyöntekijät nimittäin oli suljettu pois Venäjällä käytössä olevasta rankijärjestelmästä. Vaikka naistyöntekijä oli virkatehtävässä, hän ei voinut ylentyä

¹⁵⁰ Engman 2004, 237.

¹⁵¹ HSMK passim.

¹⁵² Vahromeeva 2009, 57.

¹⁵³ Vahromeeva 2009, 57.

¹⁵⁴ Pääasiallinen naispuolisten työntekijöiden työelämää sääntelevä säädös 1900-luvun taitteessa oli virkamieskunnan peruskirjan (1896) 157 artikla, jossa määriteltiin naisten oikeudet julkiseen palvelukseen Venäjällä. Vahromeeva 2009, 58.

virkamiesten arvoastetaulukossa, jonka puitteissa sekä siviilivirkanimikkeet että hovin virkanimikkeet rinnastettiin upseeriarvoihin.¹⁵⁵

Vaikka naiset suljettiin ulos rankijärjestelmästä, naisopettajat rinnastettiin kuitenkin sellaiseen työtätekevien ryhmään, jolla oli oikeus eläkkeeseen sekä muihin korvauksiin samoilla oikeuksilla kuin rankijärjestelmän edustajilla.¹⁵⁶ Eläkettä maksettiin uran päätteeksi Valtion opetusministeriön kautta, jos työuran aikana oli noudatettu tiettyjä säännöksiä.¹⁵⁷ Aineistoni pietarinsuomalaisten joukosta löytyi yksi esimerkki eläkeasioista. Lindquistin isä oli korkea virkamies Venäjän rautateilla, ja hänellä mainitaan olleen oikeus Venäjän eläkkeeseen.¹⁵⁸ Suomen alamaiset Venäjällä olivat siis myös oikeutettuja saamaan eläkettä ehtojen täytyessä.

Venäjällä naisia hyväksyttiin opettajakandidaateiksi vuodesta 1883 alkaen. Kandidaatiksi otettiin naisia, jotka olivat suorittaneet gymnasiumia¹⁵⁹ vastaavan kurssin tai kansanopettajaksi valmentavan erikoiskurssin. Suoraan opettajiksi otettiin sellaisia, jotka olivat suorittaneet kolmivuotisen kurssin pedagogisessa opistossa. Naisten palkat olivat miesten palkkoja huomattavasti pienemmät. Esimerkiksi alkeislyseossa naisyliopettajan (rehtorin) palkka oli 500 ruplaa vuodessa ja progymnasiumissa 400 ruplaa vuodessa. Luokanopettajattaren palkka vastaavassa laitoksessa oli 300 ruplaa vuodessa.¹⁶⁰ Näistä pienin eli luokanopettajattaren palkka oli siis noin 25 ruplaa kuukaudessa, mikä oli kuitenkin enemmän kuin monien kovaa työtä tekevien palkat. Esimerkiksi Sulon työpaikalla puuvillatehtaalla pakkaajien ja lähettien palkat olivat 17–19 ruplaa kuukaudessa.¹⁶¹ Lisäksi 1910-luvun alussa oli jo huomattava määrä naisjournalisteja. Williamsin mukaan naisten oli mahdollista saavuttaa täydellinen taloudellinen itsenäisyys parhaiten taiteen aloilla, jossa menestys saattoi taata suuretkin tulot jo siihen aikaan.¹⁶²

Vuodesta 1911 alkaen naisopiskelijat saivat osallistua valtiollisiin kokeisiin ja sitä myötä naisyliopistojen todistukset rinnastettiin virallisesti keisarillisten (eli valtion) yliopistojen todistuksiin. Tämä lisäsi naisten mahdollisuuksia työllistymiseen ja uraan erilaisissa

¹⁵⁵ Vahromeeva 2009, 58.

¹⁵⁶ Vahromeeva 2009, 59.

¹⁵⁷ Vahromeeva 2009, 60.

¹⁵⁸ HSMK Lindquist.

¹⁵⁹ Suomeksi kymnaasi (lukion entinen nimitys).

¹⁶⁰ Vahromeeva 2009, 59.

¹⁶¹ HSMK Eloheimo.

¹⁶² Williams 1915, 117.

valtionviroissa.¹⁶³ Naisten työ valtionviroissa rajoittui kuitenkin erilaisiin toimistotöihin, eivätkä he päässeet hallinnolliseen työhön.¹⁶⁴

Vuodesta 1882 alkaen naisilla oli oikeus toimia terveydenhuollon tehtävissä. Naislääkärit toimivat pääsääntöisesti kättilöinä ja lastensairaaloissa, mutta myös hammaslääkäreinä ja kirurgian ammattilaisina.¹⁶⁵ 1900-luvun alun Venäjällä naisia toimi myös naisvankiloissa erilaisissa tehtävissä, vanginvartijasta aina vankilan varajohtajaksi saakka.¹⁶⁶ Naisten työmahdollisuuksia säädeltiin todella tarkasti, eikä kuka tahansa päässyt haluamaansa paikkaan, jos ehdot eivät täyttyneet. Esimerkiksi telegrafistiksi (sähköttäjäksi) pääsemistä säädeltiin tarkoin. Sinne otettiin ainoastaan leskiä sekä nuoria naisia, 18–25-vuotiaita. Naimisissa oleva nainen pääsi sinne vain, mikäli hänen aviomiehensä oli itsekin töissä telegrafian parissa.¹⁶⁷

Pietarinsuomalaisten naisten kokemuksiin työelämästä on perusteltua perehtyä tarkemmin aineistosta löytyvien esimerkkien kautta, sillä naisten mahdollisuudet opiskeluun sekä työhön olivat rajallisemmat kuin miesten. Samasta syystä niitä tulee myös harvemmin vastaan. Elma Tipuri oli ollut Pietarin-aikoinaan alaikäinen, mutta muisti hyvin äitinsä työvaiheita Pietarissa:

”Äiti oli ollut 4v Persiassa Teheranissa Venäjän konsuli Zeidlerin rouvan sisäkökönä ja kun rouva englannittarena kärsi sikäläisestä ilmastosta, lähtivät he yhdessä kiertämään Eurooppaa; Italia, Monte Carlo, Ranska, Saksa [...]. Rouva meni käymään kotiinsa Englantiin ja lomautti äitini 2kk Suomeen. Äitini pysähtyi Pietariin ennen Heinävedelle menoaan. Sisar oli naimisissa kultaseppä Heikki Koposen kanssa ja siellä äitini tutustui isääni. Kun äitini lomansa vietettyään palasi Pietariin matkustaakseen rouvansa kanssa takaisin Teheraniin, ei siitä tullut mitään, vaan kihlajaiset ja vihkiminen 12.6.1905. Äitini toimitti nuoremman sisarensa rouvan sisäköksi.”¹⁶⁸

Tipurin äidin esimerkissä¹⁶⁹ yhdistyvät monet tyypilliset ja epätyypilliset piirteet naisten kohtaloista sen ajan Pietarissa. Epätyypillistä eli harvinaista oli ulkomailla vietetty aika, tässä

¹⁶³ Vahromeeva 2009, 60.

¹⁶⁴ Vahromeeva 2009, 69.

¹⁶⁵ Vahromeeva 2009, 60.

¹⁶⁶ Vahromeeva 2009, 67.

¹⁶⁷ Vahromeeva 2009, 69.

¹⁶⁸ HSMK Tipuri.

¹⁶⁹ Äidin nuoremasta siskosta tiedämme vielä sen, että hän oli myöhemmin englantilaisella tupakkatehtailijalla lastenhoitajana. Tipuri kertoo englantilaisperheen pitäneen tädistä niin kovasti, että se vei hänet maailmansodan aikana Lontooseen, josta hän myöhemmin siirtyi Yhdysvaltoihin naimisiin. HSMK Tipuri.

tapauksessa konsulin vaimon sisäkkönä. Edes aivan kaikki varakkaiden venäläisten vaimot sisäkköineen eivät päässeet kiertämään Eurooppaa ja muita kohteita. Tyypillisiä eli yleistettävissä olevia yksityiskohtia ovat kertomus vanhempien tapaamisesta ja myös se, kuinka Tipurin äiti suositteli nuorempaa sisartaan itsensä tilalle rouvan sisäköksi. HSMK:n muistitietoaineiston antaman tiedon perusteella suosittelevakulttuurilla oli Pietarissa tärkeä asema suomalaisten työllistämässä.¹⁷⁰

Pietarin hienoja hoveja oli nähnyt myös Fanny Maamiehen äiti. Maamies kertoo äidistään:

*”Tyttövuosinaan hän oli suorittanut Shishmarjovin käsityökoulussa pukuompelun opettajan tutkinnon ja oli alkuun samassa koulussa opettajana, josta eräs hänen oppilaistaan vei hänen yksityisopettajakseen kotiinsa, jossa, Talvihovissa oli äitini koti neljän vuoden ajan n. 1890–1894. Tuolloin Rouva (hovikisällimestarin puoliso, kenraalirouva Rjabova) kuoli koleraan.”*¹⁷¹

Jenny Väkevä oli ammatiltaan kättilö. Hänen asiakkaansa eivät rajoittuneet venäläisiin, vaan heitä oli kaikista kansallisuuksista, eniten venäläisiä, saksalaisia ja ranskalaisia, vähiten suomalaisia. Hän mainitsee toimineensa etupäässä hienoissa perheissä. Vallankumouksen aikaan hän oli sairaalassa töissä.¹⁷²

Väkevä kertoo saaneensa kättilökoulutuksen Pietarissa kaksivuotisessa ankarassa kättilökoulussa. Se oli saksalaisen sairaalan yhteydessä, ja opettajat olivat saksalaisia. Hän muistaa, että samaan aikaan sairaalassa oli työssä ainakin yksi toinen suomalaisnainen ja eräs suomalainen tyttö Terijoelta. Jenny oli jäänyt leskeksi 23-vuotiaana, ja elättääkseen lapsensa hän oli kokoaikaisesti työelämässä. Väkevän tytär Bertta työskenteli konekirjoittajana Venäjän kauppaja- ja teollisuusministeriössä. Hän pääsi sinne sellaisten tuttavien suosituksella, jotka olivat myös siellä töissä.¹⁷³

Aino Louhen elämänvaiheet Pietarissa poikkeavat muiden aineistoni naisten elämänvaiheista siten, että hän muutti Pietariin yksin 18-vuotiaana vuonna 1910. Hänellä oli valmiiksi tiedossa työpaikka Pietarissa. Hän oli ollut Viipurissa töissä Viipurin Rinkeli-Leipomossa, jonka

¹⁷⁰ HSMK Tipuri ja passim.

¹⁷¹ HSMK Maamies.

¹⁷² HSMK Väkevä.

¹⁷³ HSMK Väkevä.

johtajan poika toimi Pietarissa kuvaveistäjänä. Louhelle tarjoutui mahdollisuus lähteä Pietariin tämän palvelukseen taloudenhoitajaksi.¹⁷⁴

Louhi ei ollut koko ajan saman työnantajan palveluksessa, ”*sillä siellä oli hyvä olla ja sai hyvin paikkoja.*” Louhi oli sanojensa mukaan toiminut pääasiassa palvelijana suomalaisissa perheissä. Mennessään Pietariin Louhi ei osannut venäjän kieltä, eikä se hänen mielestään loppujen lopuksi edes ollut välttämätöntä, koska suomalaisia oli Pietarissa niin paljon. Vähitellen hän oppi venäjän kielen ja löysi suomalaisen sulhasen, joka oli kotoisin Hämeestä.¹⁷⁵

Useimmissa haastatteluissa mainitaan, että monet suomalaisnaiset jatkoivat työn tekemistä satunnaisesti vielä naimisissa ollessaankin. He esimerkiksi saivat lisätuloja auttamalla tilapäisesti entisissä työpaikoissaan, sillä usein venäläiset varakkaat rouvat olivat erittäin runsaskätisiä palkkioissaan. Näin moni perhe pystyi kohottamaan elintasoaan.¹⁷⁶ Tergujevan mukaan monet nuoret suomalaiset naiset saivat työpaikkoja silittäjinä sekä kotiapulaisina varakkaissa venäläisissä perheissä. Näin he oppivat sekä kielen että ruoanlaiton, joten ”*ne suomalaiset nuoret miehet, joitten onnistui avioitua näiden nuorten naisten kanssa, saivat itselleen hyviä kodin hoitajia, lasten kasvattajia ja taloudellisia perheenäitejä.*”¹⁷⁷

Olga Turunen oli nuoruusvuosinaan töissä vuosina 1915–18 Suomen Valtionrautateillä Yhdysliikennekonttoorissa, Kusehelevhan asemalla ylimääräisenä konttoriapulaisena. Tämä tehtävä vastasi asemapäällikön sihteerin virkaa. Hänen työtehtävissään tarvittiin hyvää kielitaitoa, etenkin kirjallista. Kaikki sähköttävät Helsingistä tulivat ruotsiksi, ja niihin kuului myös vastata ruotsiksi. Sen sijaan kirjeitä kirjoitettiin ja luettiin enimmäkseen suomeksi ja venäjäksi.¹⁷⁸

Maija Modik kävi venäjänkielisen kauppaopiston vuosina 1916–1917 ja ehti olla töissä suuressa osuuskaupassa kirjanpitäjän apulaisena vajaan vuoden. Hän pääsi työhönsä suomalaisen lapsuudenystävän suosittelun kautta. Työpaikalla oli noin 40 työntekijää: viisi suomalaista, muutama virolainen, puolalainen ja juutalainen ja loput venäläisiä. Hän koki, että suomalaisia ja muitakin työntekijöitä kohdeltiin työpaikalla reilusti ja korrektisti. Suomalaisuudesta hänen sanojensa mukaan oli vain etua Pietarissa.¹⁷⁹

¹⁷⁴ HSMK Louhi.

¹⁷⁵ HSMK Louhi.

¹⁷⁶ HSMK passim.

¹⁷⁷ HSMK Tergujeva.

¹⁷⁸ HSMK Turunen.

¹⁷⁹ HSMK Modik.

4 Pietarin suomalaisyhteisön sivistysinstituutiot ja vapaa-ajan toiminta

Sivistys ja vapaa-aika -osiossa tavoitteena on tarkastella aineiston ja tutkimuskirjallisuuden valossa, missä määrin pietarinsuomalainen sivistys- ja vapaa-ajantoiminta oli sisäänpäin suuntautunutta ja missä määrin pietarinsuomalaiset osallistuivat Pietarin venäläisen yhteiskunnan sivistys- ja vapaa-ajantoimintoihin. Oliko niillä ylipäätänsä merkittävä rooli yhteisön jäsenten elämässä ja sitä kautta myös integraatiossa?

Tässä tutkimuksessa vapaa-ajan toiminnalla tarkoitetaan järjestäytyntä seuratoimintaa ja muuta sen ajan kulttuuritoimintaa, kuten museoissa, teattereissa, elokuvissa ja sirkuksessa käyntiä. Kuten koululaitos myös nämä toiminnot nähdään kulttuurisen identiteetin mittareina, joiden kautta käyttämäni muistitietoaineiston pietarinsuomalaiset saivat kulttuurisia vaikutteita.

4.1 Pyhän Marian seurakunta ja passivirasto

Suomalaista kirkkoa voidaan varmuudella kutsua Pietarissa asuneiden ja oleskelleiden suomalaisten kohtaamispaikaksi. Kirkkoon tultiin paitsi kirkollisten toimitusten vuoksi myös tapamaan muita suomalaisia, vaihtamaan kuulumisia vanhojen tuttavien kanssa ja tutustumaan uusiin ihmisiin.¹⁸⁰ Kun suomalainen muutti Pietariin, kirkko oli ensimmäisiä paikkoja, joissa hän pääsi verkostoitumaan ja tutustumaan lähemmin paikalliseen suomalaiseen yhteisöön.¹⁸¹

Useiden muistelmien perusteella kirkko oli sunnuntaisten jumalanpalvelusten aikana täynnä. Tärkeimpinä juhlapyhinä ihmisiä joutui jäämään seisomaan kirkon ovien ulkopuolelle siitakin huolimatta, että sunnuntaisin pidettiin kolme jumalanpalvelusta. Jo vuonna 1871 kirkkoa laajennettiin lisäämällä kaksi ylimääräistä parvea, jolloin siihen mahtui 2 400 henkeä, mutta se oli silti ahdas. Marian seurakunnassa kirjoilla olevien suomalaisten lisäksi kirkkoon tulivat nekin suomalaiset, jotka olivat kirjoilla omissa seurakunnissaan Suomen puolella.¹⁸²

Myös inkeriläisiä kävi usein suomalaisen kirkon jumalanpalveluksissa.¹⁸³ Näin suomalaisella kirkolla ja seurakunnalla oli keskeinen osa pietarinsuomalaisten sosiaalisessa elämässä 1900-luvun alussa. Lisäksi kun pietarinsuomalaisten varsinainen yhdistyselämä oli alkamassa 1800-

¹⁸⁰ HSMK Ravela.

¹⁸¹ HSMK Louhi.

¹⁸² Engman 2004, 392.

¹⁸³ HSMK Sarmiala.

luvun puolivälissä, se alkoi nimenomaan kirkon piirissä. Engman toteaa kirkon olleen itsessään keskeinen instituutio, joka lisäksi ylläpiti kouluja ja muita laitoksia ja jonka suojassa perustettiin yhdistyksiä.¹⁸⁴

Kuva 2. Pietarin suomalaisen Pyhän Marian seurakunnan Pietarin kirkko. Kuva: Leonid Zelenkin.

Suomalaisen kirkon, joka näkyy kuvassa 2, sosiaalinen merkitys pietarinsuomalaisten elämässä ei rajoittunut ainoastaan toisiin suomalaisiin tutustumiseen jumalanpalveluspäivinä ja yhdistystoimintaan vapaa-aikana. Siellä myös solmittiin avioliittoja. Muistitietoaineiston 35 haastatellusta 14 ilmoitti ainakin toisen vanhempansa syntyneen Suomen ulkopuolella. Neljän vastaajan molemmat vanhemmat olivat syntyneet Venäjällä. Suomen puolella oli syntynyt yhdeksän isää ja yksi äiti, kun taas Venäjällä oli syntynyt yhdeksän äitiä ja yksi isä. Luvut antavat mahdollisuuden olettaa, että Pietarissa syntyneet naispuoliset Suomen alamaiset löysivät aviopuolionsa suurella todennäköisyydellä Suomesta tulleiden joukosta. Niin ikään Suomesta Pietariin muuttaneet naimattomat miehet löysivät puolionsa Pietarin suomalaisnaisista.¹⁸⁵

Vielä 1800-luvun lopulla Pohjoismaissa avioliiton solmimisikä oli melko korkea kaikissa yhteiskuntaluokissa. Elomaan mukaan syynä siihen oli se, että avioliiton edellytyksenä pidettiin kykyä elättää perhe, joskin se, mitä tasoa pidettiin riittävänä, vaihteli yhteiskuntaluokkien ja

¹⁸⁴ Engman 2004, 396.

¹⁸⁵ HSMK passim.

ammattien välillä. Yleisinä kriteereinä olivat esimerkiksi vakinainen virka, perittävä omaisuus ja ammattitoimien vakiintuminen. Näin ollen ylempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluva mies oli avioituessaan usein jo yli 30-vuotias ja hänen vaimonsa useita vuosia nuorempi. Ikäero oli sitä suurempi, mitä korkeampi yhteiskunnallinen asema oli. Suomessa ikäero oli aatelisilla 5–10 vuotta, aatelittomilla säätyläisillä ja porvareilla 4–6 vuotta ja talonpojilla ja tilattomilla sitäkin pienempi.¹⁸⁶

Käyttämäni aineiston 35 haastatellusta¹⁸⁷ yhdeksän oli avioitunut ja yksi mennyt kihloihin Pietarissa olonsa aikana. Heistä seitsemän oli naisia ja kolme miehiä. Naisten iän keskiarvo oli 21,6 vuotta ja miesten 26 vuotta. Naisista nuorimpana, 18-vuotiaana, avioitunut Väkevä, oli syntynyt vuonna 1878 Nobelin tehtaan työnjohtajamestarin perheeseen. Hänen aviomiehensä oli vuonna 1867 syntynyt hopeaseppämestari.¹⁸⁸ Heidän ikäeronsa oli siis 11 vuotta. Se oli kenties suurempi kuin heidän yhteiskuntaluokassaan keskimäärin, mutta ei mitenkään poikkeuksellinen.

Miehistä nuorimpana, 24-vuotiaana, avioitunut oli kultaseppäperheeseen vuonna 1886 syntynyt Vepsäläinen. Avioituessaan hän oli jo itsenäisesti hyvin toimeentuleva viljayrityksen myyntiedustaja.¹⁸⁹ Miehistä vanhimpana, 28-vuotiaana, avioitunut Lindquist oli syntynyt virkamiesperheeseen vuonna 1887. Kun hän avioitui vuonna 1915, hän oli korkeasti koulutettu, itsenäisesti toimeentuleva diplomi-insinööri ja aktiiviupseeri Kaartin rautatierykmentissä. Hänellä oli myös virka-asunto.¹⁹⁰ Lihavainen puolestaan avioitui 26-vuotiaana vuonna 1917, juuri ennen Suomeen lähtöään. Hän oli töissä rautateillä. Hän oli ollut ortodoksi vanhempiansa tapaan, mutta avioituttuaan hän siirtyi vaimonsa luterilaiseen uskontoon.¹⁹¹

Uudet tulokkaat Suomesta eivät käytännössä joutuneet olemaan yksin vieraassa kaupungissa ja vieraskielisten joukossa, vaan verkostoituivat paikalliseen pietarinsuomalaisten yhteisöön. Lisäksi aineistot osoittavat, että suurimmalla osalla haastatelluista oli Pietarissa sukulaisista ja perhetuttavista muodostuva verkosto. Verkosto oli muodostunut joko ennen muuttoa tai muuton jälkeen.¹⁹² Näin ollen on aiheellista olettaa, että kyse oli ketjumuutosta. Kun Pietariin lähtenyt Suomen alamainen oli asettunut ja alkanut tulla hyvin toimeen taloudellisesti, hän piti

¹⁸⁶ Elomaa 1995, 56.

¹⁸⁷ Kaikista 35 haastatellusta 17 – eli vähän yli puolet – ei ollut täyttänyt kahdeksaatoista vuoteen 1917 mennessä.

¹⁸⁸ HSMK Väkevä.

¹⁸⁹ HSMK Vepsäläinen.

¹⁹⁰ HSMK Lindquist.

¹⁹¹ HSMK Lihavainen.

¹⁹² HSMK passim.

säännöllisesti yhteyttä kirjeitse kotiinsa Suomeen. Näin syntyi pysyvä kirjeenvaihto. Pietarinsuomalaiset tekivät lomavierailuja Suomeen, ja sukulaiset ja perhetuttavat tekivät vastavierailuja Pietariin. Näin maasta maahan välittyvät ensi käden tiedot Pietarin oloista ja selkeät esimerkit työllistymismahdollisuuksista auttoivat ihmisiä hahmottamaan paremmin, mihin siellä kannatti pyrkiä.¹⁹³

Aineistoni pietarinsuomalaisista noin kolmannes ilmoitti, että heidän perheessään toisen vanhemman suvussa oli pietarinsuomalaisia jo useammassa sukupolvessa. Haastatteluissa ei tullut kuitenkaan esiin viitteitä siitä, että tällaiset perheet olisivat assimiloituneet eli menettäneet täysin suomalaisen identiteettinsä. Engmanin ilmausta käyttäen he kokivat olevansa pietarinsuomalaisia. Pietari oli heidän kotikaupunkinsa. Heillä oli siellä sosiaaliset verkostot, jotka ulottuivat sekä valtaväestöön että suomalaistaustaisiin. Haastateltujen vanhempien taustat ja avioliitot osoittavat, että Pietarissa syntyneet ja Suomesta tulleet uudet tulokkaat loivat ja ylläpitivät kontakteja keskenään, mikä oli omiaan lisäämään uusien tulokkaiden integroitumista.¹⁹⁴

Pietarinsuomalaisten perheiden jäsenet saattoivat myös kuulua eri uskontokuntiin. Tergujevan isä oli kotoisin Karjalasta maanviljelijäperheestä ja äiti Teerijärveltä. Isä kuului ortodoksiseen uskontokuntaan ja myös lapset kastettiin isän uskon mukaan, kun taas äiti kuului luterilaiseen kirkkokuntaan koko elämänsä. Tergujeva kertoo, miten vanhempien eri uskonnot näkyivät perhe-elämässä:

”En huomannut kotonani mitään erimielisyyksiä uskonnosta enempää kuin muistakaan asioista. Molemmat vanhempani olivat uskollisia kirkossakävijöitä omassa seurakunnassaan. Pienempinä kävimme kirkossa isäni mukana, kai lähinnä sen vuoksi, että kirkko oli melko lähellä kotiamme. Suurempina pääsimme äidin mukana kaupungilla sijaitsevaan suomalaiseen kirkkoon. Näin olivat meille tuttuja molemmat uskonnot. Koulussa meidän oli käytävä pyhäisin venäläisen papin pitämillä uskontotunneilla, sekä ripillä venäläisessä kirkossa. Äitini toivomuksesta kävimme silti myös koulun suomalaisilla uskontotunneilla.”¹⁹⁵

¹⁹³ HSMK passim.

¹⁹⁴ HSMK passim.

¹⁹⁵ HSMK Tergujeva.

Vuoden 1917 vallankumouksen alettua Tergujevan isä sekä perheen lapset siirtyivät lopullisesti luterilaiseen kirkkokuntaan Suomeen lähdön yhteydessä.¹⁹⁶

Jenny Väkevä syntyi Pietarissa vuonna 1878. Naimisiin mentyään hän siirtyi suomalaisesta Marian seurakunnasta ruotsalaiseen Pyhän Katariinan seurakuntaan. Avioliitosta syntyi vuonna 1896 tytär Bertta, mutta pian Jenny jäi leskeksi. Siitä huolimatta hän pysyi ruotsalaisessa seurakunnassa, samoin kuin Bertta, joka lisäksi kävi ruotsalaista kirkkokoulua.¹⁹⁷

Engmanin mukaan passivirastolla on erityinen paikkansa Suomen hallintohistoriassa. Se on ainoa laitos, joka oli perustettu Suomen rajojen ulkopuolelle huolehtimaan pelkästään suomalaisten muuttoihin liittyvistä asioista. Niinpä Engmanin mukaan passivirastoa voidaan hyvällä syyllä kutsua Suomen ensimmäiseksi konsulaatiksi. Sen tehtävät eivät liittyneet ulkosuhteisiin, mutta vastasivat tehtäviä, jotka kuuluvat konsulaatille. Koska se toimi saman valtakunnan alueella, sillä oli myös veronkanton, väestökirjanpitoon ja köyhäinhoitoon liittyviä tehtäviä.¹⁹⁸

Passiviraston asema Venäjällä oli siis yhtä ainutlaatuinen ja erityinen kuin Suomen suuriruhtinaskunnan asema keisarikunnassa. Ministerivaltiosihteeri V. K. von Plehwe (1846–1904) antoi vuonna 1900 valtiosihteerinviraston virkamiehen tehtäväksi tutkia passiviraston toiminnan perusteita. Tämä totesi, että mitään vastaavaa ei ollut valtakunnan sisällä eikä myöskään sellaisissa maissa kuin Itävalta-Unkarissa tai Ruotsi-Norjassa. Tähän von Plehwe puolestaan totesi, että tällaista ”patriarkaalishallinnollista keskusta” kuitenkin tarvittaisiin jossain muodossa jatkossakin, eikä asiaan enää palattu keisarikunnan olemassaolon aikana.¹⁹⁹

Passiviraston toiminta alkoi melko nopeasti sen jälkeen, kun Suomi liitettiin keisarikuntaan. Vielä vuonna 1819 suomalaisten ja venäläisten viranomaisten ajatus oli, että Suomen alamaisten muutto Pietariin olisi tai sen tulisi olla tilapäistä, niin että muuttajat pysyisivät sidoksissa omiin kotipaikkakuntiinsa Suomessa ja palaisivat aikanaan sinne. Muutaman vuoden jälkeen kävi ilmi, ettei muuttajia voitu pakottaa palamaan ja että määräysten toteuttaminen oli hankalampaa kuin asetuksen muuttaminen.

Niinpä vuonna 1824 säädettiin, että Suomen alamaiset saisivat toistaiseksi voimassa olevan passin. Edellytyksenä oli, että he maksoivat Suomeen menevät veronsa passivirastossa.

¹⁹⁶ HSMK Tergujeva.

¹⁹⁷ HSMK Väkevä.

¹⁹⁸ Engman 2004, 29, 378–382.

¹⁹⁹ Engman 2004, 29.

Seuraavina vuosina annettiin erityismääräyksiä kauppaa käyvien talonpoikien, kauppiaiden, merimiesten, kerjäläisten, rekryyttien ja oppipoikien passeista²⁰⁰, mutta pääpiirteissään passilainsäädäntö pysyi muuttumattomana vuoteen 1903.²⁰¹

Engman kuvaa suomalaisten alamaisten asemaa Venäjällä vertailemalla sitä passivirastoon ja suuriruhtinaskunnan paikkaan keisarikunnan hallintorakenteissa. Hänen mukaansa suomalaisten asema oli yhdistetty, mutta ei yhdenmukaistettu. Samalla passivirasto edusti omalla sektorillaan Suomen integroitumista valtakuntaan. Se oli yksi niistä yhdyssiteistä, joiden avulla integroituminen toimi ilman yhdenmukaistamista.²⁰²

Venäjällä oleskelevilla Suomen alamaisilla oli oikeus vaihtaa alamaisuuttaan eli ryhtyä keisarin Venäjän alamaisiksi, mutta siihen ryhdyttiin harvoin muun muassa byrokraattisen prosessin monimutkaisuuden vuoksi. Engmanin mukaan Venäjällä suomalaisten alamaisuuden vaihdossa sovellettiin samaa menettelyä kuin venäläisten vaihtaessa säätyä. Lähtökohtaisesti Venäjän valtio ei suosinut säädyn vaihtoa, eikä säädyn vaihtaminen ollut helppo prosessi. Säädyn ja alamaisuuden vaihtoa tapahtui verraten harvoin. Siksi Suomen alamaiset säilyivät erillisenä juridisenä kategoriana myös oleskellessaan Venäjällä pitkään, joskus jopa sukupolvien ajan.²⁰³

Kuten Engman myös Jussila paneutuu kansalaisuuskysymyksiin teoksessaan *Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917*. Siinä hän argumentoi, että kysymystä suomalaisten kansalaisuudesta – eli alamaisuudesta – pitää tarkastella yhdessä Suomen suuriruhtinaskunnan kehitysvaiheiden kanssa. Hänen mukaan voidaan puhua asteittaisesta ja hitaasta kehityksestä Venäjän keisarin suomalaisista alamaisista Suomen valtion kansalaisiksi. Jussilan mukaan Suomen alamaisuutta rajattiinkin myös Suomessa, mutta sen taustalla ei ollut tarkoitus asettaa venäläiset ulkomaalaisten rinnalle, toisin kuin Venäjällä usein virheellisesti luultiin.²⁰⁴

Toki myös Pietarista muutettiin Suomeen omasta aloitteesta. Aineistossa yleisimpänä muuton syynä oli mainittu avioliitto, opiskelu ja kyllästyminen työoloihin. Seuraavassa taulukossa on esitelty HSMK:n aineiston haastateltujen muuttotapaukset.

²⁰⁰ Passilaitos perustui säätyyn ja kahdenlaisiin passeihin: ”työätekevillä ja palvelevilla” piti olla maaherran matkapassi ja sen perusteella myönnetty passiviraston oleskelupassi, kun taas säätyläisille riitti matkapassi, joka oli näytettävä passivirastossa. Engman 2004, 27.

²⁰¹ Engman 2004, 27–29.

²⁰² Engman 2004, 29–30.

²⁰³ Engman 2004, 24.

²⁰⁴ Jussila 2004, 391.

Taulukko 2. Suomeen ennen vuoden 1917 vallankumoustahtumia muuttaneet. Tekijä: Leonid Zelenkin.

Suomeen muuttaneet	Naiset	Miehet
1900	1	
1903	1	
1904	1	
1907	0	1
1910	0	1
1911	2	
1914	0	1
1915	1	1
1916	3	1
1917	1	
<i>Yhteensä</i>	<i>10</i>	<i>5</i>

Lähde: HSMK:n aineisto.

Muuton syyksi mainittiin kahden naisen tapauksessa avioliitto. Lisäksi kaksi naista ja yksi mies ilmoitti syyksi opiskelun Suomessa. Eräs perhe muutti Suomeen perheen isän kuoltua. Korhosen perhe asui rautatieläisten asuintalossa, kunnes perheen isä kuoli vuonna 1904 Korhosen ollessa 16-vuotias. Leskiäidillä ja tyttärellä ei enää ollut oikeutta rautatieläisten virka-asuntoon, ja siitä syystä he muuttivat Suomeen.²⁰⁵ Lopuissa viidessä tapauksessa muuton syyksi ilmoitettiin perheenpään kyllästyminen työöloihin. Viisi heistä oli käsityöläisiä ja neljä kauppiaita.²⁰⁶

Mahdollinen selitys viimeksi mainittujen yhdeksän muuttajan ammattijakaumalle löytyy pietarinsuomalaisen Vepsäläisen haastattelusta. Hänen mukaansa tasaista palkkaa saavat työntekijät, kuten rautatieläiset, pyrkivät pitämään työpaikastaan kiinni niin kauan kuin mahdollista. Sen sijaan itsenäisillä toimijoilla, kuten kauppiaila ja käsityöläisillä, joiden työ oli kappaletyötä ja tulot riippuivat tehdyn työn määrästä, oli pienempi kynnys lähteä Suomeen, jos työasiat eivät enää menneet hyvin.²⁰⁷ Lisäksi kaavio osoittaa, että muutot Suomeen yleistyivät selvästi vuodesta 1914 alkaen.

Miehistä Hiltunen siirtyi vuonna 1907 Suomeen opiskelemaan 22 vuoden ikäisenä. Siitä huolimatta, että Hiltunen oli lapsesta saakka verkostoitunut Pietarissa lapsuudesta saakka sekä suomalaisten että venäläisten kanssa, hän oli nuorena miehenä tehnyt päätöksen siirtyä Suomen

²⁰⁵ HSMK Korhonen.

²⁰⁶ HSMK passim.

²⁰⁷ HSMK Vepsäläinen.

puolelle. Hän selittää päätöstään seuraavasti: ”*Jo koulussa opettajat terottivat lasten mieleen kotimaan merkitystä ja sen oloja, ja siksi myöhemmässä vaiheessa halusin tulla Suomeen.*”²⁰⁸

Passiviraston vastuulla oli myös karkottaa takaisin Suomeen useasti lakia rikkovat tai passimaksunsa laiminlyöneet suomalaiset. Lopullisen ratkaisun asiasta teki passivirasto, mutta toimenpidettä käytettiin vain toistuvien ja karkeampien rikkeiden seurauksena. Suomeen lähettämiseen johtava ”alkusyy” oli usein juoppous. Siitä alkoi alamäki, joka päättyi taloudellisen tilan romahtamiseen ja kodittomuuteen. Lopulta rahaa ei riittänyt edes passin uudistamiseen. Kun passiton henkilö joutui juovuksissa poliisin käsiin, hän päätyi lopulta passiviraston virkamiesten käsittelyyn. Näiden karkotustoimenpiteiden vuoksi senaikaisessa Pietarin suomalaisyhteisössä passivirastoon alettiin suhtautua myös kielteisesti. Juoppous ei ollut rikos, mutta sen kanssa usein käsi kädessä kulkeva irtolaisuus ja kerjääminen olivat rikoksia.²⁰⁹

Järjestystä kaduilla valvoivat poliisikonstaapelit eli gorodovoi, ja öiseen aikaan talojen porteilla vartioivat talonmiehet eli dvornikit.²¹⁰ Pietaria pidettiin sen ajan suurkaupungiksi melko turvallisena kaupunkina, vaikka Japanin sodan ja vuoden 1905 vallankumouksen jälkeen turvallisuus oli ajoittain laskenut kriittisestikin eikä enää koskaan palautunut aiemmalle tasolle.²¹¹ Varsinkin keskustassa virkapukujen määrä oli silmiinpistävä, sillä kaikentasoiset viranomaiset liikkuvat univormuissaan myös vapaa-aikana.²¹² Vain muutamat haastatelluista olivat kokeneet väkivalta- ja uhkatilanteita henkilökohtaisesti. Laakson perheen talo sijaitsi lähellä pääministerin kesäasuntoa Aptekarskin saaren rantakadulla. Laakso muistelee:

*”Muistui mieleni, kun pääministeri Witten²¹³ murhayritys tehtiin. Asuimme niin lähellä tapahtumapaikkaa, että räjähdys tärisytti talon, jossa asuimme. [...] Räjähdysten jälkeen lähdin heti ulos. Se oli lauantaipäivä ja kello noin 15.00 [...] vuonna 1906 kesällä. Ulkona näin ajurinrattaita, joissa kuljetettiin haavoittuneita.”*²¹⁴

²⁰⁸ HSMK Hiltunen.

²⁰⁹ Engman 2004, 313–316.

²¹⁰ Oves 2005, 247.

²¹¹ Zuckerman 1996, 189.

²¹² Oves 2005, 211.

²¹³ Murhayritys tapahtui 12.8.1906. Witte oli eronnut pääministerin tehtävistä saman vuoden huhtikuun 22. päivänä. Murhayrityksen kohteena ollut pääministeri ei siis ollut Witte, vaan Stolypin, joka selvisi iskusta. Räjähdys oli tosiaan voimakas: yli 100 ihmistä haavoittui, ja heistä 27 kuoli.

²¹⁴ HSMK Laakso.

Hiltunen puolestaan oli nuoruusvuosinaan joutunut keskelle vuoden 1905 vallankumoukseen liittyviä tapahtumia:

”Liikuin yleensä sellaisessa poikasakissa. Olimme nuoria eikä meillä ollut mitään aatteita, mutta uteliaisuus houkutteli katsomaan, mitä missäkin tapahtui. Eräänä pyhä aamuna menimme katsomaan tapahtumia Tallikadulle suomalaisen kirkon luokse. Sieltä menimme Nevskille, ja sinne tulivat pian kasakat, jotka hajoittivat nagakoillaan yleisöä. Itse pääsin kasakoiden hevosten välistä pujahtamaan eräeseen porttikäytävään. Siitä menin Gostinnij dvorin kauppahalliin ammuntaa suojaan. Lopulta onnistuin pääsemään turvaan erään tutun vaatturin luo. Maanantaiamuna menimme sitten kaupungille katsomaan syntyynyttä jälkeä. Seinissä oli luotien jälkiä ja veritahroja, ikkunat olivat monessa paikassa säpäleinä. Yöllä oli ruumiit ehditty korjata pois.”²¹⁵

Mielestäni Hiltunen kertomuksesta tulee hyvin esille se, miten nopeasti ja yllättäen vuoden 1905 mielenosoitukset saivat väkivaltaisia muotoja. Huonolla tuurilla kuka tahansa saattoi joutua tahtomattaan niiden keskelle.

Aineiston haastatellut eivät kertoneet henkilökohtaisia kokemuksia kerjäämisestä, irtolaisuudesta, juoppoudesta tai muusta työn karttelusta. On kuitenkin epäsuoria mainintoja siitä, että ongelmia kyllä esiintyi suomalaistenkin keskuudessa 1900-luvun alussa. Turusen isän isoisä omisti Pietarissa kaasutehtaan Nevski-kadun varrella. Tehdas siirtyi perintönä isän veljelle, jolla ei kuitenkaan ilmeisesti ollut samanlaista otetta liike-elämästä kuin isoisälläään: *”Isäni vaarin kuoltua peri Aleksander poika kaasutehtaan. Hän alkoi huvitella ja juoda sekä myi viimein kaasutehtaan.”*²¹⁶ Heles puolestaan toteaa, että hänen nuoruusvuosiensa aikana monet hänen ikätoverinsa sortuivat alkoholin kohtuuttomaan käyttöön.²¹⁷ Aineistostani ei kuitenkaan löytynyt yhtään mainintaa tapauksesta, joka olisi johtanut siihen, että passivirasto olisi lähettänyt jonkun takaisin Suomeen.

²¹⁵ HSMK Hiltunen.

²¹⁶ HSMK Turunen.

²¹⁷ HSMK Heles.

4.2 Pietarin suomalainen koululaitos

Tarve omalle suomalaiselle koululle oli ollut suuri, ja suomalaisella koululla oli vankka asema siirtokuntaan vaikuttavana ja sitä yhdistävänä tekijänä. Ennen vuoden 1917 Venäjän vallankumousta Pietarissa toimi samanaikaisesti seitsemän suomalaista koulua.²¹⁸ Niillä oli omat suomalaiset säädöksensä. Koulujen opettajat ja johtajat olivat arvostettuja ja näkyviä suomalaisen yhteisön jäseniä.²¹⁹

Ne suomalaislapset, jotka asuivat kaukana suomalaisista kouluista, kävivät venäläistä koulua ja siirtyivät suomalaisiin kouluihin olosuhteiden muuttuessa – kun he kasvoivat vanhemmiksi tai muuttivat. Hiltunen kävi vuonna 1894 ensimmäistä luokkaa venäläisessä koulussa, koska hänen kodistaan lähimpään suomalaiseen kouluun oli 10 kilometriä ja lähimmälle raitiovaunupysäkille 4 kilometriä. Hiltunen oli syntynyt Pietarissa ja leikkinyt pienestä pitäen naapuruston venäläisten lasten kanssa, joten kouluun tullessaan hän osasi venäjän kieltä. Vaikka hän oli koulunsa ainoa suomalainen lapsi, muut lapset eivät hänen mukaansa mitenkään syrjineet häntä.²²⁰ Jotkut suomalaisvanhemmat pyrkivät sijoittamaan lapsiaan ruotsinkielisiin kouluihin.²²¹ Varakkaammat vanhemmat puolestaan näkivät mahdolliseksi laittaa lapsensa saksankielisiin maksullisiin kouluihin.²²² Syitä siihen olivat koulujen taso ja halu verkostoitua, mutta sen lisäksi kielten oppiminen oli ehdoton valtti, jota tavoiteltiin. Suomen ja venäjän kielet suomalaiset lapset oppivat helposti kotona ja arkielämässä, mutta ruotsin ja saksan kielet oli mahdollista oppia vain koulussa.²²³

Koska Pietarin suomalaisessa yhteiskoulussa annettiin opetusta vain 7. luokkaan saakka, ylioppilastutkintoa tavoittelevat siirtyivät suorittamaan viimeistä eli 8. luokkaa Suomen puolelle. Viipuri ja Sortavala olivat suosittuja kohteita.²²⁴ Lisäksi niihin oli hyvät kulkuyhteydet Pietarista. Tämän jälkeen monet pietarinsuomalaiset nuoret siirtyivät opiskelemaan Helsinkiin, jossa oli mahdollista lukea ylioppilaaksi ja jatkaa opintoja Helsingin yliopistossa.²²⁵

Pietarissa väylä yliopistoon avautui monille suomalaisille venäläisten, saksalaisten ja muiden maksullisten koulujen kautta. Monet Petri-Schule-koulua käyneet siirtyivät venäläisiin tai

²¹⁸ Koulujen tietoja käsitellään tarkemmin liitteissä 1, 2 ja 3.

²¹⁹ Juntunen 1970, 29.

²²⁰ HSMK Hiltunen.

²²¹ HSMK Väkevä ja passim.

²²² HSMK Saarmiala.

²²³ HSMK passim.

²²⁴ Juntunen 1970, 38; HSMK passim.

²²⁵ HSMK passim.

saksalaisiin lyseoihin ja sieltä Pietarin yliopistoon tai teknillisiin opistoihin. Tämä väylä oli pääosin varakkaiden perheiden ja ylimystön lasten privilegioita.²²⁶

Aina on kuitenkin poikkeuksia. Pietarin suomalaisen kirkkoherran Hakkaraisen vanhin poika, Rafael, kävi saksalaisen eliittikoulun St. Petri-Schulen klassista osastoa. Hän valmistui sieltä vuonna 1901 ja jatkoi opintojaan Pietarin keisarillisessa oikeusopinlaitoksessa, josta diplomaatit valmistuivat. Tämän jälkeen Rafael suoritti yleisen hallintotutkinnon Helsingin yliopistossa vuonna 1907. Hakkaraisen esimerkki on mielenkiintoinen, koska kaikki aatelistkaan eivät kelvanneet kyseiseen saksalaiseen kouluun vaan sinne otettiin lähinnä ylimystöperheiden lapsia, jollainen Hakkarainen ei ollut. Muistitietolähteissä tapausta on pohdittu muutamassa haastattelussa. Aikalaiskäsityksen mukaan Hakkaraisen isä – kirkkoherra – oli hyvissä väleissä ministeri Plehwen kanssa ja sen lisäksi tunsikin henkilökohtaisesti Nikolai II:n ja tämän yhdistelmän ansiosta Rafael pääsi eliittikouluun.²²⁷

Muistitietolähteistä näkyy myös pietarinsuomalaisten suomen- ja ruotsinkielisyys. Suomalaiset ja ruotsalaiset seurakunnat toimivat erikseen, ja seurakunnan valintaan saattoi suomalaistenkin kohdalla vaikuttaa henkilön tai perheen ruotsinkielisyys. Jotkut mainitsevat, etteivät he pitäneet käytännössä yhteyttä ruotsinkielisen Pyhän Katariinan seurakunnan jäseniin, vaan verkostoa luotiin suomalaisen seurakunnan sisällä. Jotkut suomalaiset kuitenkin osallistuivat molempien seurakuntien järjestämiin tapahtumiin ja pitivät näin yhteyttä molempiin yhteisöihin.²²⁸

Kun yhteiskoulu perustettiin ylhäisemmän kirkkokoulun tilalle vuonna 1905 – jolloin puhalsivat Japanin sodan jälkeiset vapaammat tuulet – yhteiskoulun ohjelmaa saatiin käytännössä vastaamaan Suomessa toimivien suomalaisten yhteiskoulujen ohjelmaa. Peräläinen muistelee:

*”Ainoastaan venäjän kielessä meillä oli venäläinen opettaja ja luimme venäjää paljon enemmän kuin Suomessa. Venäjän historia ja maantiede luettiin myös hieman laajemmin. Venäjän viranomaiset eivät todennäköisesti edes tienneet, että meillä oli muuten sama ohjelma kuin suomalaisilla yhteiskouluilla.”*²²⁹

Suomalaisten koulujen asioihin sisältäpäin perehtyneen Peräläisen kertomista yksityiskohdista käy ilmi, ettei ainakaan yhteiskoulussa käytännön opetusohjelma ollut kaikissa suhteissa

²²⁶ Juntunen 1970, 38.

²²⁷ HSMK Heles, Peräläinen.

²²⁸ HSMK Väkevä, Kuosmanen.

²²⁹ HSMK Peräläinen.

samanlainen kuin venäläisille viranomaisille lähetetty virallinen opetusohjelma. Tämä koskee todennäköisesti ensisijaisesti sitä, millä kielellä mitäkin ainetta opetettiin, tai joidenkin oppiaineiden täsmällisiä tuntimääriä.²³⁰

Tästä ristiriidasta huolimatta suomalainen koululaitos oli 1900-luvun alkaessa saanut toimia rauhassa ilman mitään vaikeuksia tai rajua puuttumista sen sisäisiin asioihin useita vuosikymmeniä. Se kuitenkin toimi Pietarissa paikallisen lainsäädännön puitteissa ja oli siksi tekemisissä viranomaisten kanssa. Tämäkin ilmeni käytännössä ainoastaan siten, että ajoittain koulussa kävi koulutarkastaja.²³¹

Mitä tulee venäläisiin koulutarkastajiin, rouva Peräläisellä oli seuraavanlaista sanottavaa: ”Kyllä, mutta se oli sellaista venäläistä touhua. Olette kuulleet puhuttavan venäläisestä laveasta luonteesta, sen mukaista oli tarkastus.” Peräläisen mukaan suomalaisilla oli se onni, että vähintään parinkymmenen vuoden ajan kaikkien Pietarin suomalaisten koulujen tarkastajana toimi eräs tarkastaja nimeltä Glasov. Häntä kuvataan tavattoman herttaiseksi, sydämelliseksi, huumorintajuiseksi ja humaniksi mieheksi, ja hänen kerrotaan olleen yhteiskoulun ensimmäisen johtajan maisteri Toikan hyvä ystävä.²³² Itse tarkastustilanne sujui Peräläisen mukaan seuraavasti:

*”Minä muistan täältä alustavasta koulusta (Kasanskin alustava koulu), että siellä kävi. Hän saattoi tulla millä tunnilla vain ja oli aina tyytyväinen. Jos sattui olemaan käsityötunti, hän kehui sellaistaenkin töitä, jotka olivat oikein huonoja tekemään käsitöitä. Me lapset pidimme hänestä, emmekä pelänneet häntä lainkaan. Hän kävi muutaman kerran vuodessa. Yhteiskoulussa hän kävi myös, oli aina ystävällinen, eikä kiinnittänyt huomiota, millä kielellä luettiin.”*²³³

Toisen sortokauden alkaminen ei vaikuttanut pahemmin koulun toimintaan eikä näkynyt koulun elämässä. Tilanne kuitenkin muuttui, kun ylitarkastaja Glasov yllättäen kuoli muutama vuosi ennen ensimmäistä maailmansotaa. Siihen saakka Glasov oli Peräläisen mukaan erittäin humaani mies ja koulun johtajan, maisteri Toikan erittäin hyvä ystävä ja siirsi ystävällisyytensä myöhempiinkin rehtoreihin ja opettajiin. Kun Peräläisen aviomiehestä Juhana Peräläisestä tuli yhteiskoulun johtaja vuoden 1910 syksyllä, ystävällinen suhtautuminen jatkui.²³⁴

²³⁰ HSMK Peräläinen.

²³¹ HSMK Peräläinen.

²³² HSMK Peräläinen.

²³³ HSMK Peräläinen.

²³⁴ HSMK Peräläinen.

Kuitenkin Glasovin kuoltua Pietarin opetuspiiri jaettiin tarkastajien kesken eri tavoin kuin aikaisemmin. Glasoville olivat kuuluneet kaikki ei-venäläiset koulut, mutta uuden järjestelmän mukaan koulut jaettiin kaupunginosittain. Sen seurauksena suomalaiset koulut saivat yhteensä viisi tarkastajaa. Eri puolilla kaupunkia sijaitsevat ja eriaisteiset koulut joutuivat siis eri tarkastajien piireihin. Siitä alkoi tulla hankaluuksia, kun pyrittiin toimimaan vanhan strategian mukaan. Peräläisen mukaan uusien tarkastajien joukossa oli pari sellaista, jotka olivat mukavia ja humaaneja, kuten uusi yhteiskoulun tarkastaja, jota kuvataan niin ikään sanoilla ”oikein mukava mies” ja joka ei pahemmin puuttunut yhteiskoulun toimintaan.²³⁵ Muutama tarkastaja oli kuitenkin Peräläisen mukaan ”kiihkovenäläinen”, ja heidän kanssaan jouduttiin hankaluuksiin. Peräläinen jatkaa:

*”Mieheni oli siihen aikaan yhteiskoulun johtajana ja tähän tehtävään kuului myös Pietarin alustavien koulujen tarkastaminen. Nyt alkoi kirjelmiä tulla. Kyseltiin, minkä asetuksen nojalla se ja se koulu toimii, mitkä ovat koulun oikeudet, mikä on koulun ohjelma jne. Siinä tuli vaikeuksia. Ei saanut oikein pahasti valehdella, eikä voinut puhua totta. Kirjelmät täytyi laatia siten, ettei paljastunut liian paljon.”*²³⁶

Nämä tarkastajat pommittivat koulujen johtajia erilaisilla kirjelmillä ja joskus kävivät kouluissa yllätysvierailuilla. Silloin Peräläisen mukaan piti olla tarkkana siitä, että kouluissa olisi lukujärjestys myös venäjäksi. Kekseliäisyyttä piti käyttää monissa eri tilanteissa: *”Opettajat tekivät jopa niin, että tarkastajan tullessa pistivät venäjän tunnin käyntiin, etteivät tarkastajat pääsisi mitään sanomaan.”*²³⁷

Maailmansodan alkuvuosina koko Pietarin opetuspiiri sai yhteiseksi kuraattorikseen erään Grutsenkon, joka oli niin sanotusti mustasotnialainen eli äärikansallismielinen. Peräläisen mukaan kyseinen virkamies oli koululaitoksen kauhuna toista vuotta, kun joka aamu odotettiin *”pienellä vavistuksella, että jos nyt Grutsenko tulee meidän kouluun, niin mitä tapahtuu”*. Siitäkin virkamiehestä kuitenkin selvittiin jollakin tavalla. Muutaman vuoden kuluttua hänen tilalleen tuli toinen virkamies eikä tilanne enää ollut yhtä kriittinen koulutarkastusten suhteen.²³⁸

²³⁵ HSMK Peräläinen.

²³⁶ HSMK Peräläinen.

²³⁷ HSMK Peräläinen.

²³⁸ HSMK Peräläinen.

Antti Inkisen mukaan Pietarin suomalaisen koululaitoksen johto sai jo vuonna 1892 viranomaistarkastajalta kirjeen, jossa pyydettiin selvitystä siitä, minkälaisien sääntöjen ja asetusten nojalla kirkonkoulut toimivat ja mille säännöille ja asetuksille ne oli perustettu. Kirjallinen vastaus laadittiin koululaitoksen perustamista koskevien asiakirjojen pohjalta. Siitä käy ilmi, että suomalainen koululaitos oli perustettu:

*”keisari Aleksander I:sen kaikkein korkeimman ukaasin nojalla Suomen asiain komitealle 25p:ltä toukok. 1820; pohjakoulut Ohan, Hiekkojen, Kasanskin ja Was. Ostrovan kaupunginosissa kaikkein korkeimmalla suostumuksella Suomen ministerivaltiosihteerin esityksen (dokladin) mukaan 20: p:ltä huhtuk.1885”.*²³⁹

Inkisen mukaan tarkastajien selvityspyynnöt koululaitoksen perustuksista loppuivat siihen. Suomalaisella koululaitoksella oli siis erikoisasema, joka pohjautui vuoden 1820 kaikista ”kaikkein korkeimpaan ukaasiin”.²⁴⁰ Ukaasi on julkaistu Inkeri-lehdessä. Siinä puhutaan muun muassa:

*”suomalaisesta kansallisesta koulusta, jossa Suomen kansalaiset lapset Pietarissa voisivat arkipäivinä oppia lukemista ja kristilliseen kasvatukseen kuuluvia alkeisperusteita sekä sunnuntai- ja juhlapäivinä hankkia itsellensä uskonnossa tarpeellisia ja muita heidän kutsumukselleen sopivia tietoja”.*²⁴¹

Koululaitoksen kehittyessä 1900-luvun alussa kouluille asetettiin uusia vaatimuksia. Uudet olosuhteet eivät kuitenkaan poistaneet vuoden 1820 korkeimman ukaasin lainvoimaisuutta. Kuten Inkinen toteaa, näyttää siltä, että kaikki asianomaiset tahot olivat huomanneet suomalaisten kirkkokoulujen erikoisaseman. Näiden tietojen perusteella voidaan kuitenkin nähdä, että jo siitä lähtien, kun päätös varhaisten pohjakoulujen perustamisesta tehtiin vuonna 1820, opetuksen ja koulutoiminnan kokonaisuudessaan oli ajateltu suuntautuvan kansallisen ja kulttuurisen identiteetin säilyttämiseen yhdessä yleissivistyksen hankkimisen kanssa.²⁴²

Näillä periaatteilla koululaitos pyrki toimimaan koko olemassaolonsa ajan. Kuitenkin toisen sortokauden aikana tilanne kehittyi uudella tavalla. Venäläiset viranomaiset eivät enää olleet kiinnostuneita suomalaisen koululaitoksen perustuksista, vaan kouluohjelmasta. Voidaan sanoa, että tämän asian ympärille syntyi eräänlainen ”oikeustaistelu”. Tätä käsitettä

²³⁹ Inkinen 1938, 119.

²⁴⁰ Inkinen 1938, 119.

²⁴¹ Inkinen 1938, 119.

²⁴² Inkinen 1938, 119; Juntunen 1970, 24–27.

Suomessakin käytettiin Suomen autonomisen aseman puolustamisesta. Opetusministeriön viranomaistarkastajat kiinnittivät huomiota siihen, että keisari Aleksanteri I:n (1777–1825) aikaisessa ukaasissa puhuttiin pitkälti lukemisen oppimisesta kristillisen kasvatuksen ja uskon kannalta tarpeellisten asioiden kautta. Niinpä sen tulkittiin tarkoittavan, että ainoastaan lukemisen alkeita ja uskontoa tuli opettaa suomeksi. Koska muista oppiaineista ei mainittu ukaasissa mitään, ei ollut mitään esteitä niiden opettamiselle venäjäksi. Niin kuin käy hyvin ilmi Peräläisen kertomuksesta koulun ja tarkastajien suhteista, siitä huolimatta suomalaiskoulujen opetusohjelma pystyttiin pitämään hyvin tarkasti samanlaisena kuin Suomen oppikouluissa.²⁴³

Pietarin suomalaiskoulujen oppilasmäärä nousi 1800-luvun loppua kohden ja saavutti lukuvuonna 1895–97 tuhannen oppilaan rajan (1 055), minkä jälkeen se pysyikin aina tuhannen yläpuolella. Luokkien määrän kasvaessa ja vanhojen opettajien siirtyessä eläkkeelle haettiin uusia opettajia, pääasiassa Suomessa opettajapätevyyden saaneita.²⁴⁴ Noin puolet suomalaislapsista kävi suomalaista koulua, toinen puoli ei. Osasyynä oli se, että kouluressurit olivat rajattuja eivätkä kaikki halukkaat eivät mahtuneet suomalaiseen kouluun. Toiseksi joissain elämäntilanteissa lapset joutuivat keskeyttämään koulunsa, kun he siirtyivät oppipojiksi tai saamaan koulutusta erilaisiin palvelustehtäviin. Heistä pieni osa kävi vielä koulun ja kirkon yhteisvoimin heitä varten järjestämässä sunnuntaikouluissa.²⁴⁵ Muutoin koulujen ulkopuolelle jääneet lapset ja nuoret olivat samoissa olosuhteissa kuin Pietarin vastaavanlaisessa elämäntilanteessa olleet venäläiset lapset, eli he elivät, kasvoivat ja varttuivat omassa – usein venäläisenemmistöisessä mutta myös tietyssä määrin monikansallisessa – asuinympäristössään.²⁴⁶

Inkisen mukaan koulujen tilastoista eri vuosilta on huomattavissa, että syyslukukausilla kirjoilla oli enemmän oppilaita kuin kevätlukukausilla. Hän arvioi, että syyt oppilaiden koulusta eroamiseen piilevät Pietarin työmarkkinoiden oloissa. Hänen mukaansa joka kevät jäiden sulettua riittävästi arviolta 30–40 koulupoikaa hakeutui suomalaisen höyrylaivayhtiön palvelukseen. Osa vanhemmista oppilaista taas keskeytti koulun päästäkseen palvelus- tai oppipaikkoihin. Tämä tapahtui usein taloudellisen tilanteen vaatiessa eli köyhyyden vuoksi²⁴⁷,

²⁴³ HSMK Peräläinen.

²⁴⁴ Inkinen 1938, 126.

²⁴⁵ Juntunen 1970, 26; HSMK Peräläinen.

²⁴⁶ Engman 2004, 353.

²⁴⁷ Suomen valtio maksoi rautatieläisten koulumaksun alustavan koulun kolmelta ensimmäiseltä luokalta, mutta ei pidemmälle. HSMK Peräläinen.

mutta tiedetään myös vanhempien keskeyttäneen lastensa koulukäynnin lähettääkseen heidät palvelus- tai oppipaikkoihin, vaikka heillä olisi ollut resursseja koulunkäynnin jatkamiseen.²⁴⁸

Toisaalta yleinen käsitys oli, että vähänkin varakkaammat pietarinsuomalaiset laittoivat lapsensa saksalaisiin kouluihin, vaikka se olikin harvinaisempaa.²⁴⁹ Pietarissa oli eritasoisia saksalaisia kouluja. Osa niistä oli korkeatasoisia, kuten Petri- ja Anne-Schule, osa taas ei ollut tunnettuja erityisen korkeasta tasosta. Niiden eduksi kuitenkin katsottiin, että lapset oppivat siellä myös saksan kielen.²⁵⁰ Kaikkiaan arviolta vain noin 20 prosenttia suomalaiskoulujen oppilaista jatkoi alustavan koulun jälkeen yhteiskouluun ylemmille luokille.²⁵¹ Pelkästään Pietarissa oli kaikkiaan toistakymmentä saksalaista koulua. Ne olivat keskenään jokseenkin eriarvoisia – toiset olivat korkeatasoisempia kuin toiset. Yleisenä käytäntönä siihen aikaan oli, että poika- ja tyttöluokat oli järjestetty erikseen. Pietarin suomalaiset ja ruotsalaiset koulut olivat ainoita yhteiskouluja ja tässäkin mielessä edelläkävijöitä. Pätevyys yhteiskoulun jälkeen oli sama kuin Suomessa yhteiskoulun käyneillä. On mainitsemisen arvoista, että rautatieläisten lasten koulukäynnin kolme ensimmäistä luokkaa maksoi Suomen Valtion Rautatiet.²⁵²

Käyttämäni aineisto ja tutkimuskirjallisuus vahvistavat melko yksimielisesti sen, että suomalaiset koulut toimivat suomalaisen identiteetin välittäjinä. Suomalaisen koulun funktio ei rajoittunut ainoastaan eri oppiaineiden opetukseen suomen kielellä, vaan opetusohjelman ja kouluilmapiirin kautta välitettiin sekä vahvistettiin suomalaisuuden tunnetta ja identiteettiä.

4.3 Yhdistysten seuratoiminta, urheilu ja kaupunkiviihde

Juntunen arvioi, että suomalainen koululaitos ei erityisemmin yhdistänyt esimerkiksi pietarinsuomalaisia ja inkeriläisiä – tai ketään muutaakaan, kuten venäläisiä. Sen sijaan yhdistävänä tekijänä toimi vapaa-ajan sivistystoiminta, kuten seura- ja yhdistystoiminta, jonka puitteissa osallistuttiin erilaisiin kulttuuriharrastuksiin.²⁵³

Pietarin suomalaisyhteisön ensimmäinen musiikkiyhdistys, ”*Pietarin suomalainen lauluseura*”, perustettiin vuonna 1872. Yhdistyksen perustamisen taustalla vaikutti

²⁴⁸ Inkinen 1938, 116; Juntunen 1970, 27.

²⁴⁹ HSMK passim.

²⁵⁰ HSMK Peräläinen.

²⁵¹ Inkinen 1938, 123; HSMK Peräläinen.

²⁵² Juntunen 1970, 27.

²⁵³ Juntunen 1970, 40.

inkerinsuomalaistaustainen 24-vuotias opettaja Mooses Putro (1848–1919)²⁵⁴, jonka Pietarin suomalaista koulua käyneet muistavat lämmöllä.²⁵⁵ Juntusen mukaan musiikkiyhdistyksen perustamisen ajankohta ei ole kokonaan sattuman kauppaa, vaan siihen aikaan Suomessa elettiin kansallisen musiikkikulttuurin nousun aikaa. Sen vaikutteet ulottuivat Pietariin saakka, missä puolestaan elettiin samaan aikaan venäläisen musiikin loistokautta sellaisten mestarien kuin Rimski-Korsakovin johdolla. Myös suomalaisten oman koululaitoksen kehittymisellä ja elintason nousulla oli Juntusen mukaan vaikutuksensa yhdistystoiminnan alkamiseen.²⁵⁶

Pietarin suomalaisessa lauluseurassa oli aluksi ainoastaan mieskuoro, mutta muutaman vuoden kuluttua naisten määrä kasvoi huomattavasti. Siksi erillisten mies- ja naiskuorojen lisäksi perustettiin sekakuoro. Juntusen mukaan lauluseurassa oli parhaimmillaan noin 80 jäsentä. Sen harjoitukset olivat kahtena iltana viikossa työpäivän jälkeen ja kestivät parisen tuntia.²⁵⁷

Pietarin ensimmäisen suomalaisen lauluseuran merkitys oli suuri etenkin sen vuoksi, että sen innoittamana toiminta levisi muihin, myöhemmin syntyneisiin seuroihin ja yhdistyksiin. Niinpä pian seurakunnan yhteydessä oli kirkkokuoro ja nuorten hengellinen kuoro. Alkuraittiusyhdistyksellä alaosastoineen oli omat kuoronsa ja rautatieläisillä omansa. Mainittakoon, että myös suutareilla ja nuohoojilla oli omat kuoronsa. Osoittautui siis, että Mooses Putron inspiroimalla laulutoiminnalla oli kauaskantoiset vaikutukset, jotka ulottuivat Pietarin suomalaisyhteisön moniin suuntiin. Näiden kuorojen puitteissa esiinnyttiin pietarinsuomalaisten omissa riennoissa, mutta myös kierreltiin eri paikoissa Pietarin ja Viipurin välillä ja isännöitiin vastavierailuja.²⁵⁸

Pietarinsuomalaiset yhdistykset ja seurakunnat saivat siis alkunsa suomalaista kansallishenkeä korostavasta suunnasta, ja sellainen oli myös niiden toiminnan sisältö. Engman toteaa osuvasti, että Pietarissa ei vallinnut ruotsinkielinen poliittinen ja kulttuurinen hegemonia, niin kuin sen ajan Suomessa. Pietarinsuomalaisten pyrkimykset ja hankkeet olivat taustaltaan suomalaiskansallisia.²⁵⁹ Niissä olosuhteissa Pietariin oli syntynyt varhainen suomenkielinen

²⁵⁴ Putro toimi lauluseuran johtajana 47 vuotta, aina vuonna 1919 tapahtuneeseen kuolemaansa saakka. Juntunen 1970, 40.

²⁵⁵ Juntunen 1970, 40–42.

²⁵⁶ Juntunen 1970, 40.

²⁵⁷ Juntunen 1970, 42; HSMK Vepsäläinen.

²⁵⁸ Engman 2004, 457; HSMK passim.

²⁵⁹ Rietbergenin mukaan Euroopassa 1800-luvun toisella puolella teollisuusväestön keskuudessa levisivät porvarillisia perheihanteita, joita levitettiin seurojen ja yhdistysten kansallistunteiden innoittamien kulttuuritoimintojen kautta. Rietbergen 1998, 369–373.

koulu, varhainen Suomen alamaisten asioita hoitava ja suomen kielellä toimiva passivirasto ja lisäksi suomenkielinen yhdistys ja sanomalehti.²⁶⁰

Engmanin mukaan kehitys jäi kuitenkin polkemaan paikoilleen jo 1880-luvun tienoilla. Muuttoliike oli supistunut, koulu oli jäänyt jälkeen Suomen koululaitoksen kehityksestä, eikä Pietarin suomenkielisillä sanomalehdillä ollut muuta kuin paikallisvaikutusta.²⁶¹ Engmanin mielestä selitys kehityksen hidastumiselle voisi olla suomalaisyhteisön sosiaalisessa koostumuksessa:

”Käsityöläisistä ja piioista koostuvalla väestöllä ei ollut omaa älymystöä, harvojen sivistyneiden ja suuren massa välillä oli jonkinlainen kuilu. On kuvaava, että Pietariin perustettiin Käsityöläisseura, kun taas Helsingin Suomalainen Klubi oli eräänlainen maisteriseura.”²⁶²

Teatteriharrastusta pidettiin lähinnä huvina, joten se ei noussut aivan samalle tasolle kuin kuorotoiminta. Esimerkiksi rautatieläisillä oli oma näytelmäseuransa, samoin Alkuraittiusseuralla. Jopa monilla Yhteiskoulun luokilla oli omat näytelmäkerhonsa. Juntunen mukaan yksi mahdollinen selitys sille, ettei teatteritoiminta yltänyt musiikkitoiminnan tasolle, ovat teatteritoiminnan suuremmat vaatimukset. Teatterissa tarvitaan kalusteita, koristeita ja yleisöesityksiin sopivia tiloja, kun taas musiikkia ja kuorotoimintaa voidaan harrastaa esimerkiksi kirkossa ilman suurempia valmisteluja. Siitä huolimatta teatteritoimintaa jatkettiin. Pietarinsuomalaiset keskittyivät Juntunen mukaan niihin näytelmiin, jotka siihen aikaan olivat suosittuja Suomessa.²⁶³

Juntunen keräsi tutkimuksessaan listan tunnetuista muusikoista, jotka eri vuosina esiintyivät Pietarissa suomalaisyhteisön järjestämässä tilaisuudessa: Oskar Merikanto, Toivo ja Alma Kuula, Maikki Järnfelt, Greta von Haartman, Ella Relander, Dagmar Parras, maailmankuulu tenori Abraham Ojanperä, Wäinö Sola, Einar Eklund, Matti Koskinen, Yrjö Somersalmi, Pasi Jääskeläinen ja Ernst Linko.²⁶⁴

Lauluseuran piiristä kuorotoiminta levisi Pietarin kaikkiin suomalaisiin yhdistyksiin ja seuroihin. Yhdistyksillä ja seuroilla oli omat kuoro-osastonsa. Kuorotoiminta, samoin kuin muukin seuratoiminta, oli aktiivisinta talviaikaan, varsinkin joulun ja pääsiäisen tienoilla, koska

²⁶⁰ Engman 2004, 444.

²⁶¹ Engman 2004, 444.

²⁶² Engman 2004, 444.

²⁶³ Juntunen 1970, 53; HSMK passim.

²⁶⁴ Juntunen 1970, 44–45.

kesällä oli yleistä matkustaa Suomen puolelle lomailemaan maalla. Lauluseuroja kutsuttiin erilaisiin tapahtumiin ja juhlatilaisuuksiin, joita järjestettiin koulun juhlasalissa. Suurempia tapahtumia varten vuokrattiin isompia tiloja, kuten Duuman konserttisalia tai Kalašnikovin pörssin salia. Yleensä isompia tiloja vuokrattiin, kun seurat kutsuivat Suomesta kuuluisia taiteilijoita, näyttelijöitä ja muusikoita omiin tilaisuuksiinsa ja odotettavissa oli suuri yleisö. Pietarissa esiintyi usein muun muassa Viipurin maaseututeatteri.²⁶⁵

Engmanin mukaan Pietarin suomalaisten kansalaisyhteiskunnan tasolla Suomeen ja suomalaiseen kulttuuriin on ilmeinen. Koska kaikilla yhteiskuntaryhmillä oli jatkuvia, erimuotoisia suhteita kotimaahan, herätteet uusien yhdistysten perustamiseen tulivat yleensä Suomesta. Kuten jo ylempänä kerrottiin, lauluissa, musiikissa ja teatterissa oli kotimaan vaikutteita ja ihanteita.²⁶⁶

Engmanin mukaan suomalaisten osallistumista venäläiseen kulttuuririentoihin ja pyrintöihin tuohon aikaan ei ole tutkittu. Valitettavasti käyttämäni aineistot eivät kerro kovin paljoa suomalaisten osallistumisesta venäläisten kulttuuritoimintaan, sillä suurin osa vastaajista ei ollut Pietarin-aikoinaan tarpeeksi vanhoja ja itsenäisiä toimijoita. Suurin osa heistä muistaa kuitenkin käyneensä suomalaisten omissa riennoissa. Muutamat vastaajat, jotka olivat lähellä täysi-ikäisyyttä Pietarin-aikoinaan, muistavat, että he kutsuivat venäläisiä ystäviään rautatieläisten rientoihin ja kävivät itse vastavierailuilla venäläisten iltamissa. Engmanin mukaan on kuitenkin selvää, että Pietarissa syntynyt sukupolvi, joka puhui hyvää venäjän kieltä, osallistui venäläisiin kulttuuririentoihin.²⁶⁷

Varsinkin rautatieläisten iltamat ja tanssiaiset olivat kaikkien pietarinsuomalaisten suosiossa ammattitaustaan katsomatta. Asemaseudun vilkkaudesta kertoo myös seuraava kuvaus:

”Seurakunnalla oli orpokoti ja sen hyväksi pidettiin mm. arpajaisia, niin äidilleni, joka oli Suomen rautatien asemalla toimivan naisyhdistyksen puheenjohtajana 10 vuotta, tuli aina kehoitus kerätä suomalaisen orpokodin hyväksi Suomen rautatien aseman seudulta lahjoituksia ym. Mieleeni on jäänyt, kun äitini viimeisen kerran toimitti tätä keräystä ennen poismuuttoa, kertyi

²⁶⁵ Juntunen 1970, 42–45, 54–57; HSMK passim.

²⁶⁶ HSMK passim.

²⁶⁷ Engman 2004, 534–536; HSMK Kuosmanen, Hiltunen ja passim.

*lahjoja niin runsaasti, että piti ottaa erityinen ajuri, että saisi kaikki viedyksi samalla kertaa, kun kansan käsi oli niin karttuva.”*²⁶⁸

Ne olivat kuitenkin vapaa-ajan toimintaa, eikä kaikilla välttämättä ollut siihen aikaa tai kiinnostusta. Esimerkiksi Vepsäläinen oli sanojensa mukaan laulumiehiä, mutta hänen mentyään naimisiin hänen oli luovuttava kaikesta seuratoiminnasta, koska siihen ei ollut enää aikaa.²⁶⁹ Aktiivisuus näissä asioissa oli, kuten monet muutkin asiat, tapauskohtaista jokaisen perheen tai henkilön kohdalla. Loppujen lopuksi monien yhdistysten jäsenmäärä jäi alhaiseksi. Ainoastaan muutamat yhdistykset onnistuivat saamaan suuria joukkoja mukaan toimintoihin, joilla oli selkeä yhteys Suomeen.²⁷⁰

Järjestelmällinen voimistelu- ja urheilutoiminta Venäjällä alkoi 1900-luvun taitteessa Baltian saksalaisten aloitteesta, mutta venäläisten keskuudessa se levisi hitaasti. Ensimmäinen suomalainen liikuntajärjestö Pietarissa oli Pietarin Suomalainen Voimisteluyhdistys, joka perustettiin vuonna 1893. Kuten muussakin sivistys- ja kulttuuritoiminnassa myös urheilussa näkyivät vaikutteet Suomesta. Kaikessa urheilutoiminnassa esikuvana oli Viipurin Reipas -voimisteluyhdistys. Hyvänä esimerkkinä tästä onkin se, että pian pietarinsuomalaisetkin alkoivat kutsua oma yhdistystään Reippaaksi.²⁷¹ Jotta voisi nähdä, mistä pietarinsuomalaisten urheilutoiminnassa oli kyse, täytyy lähteä liikkeelle tutkimalla, mitä urheilu oli 1900-luvun taitteessa ja miksi se oli ilmestynyt juuri silloin.

Pietarissa, kuten autonomisessa Suomessakin, elettiin 1800-luvun lopussa teollistumisen murrostilassa, mikä ilmeni siinä, että vanhan sääty-yhteiskunnan rakenteet murenivat ja teollistuviin kaupunkeihin syntyi teollisuustyöväestöä. Samoin kuin seurojen ja yhdistysten kulttuuritoiminnassa 1800-luvun toisella puoliskolla myös urheilussa ilmenivät ajalle ominaiset kansallistunteiden innoittamat aatteiden muodot.²⁷² Hyvänä esimerkkinä siitä ovat vuoden 1912 Tukholman olympialaiset²⁷³, joissa Suomen suuriruhtinaskunnalla ja Venäjän keisarikunnalla oli omat, erilliset joukkueet. Moderni urheilu kuitenkin erottui muista vapaa-ajanviettotavoista

²⁶⁸ HSMK Korhonen.

²⁶⁹ HSMK Vepsäläinen.

²⁷⁰ Juntunen 1970, 88; HSMK passim.

²⁷¹ Juntunen 1970, 67.

²⁷² Cross 1993, 103.

²⁷³ Olympialaisissa oli yhteiset kilpailusäännöt, ja lisäksi olympialaisiin osallistumisen ehdoksi asetettiin alusta lähtien amatööriys: urheilija ei saanut olla liikunnan ammattilainen, minkä lisäksi urheilijan ei ollut lupa hankkia kilpailuista taloudellista hyötyä. Heikkinen 1993, 126.

siinä, että otolliset edellytykset sille syntyivät myöhemmin, pitkälti vasta 1900-luvun taitteessa.²⁷⁴

Heikkisen mukaan tämä johtui siitä, että moderni eli luonteeltaan nykyaikainen urheilu ei lähtökohtaisesti edes voinut rakentua 1800-luvun loppua edeltävän ajan yhteiskunta- ja kulttuurimuotojen²⁷⁵ varaan:

”Nykyaikaisen urheilun ytimenä on kilpailu yhteisin säännöin. Yhteisten sääntöjen omaksuminen tapahtui Euroopassa ja Yhdysvalloissa hämmästyttävän nopeasti – siitä on pieni syrjäinen Suomi hyvä esimerkki. Uuden kulttuurimuodon nopea omaksuminen edellytti mm. tehokasta tiedonvälitystä ja nopeita liikkumismahdollisuuksia. Nykyaikaisen urheilun kasvualueena on teollinen yhteiskuntamuoto.”²⁷⁶

Urheilu harrastusmuotona oli siis yksi kaupungistumisen muodoista ja sen seurauksista. Se, että urheiluseuroja alettiin perustaa vasta parikymmentä vuotta myöhemmin kuin muita vapaa-ajan- ja kulttuuritoiminnan seuroja, johtui myös toisesta tärkeästä tekijästä, tiedonvälityksen ja liikkumismahdollisuuksien myöhemmästä kehityksestä. Kun Pietarissa vuonna 1893 perustettiin Suomalainen Voimisteluyhdistys, siihen kuului sen alkuaikoina noin 40 jäsentä. Tuohon aikaan jäseniksi laskettiin vain aktiiviset osallistujat. Voimisteluyhdistyksellä oli myös naisosasto, jota johti opettaja Edith Jaakkimainen.²⁷⁷

Sittemmin sitä mukaa, kun urheilun muodot kehittyivät maailmalla, etupäässä Englannissa ja muualla Euroopassa, ne siirtyivät Suomeen ja sitä kautta edelleen pietarinsuomalaisten pariin. Juntusen mukaan suomalaiset voimistelu- ja urheilujärjestöt olivat jatkuvassa kanssakäymisessä Suomen vastaavien järjestöjen kanssa ja Suomesta haettiin asiantuntemusta.²⁷⁸ Onkin mielenkiintoista tarkastella, miten eri lajien suosio jakaantui Pietarin venäläisten ja sen vähemmistöyhteisöjen keskuudessa.

Pietarinsuomalainen Niilo Yrjölä, joka oli syntynyt Pietarissa vuonna 1900, oli aktiivinen jalkapallon harrastaja aina vallankumoukseen ja Suomeen siirtymiseensä saakka, eli vuoteen

²⁷⁴ Heikkinen 1993, 125–127; Rietbergen 1998, 368.

²⁷⁵ Sääty-yhteiskunnassa liikuntaharrastus oli pääosin sidoksissa toimeentuloon ja säätyläiset liikkuiivat lähinnä huvin vuoksi. Esimerkiksi vuonna 1870 heihin kuului vain noin 1,5 prosenttia koko Suomen väestöstä. Talonen 2019, 13.

²⁷⁶ Heikkinen 1993, 125.

²⁷⁷ Juntusen mukaan naiset harrastivat vain voimistelua, koska muun urheilun ei katsottu sopivan naisille.

Juntunen 1970, 68.

²⁷⁸ Heikkinen 1993, 125; Juntunen 1970, 69.

1917. Hän muistelee, että siihen aikaan venäläisten eniten suosima urheilulaji oli jalkapallo²⁷⁹ ja etenkin jääurheilussa venäläiset olivat suomalaisia parempia.²⁸⁰ Näin ei kuitenkaan ollut kaikessa urheilussa, sillä etenkin yleisurheilu Pietarissa oli siihen aikaan melko vaatimatonta. Aktiivinen toimija yleisurheilussa oli saksalais-venäläinen urheiluseura, joka kutsui järjestämiinsä kilpailuihin osanottajia myös Suomesta. Saksalaisten oma seura ”*ST. Petersburger Amatör-Sport-Verein*” huolehti Pietarin yleisurheilumestaruuskilpailujen järjestämisestä vuosittain.²⁸¹ Nämä tiedot osoittavat, että Pietarissa useat urheilulajit olivat etenkin kaupungin suomalais- ja saksalaistaustaisten asukkaiden suosiossa ja niillä oli kaupungissa suuri jalansija. Suomalaisten välittäjän tehtävää urheilun alalla kuvaa myös se, että Venäjän ensimmäisen suksi- ja urheiluvälinetehtaan perusti Pietariin suomalainen N. Kaleva-Heimolainen.²⁸²

Pietarin suomalaiset urheiluseurat sekä urheilijoiden vierailut Suomesta edistivät voimistelun suosion ja tason kasvua Pietarissa. Koska Pietari oli pääkaupunki, siellä järjestettiin usein isoja kisoja, myös kansainvälisiä. Suomalaiset urheilijat erottuivat niissä hyvin, esimerkiksi Lauri Pihkala (juoksija) ja Julius Saaristo (keihäänheitto). Aineistoni naispuolisista pietarinsuomalaisista vain yksi, vuonna 1897 syntynyt Tähtinen, kertoo olleensa mukana tyttöjen voimisteluseurassa. Lisäksi hän mainitsee muun muassa olleensa kerran suomalaisen urheiluseuran kanssa Suomen puolella Ollilassa hiihtämässä.²⁸³

Suomalaisten yhdistysten, mukaan lukien urheiluseurojen, taloudesta pidettiin huolta jäsenmaksuilla ja kannatusyhdistyksillä. Pietarin suomalainen yhteiskoulu sai Suomen valtiolta hyvin niukasti materiaalista tukea, eikä tuki riittänyt rahoittamaan edes koulunsisäistä urheilutoimintaa. Isompia tilaisuuksia ja esityksiä varten tilat saatiin esimerkiksi Kalašnikovin viljapörssin juhlasalista. Siellä pietarinsuomalaiset järjestivät muitakin omia juhlatilaisuuksia. Pietarin suomalaisen yhteiskoulun oma juhlasali oli pienempi, mutta sielläkin toimi sisäinen voimisteluyhdistys. Yrjölän mukaan yhdistyksessä opetettiin muun muassa tekemään hyvin pyramideja. Ne tekivät hyvän vaikutuksen venäläisiin katsojiin, joille voimistelu oli siihen aikaan verrattain tuntematonta. Yrjölän mukaan yhdistyksellä oli esityksiä jopa kuuluisassa

²⁷⁹ Suomalaisen yhteiskoulun pojat kävivät pelaamassa jalkapalloa Mars-kentällä, joka sijaitsee kaupungin keskustassa. HSMK Yrjölä, Heles.

²⁸⁰ HSMK Yrjölä.

²⁸¹ Juntunen 1970, 69.

²⁸² Juntunen 1970, 71.

²⁸³ HSMK Tähtinen.

sirkus Cinizellissä. Kun Kalašnikovin viljapörssin juhlasalissa järjestettiin suurempia esityksiä, ohjelmassa oli mukana myös Suomesta vierailevia kuuluisia laulajattaria.²⁸⁴

Niilo Yrjölä oli nuoresta lähtien mukana venäläisessä jalkapallojoukkue-toiminnassa, josta hän löysi myös hyviä venäläisiä kavereita. Samalla hän sanojensa mukaan oppi puhumaan venäjää niin hyvin, ettei häntä voinut erottaa kielensä perusteella venäläisistä joukkue-tovereista. Yrjölä kuului venäläiseen Unitas-jalkapalloseuraan. Ollessaan vain 17-vuotias hän oli edennyt lyhyen ajan sisällä kolmannesta joukkueesta toiseen ja aina ensimmäiseen joukkueeseen eli edustusjoukkueeseen saakka, mikä oli harvinaista siihen aikaan. Unitas-seurassa oli muitakin suomalaisia pelaajia, mutta vain Yrjölä oli edennyt edustusjoukkueeseen saakka.²⁸⁵

Yrjölän esimerkistä näkyy hyvin se, että urheilutoiminnan kautta tutustuttiin paitsi suomalaisiin myös venäläisiin ja etenkin aktiivinen osallistuminen venäläiseen jalkapallotoimintaan edisti kielen oppimista. Muutenkin urheilu näyttäisi olevan sellainen vapaa-ajan ja harrastuksien toimintakenttä, jonka puitteissa suomalaiset ja venäläiset omine seuroineen tulivat kosketuksiin toistensa kanssa. Esimerkkinä tästä Yrjölä mainitsee, että Suomen ja Venäjän välillä oli vilkasta yhteydenpitoa etenkin jalkapallossa ja jääpallossa ja suomalainen joukkue Viipurin Sudet teki usein pelimatkoja Pietariin. Juntusen mukaan Viipurilla oli muutenkin tärkeä rooli urheilukeskuksena²⁸⁶, kun järjestelmällinen voimistelu- ja urheiluseuratoiminta sai alkunsa 1880-luvun alussa. Urheilu ja voimistelu levisivät pietarinsuomalaisten keskuuteen juuri niiden mukana, jotka muuttivat Pietariin Viipurista ja sen ympäristöstä.²⁸⁷

Ilmeisesti pietarinsuomalaisten rautatieläisyhteisön kasvu ja keskittyminen tiiviisti Suomen aseman ympärille loi hyvät olosuhteet rautatieläisten oman voimistelu- ja urheiluseuran perustamiselle. Vuonna 1899 perustettiinkin Tarmo-niminen voimisteluseura. Seuran kasvaessa ja kehittyessä siihen liittyi ihmisiä eri ammattikunnista.²⁸⁸ Tehdastyöläisen työpäivä lyheni 1800-luvun lopulla vähitellen kymmeneen tuntiin, ja vapaa-ajan lisääntyminen mahdollisti uudella tavalla myös työväestön osallistumisen urheiluun.²⁸⁹ Pietarinsuomalaisten urheiluseuroista ainakin rautatieläisten Tarmo näyttäisi olleen paremmasta päästä, sillä sen jäsenenä oli muun muassa kreikkalais-roomalaisen painin kaksinkertainen olympiavoittaja ja

²⁸⁴ HSMK Yrjölä ja passim.

²⁸⁵ HSMK Yrjölä.

²⁸⁶ 1800-luvun lopun urheilukeskuksia Suomessa olivat Helsinki, Turku ja Viipuri. Juntunen 1970, 67.

²⁸⁷ Juntunen 1970, 67.

²⁸⁸ HSMK passim.

²⁸⁹ Talonen 2019, 13.

maailmanmestari Emil Väre (1885–1974). Tarmon pääurheilumuotoja olivat voimistelu ja paini, eikä siellä harrastettu yleisurheilua.²⁹⁰

Juntusen ja Yrjölän mukaan urheilullinen kanssakäyminen venäläisten kanssa oli lämminhenkistä ja siihen osallistuneet suomalaiset kertovat pelkästään positiivisesta yhteistoiminnasta.²⁹¹ Pietarissa suomalaisten liikuntakulttuurilla oli lisäksi välittäjäntehtävä: sen kautta esiteltiin uusia urheilulajeja venäläisille ja vastaavasti omaksuttiin venäläisiltä lajeja, joita Suomessa ei tunnettu. Kuten nykyäänkin liikuntakulttuuri oli yhdistävä tekijä, sillä mukaan pääsivät kaikki varallisuuteen ja yhteiskuntaluokkaan katsomatta. Modernin eli järjestelmällisen urheilun ja liikunnan kehitys oli osa muita kaupungistumiseen liittyviä sosiaalisia prosesseja. Kuitenkin on todettava, että ihmisillä ei todennäköisesti ollut parhaita mahdollisia edellytyksiä urheiluharrastuksiin ja liikuntakulttuuri oli melko uusi ilmiö. Silti se kasvatti suosiotaan selvästi. Aktiiviurheilijoiden lisäksi oli satunnaisia harrastajia ja seuratoimista kiinnostuneita, mutta ennen kaikkea urheilusta oli muodostumassa suuri mielenkiinnon kohde katsojille. Siitä tulikin yleisön suosima ajanviettohuvi.²⁹²

Vielä vuonna 1917 Yrjölä – joka oli tuolloin edelleen Pietarin seudun venäläisen jalkapalloseuran Unitasin jäsen – kävi Moskovassa ja pelasi ainoana suomalaisena Pietarin yhdistetyssä jalkapallojoukkueessa sikäläistä kaupunkijoukkuetta vastaan. Jo muutaman kuukauden kuluttua hän oli kuitenkin muiden pietarinsuomalaisten tapaan siirtynyt lopullisesti Suomen puolelle vuoden 1917 lokakuussa tapahtuneen bolševikkien vallankumouksen jälkeen.²⁹³

Loppujen lopuksi on vaikea arvioida, kuinka suuri osa pietarinsuomalaisista oli kiinnostunut urheilusta ja osallistui itse urheiluharrastukseen. Kuten tässä luvussa osoitettiin, urheilu oli vielä 1900-luvun alussa hyvin uusi vapaa-ajanvieton muoto. Toisaalta haastatteluissa korostuu se, että kaikki tiesivät sen olemassaolosta ja että etenkin voimistelunäytökset, niin koululaisten kuin seurojen, olivat näkyvä osa erilaisia juhlaohjelmia ja muita suomalaisten vapaa-ajan rientoja ja keräsivät yleisöä myös venäläisten keskuudessa. Kuten Juntunen toteaa, urheilu näytti olevan jo silloin erilaisia ihmisiä yhdistävä tekijä, jonka puitteissa eri kansallisuuksia olevat ihmiset pystyivät kommunikoimaan keskenään sivistyneesti ja lämpimästi ja oppivat

²⁹⁰ HSMK Yrjölä.

²⁹¹ Juntunen 1970, 72; HSMK Yrjölä.

²⁹² Heikkinen 1993, 125–127; HSMK passim.

²⁹³ HSMK Yrjölä.

tuntemaan toisiaan paremmin, millä oli myönteinen merkitys kosmopoliittisessa ja monikansallisessa Pietarissa.²⁹⁴

Pietari oli myös senaikaisen Venäjän elokuvateatterikeskus. Ensimmäinen tunnettu venäläinen elokuva on vuodelta 1908, ja seuraavana vuonna elokuvia tehtiin jo 23.²⁹⁵ Elokuvat olivat suosittuja. Elokuvateatterien toiminnasta muodostui Pietarissa varsin tärkeä viihdeteollisuuden sivuhaara. Vuoteen 1917 mennessä venäläisiä elokuvia oli tehty noin 500.²⁹⁶ Suosiosta kertoo siihen aikaan sanomalehdessä julkaistu kuvaus elokuvateatterin demokraattisesta luonteesta. Tällä tarkoitetaan sitä, että näytössaleissa kaikki ihmiset luokasta ja säädystä riippumatta olivat ikään kuin samassa veneessä:

*”Vilkaiskaa elokuvateattereihin. Hämmästyttävä yleisön koostumusta. Salissa ovat kaikki – opiskelijat ja santarmit, kirjailijat ja prostituoidut, upseerit ja kaikenlaiset intellektuellit silmälaseineen ja partoineen, työläiset, virkamiehet, kauppiaat, sosieteettirouvat, ompelijat – sanalla sanoen kaikki.”*²⁹⁷

Pietarin elokuvateattereissa näytettiin venäläisiä ja ulkomaalaisia elokuvia. Useat pietarinsuomalaiset muistivat käyneensä usein elokuvissa niin lapsina kuin myös nuorina aikuisina. Elokuvista ja näyttelijöistä muistetaan esimerkiksi Charlie Chaplinin elokuvat, venäläinen Ivan Mašuhin ja erittäin kuuluisa näyttelijätär Vera Holodnaja sekä italialaisen elokuvan voimamies Maciste.²⁹⁸

Elokuvateatterit ja sirkus olivatkin monien haastateltujen lapsuudessaan ja nuoruudessaan suosimia paikkoja:

”Pietarissa oli hyvin runsaasti elokuvateattereita. Filmejä oli kaikista maista. Ihmiset kävivät hyvin innokkaasti elokuvissa. Siellä oli hyviä elokuvia, ja kuuluisia näyttelijöitä siihen aikaan. Hyvin arvostettuja olivat Vera Holodnaja, Gaitarov, Zimsky. Mieleeni on erityisesti jäänyt pari elokuvaa. Toinen oli ’Sisäkkö Jenny’, joka oli hyvin esitetty ja aiheeltaan hyvä, ja toinen oli ’Takkatulen ääressä’. Lisäksi muistan ’Runneltu Ruusu’ nimisen filmin.

²⁹⁴ HSMK Yrjölä, Heles ja passim.

²⁹⁵ Solomin 2003, 180.

²⁹⁶ Solomin 2003, 180.

²⁹⁷ Solomin 2003, 180.

²⁹⁸ HSMK Kuosmanen, Mörönen ja passim.

*Chaplinia esiteltiin hirveän paljon Pietarissa. Olin lapsena aina katsomassa Chaplinin filmejä.”*²⁹⁹

Sirkuksesta jäivät mieleen erityisesti seuraavat asiat:

*”Sirkus Zinicellissä oli loistavat näytännöt – painikilpailut, paljon harjoitettuja hevosia, jotka esittivät hyvin kauniita temppuja. Harjoitetut koirat esiintyivät myös. Painijat ja atleetit olivat omaa luokkaansa.”*³⁰⁰ *”Venäläinen sirkus on jäänyt mieleeni. Venäläinen sirkus oli suurenmoinen, ja suomalaiset kävivät hyvin ahkerasti sirkuksessa.”*³⁰¹

Paikallisten kaupunkilaisten myötämielinen suhtautuminen suomalaisiin näkyi työelämän ulkopuolellakin. Alex Kuosmanen oli kiinnostunut venäläisestä kulttuurista ja vieraili aktiivisesti kaupungin kulttuuritapahtumissa. Hän kertoo, mitä kerran tapahtui:

*”Ei minulla ollut Kansantalolla sunnuntaita viettäessäni rahaa, jotka olin hassannut erilaisiin huveihin. Kello oli n. 19.00 kun kohta piti oopperassa alkaa Faust esitys, Schaljapin itse pääosassa. Menin ovenvartijalle ja esitin itseni suomalaisena. Valitin rahani tuhlausta muihin huveihin kentällä. – ’Nuori mies, ymmärrän. Tuossa on tuoli oven takana. Istukaa siihen ja nauttikaa. Esitys on sen arvoinen.”*³⁰²

Sitten venäläinen ovenvartija tarjosi nuorelle suomalaiselle istumapaikkansa esityksen seuraamista varten.³⁰³

Aineiston 35 haastatelluista vain neljä ilmaisi selkeästi, etteivät he juuri seurustelleet venäläisten kanssa, 12 kohdalla ei ole vastausta. Neljän kielteisesti vastaajien taustat ovat palvelijatar, rautatieläinen, insinööri ja käsityöläinen. Loput 19, eli selkeä enemmistö, ilmoittivat olleensa tekemisissä myös venäläisten kanssa. Useimmissa tapauksissa oli kyseessä lapsuusiän naapurileikkikavereita, mutta usein myös nuorina aikuisina ilmoitettiin seurustelevansa sekä suomalaisten että venäläisten kanssa. Useimmissa tapauksissa kyse näytti olevan esimerkiksi vanhan kaveripiirin tai työtoverien kanssa ajanvietosta, mutta vain harvat

²⁹⁹ HSMK Mörönen.

³⁰⁰ HSMK Mörönen.

³⁰¹ HSMK Louhi.

³⁰² HSMK Kuosmanen.

³⁰³ HSMK Kuosmanen.

ilmoittivat selkeästi, että koko perheineen vierailivat toisten venäläisten perheiden luona ja toisinpäin.³⁰⁴

Enemmistö aineiston pietarinsuomalaisista muisteli Pietarin-aikaansa positiivisessa valossa, niin kuin ihmiset yleensäkin muistelevat lapsuutensa ja nuoruutensa aikaa kulta-aikana. Tämän tutkimuksen valossa se näytti olevan heidän mielestään ennen kaikkea mielenkiintoinen vaihe heidän elämässään. Silloin heillä oli erilaisia mahdollisuuksia verkostoitua sosiaalisesti muiden pietarinsuomalaisten kanssa ja halutessaan myös venäläisten kanssa. Pietarin suomalaisyhteisöllä oli yhteisön kokoon nähden paljon yhdistys- ja seuratoimintaa, mikä näkyi hyvin varsinkin suuremmissa juhlatilaisuuksissa. Monet kertoivat, että olisivat todennäköisesti jääneet Pietariin pidemmäksikin aikaa, ellei vallankumousta olisi tullut.³⁰⁵

Jotkut entiset pietarinsuomalaiset, esimerkiksi Fanny, saivat tilaisuuden vierailla uudestaan Pietarissa, sillä kertaa turistina: ”*On ollut oikeastaan aika mieluista vaellella lapsuusmailla. Kävin turistina 1962 syntymäsjöilläni Pietarissa, jossa en ollut käynyt sitten 1911 ja iloiseni totesin: miten uljas ja kaunis onkaan tämä entinen Pietari.*”³⁰⁶

³⁰⁴ HSMK passim.

³⁰⁵ HSMK Kuosmanen, Eloheimo, Liimatta ja passim.

³⁰⁶ HSMK Maamies.

5 Integroitunut yhteisö

Pietarinsuomalaisten muistitiedon välittämien näkökulmien pohjalta voidaan tehdä yksityisestä yleiseen perustuvia yleistyksiä. Tässä tutkielmassa esiin tuotujen tiedon ja esimerkkien perusteella voidaan olettaa, että pietarinsuomalaisten enemmistön kohdalla kyse oli onnistuneesta integraatiosta. Tutkimuksessa on käsitelty integraatioon vaikuttavia tekijöitä asumisen, työn sekä sivistys- ja vapaa-ajanelämän sfääreissä vaikuttavien ilmiöiden kautta.

Käsityöläiset muodostivat pietarinsuomalaisten suurimman ammattiryhmän. Heistä suurin osa asui kuvauksien mukaan varsin tilavissa kahden huoneen ja keittiön asunnoissa. Aineiston perusteella näyttäisi siltä, että kaikkien ammattikuntien keskuudessa tämä oli myös tavoiteltu asuntomuoto. Huoneiden määrä ja mukavuuksien laatu vastasi usein ruokakunnan tarpeita, vaikka esimerkiksi rautatieläisistä suurin osa asui yhden huoneen ja keittiön asunnoissa. WC, sähkö ja vesi alkoivat olla yleisiä mukavuuksia 1900-luvun alussa, vaikka niitä ei ollutkaan vielä kaikissa taloissa. Selvää kuitenkin on, etteivät ainakaan kyseiset mukavuudet enää rajoittuneet pelkästään keskivertoa paremmin toimeentuleviin ruokakuntiin. Kokonaisuudessaan pietarinsuomalaisten asuinstandardeja voidaan luonnehtia selvästi paremmiksi kuin keskivertovenäläisten, mikä kertoo pietarinsuomalaisten hyvästä elintasosta.

Pietarissa oli myös pieni määrä suomalaisia liikkeitä, joissa myytiin pietarinsuomalaisten suosimia suomalaisia ruokatuotteita. Integraation kannalta onkin merkittävää, että pietarinsuomalaiset säilyttivät pitkälti samat ruokatottumukset kuin suomalaiset Suomessa. Pietarinsuomalaiset – etenkin rautatieläiset, jotka saivat ilmaispilettejä – tekivät usein junalla ostosmatkoja Viipuriin. Suomen-matkoilla ostettiin ruokatuotteiden lisäksi vaatteita, koska ne olivat Suomessa edullisempia kuin Pietarissa. Kotona pietarinsuomalaiset lukivat suomalaisia sanomalehtiä ja kirjoja. Suomen läheisellä sijainnilla oli siis merkitystä.

Aineiston mukaan pietarinsuomalaiset vaalivat siteitä Suomeen myös muun muassa tekemällä sinne säännöllisesti kesälomamatkoja. Kirjeenvaihto sukulaisten välillä oli vilkasta ja säännöllistä. Siihen aikaan pidettiin tärkeänä, että etenkin kasvava sukupolvi – lapset ja nuoret – vietti 2–3 kuukautta kesälomaa Suomessa. Suomesta vuokrattiin huviloita tai majoituttiin sukulaisten sekä tuttavien luona. Jopa suomalaisten tyttö- ja poikaorpokotien lapsille järjestettiin kesälomia Suomessa.

Tutkielmassa on esitetty esimerkkejä eri ammattikuntien urista Pietarin aikana – sekä haastateltujen pietarinsuomalaisten miesten ja naisten että heidän vanhempiansa. Näissä

esimerkeissä esille nousi sekä tavallisiksi ja yleisiksi luokiteltavissa olevia tapauksia että poikkeuksellisia tapauksia, jotka voidaan luokitella harvinaisemmiksi tai vähemmän todennäköisiksi urakehityksiksi. Esimerkit tukevat sitä näkemystä, että Pietariin lähdettiin parempien työmahdollisuuksien perään ja niitä myös saatiin sieltä kovaa työtä tekemällä. On toki kuitenkin selvää, etteivät kaikki voineet siinä onnistua.

Aineiston mukaan pietarinsuomalaisilla oli hyvä maine, joka perustui rehellisyyteen, ahkeruuteen sekä venäläisten työnantajien käsitykseen siitä, että suomalaiset vastasivat paremmin ”modernin kaupunkilaisen työntekijän” kriteerejä, koska heillä oli Suomen passi ja he olivat siksi vapaita monista agraariyhteiskunnan velvoitteista. Kaupungin venäläisistä asukkaista suurin osa oli edelleen maalaistaustaisia, ja siksi heillä oli vielä sellaisia siteitä, jotka velvoittivat heidät palaamaan kaupungista maanviljelijäyhteisönsä, kun heitä tarvittiin siellä. Pietarinsuomalaiset olivat tästä näkökulmasta Pietariin tullessaan kaupungistuneita. He jäivät Pietariin niin pitkäksi aikaa kuin itse halusivat.

Pietarinsuomalaisten mielestä heidän suomalaisuudestaan oli vain hyötyä Pietarin työmarkkinoilla. Suomalaisuutta ei siis mitenkään piiloteltu tai hävetty, päinvastoin, sitä tuotiin esille ja venäläiset suhtautuivat suomalaisiin korrektisti. Etenkin työnantajat kohtelivat suomalaisia paikoin jopa paremmin kuin venäläisiä työntekijöitä. Tämä näkyi esimerkiksi siinä, että jos venäläinen ja suomalainen hakivat samaa työpaikkaa, työnantaja valitsi suomalaisen juuri suomalaisten hyvän yleismaineen vuoksi, vaikka venäläinen työnhakija olisi ollut yhtä pätevä.

Pietarinsuomalaiset olivat juridisesti privilegioitu ryhmä, mitä tarkoitti sitä, että Suomen passilla Pietarissa asuneet eivät maksaneet veroja ja heidän ainoat maksunsa olivat vuosittaiset passin uusimiset. Muilta osin pietarinsuomalaisilla oli Venäjällä samat oikeudet kuin venäläisillä.

Haastateltujen kuvaukset omista ja sukulaistensa kokemuksista Pietarin 1900-luvun alun venäläisessä yhteiskunnassa poikkeavat hyvinkin paljon niistä ennakkokäsityksistä, joita esitettiin esimerkiksi sen ajan suomalaisissa sanomalehdissä. Myös Juntunen ja Engman kiinnittävät huomiota tähän. Tämän taustalla näyttää olevan se, että 1900-luvun alussa Suomen ja keisarikunnan väliset poliittiset suhteet olivat kriisissä ja se heijastui lehdissä. Kansallismielisen agitaation valossa pietarinsuomalaisten sopeutuminen ja integraatio tulkittiin helposti assimilaatioksi. Aineiston haastattelut antavat perusteen olettaa, että

pietarinsuomalaisessa identiteetissä ei ollut ristiriitaa suomalaisuuden ja pietarilaisuuden välillä. Suomalaisuus ja pietarilaisuus eivät olleet toisensa poissulkevia.

Sivistysinstituutiot palvelivat työtä suomalaisen kansallisen ja kulttuurisen identiteetin säilyttämiseksi. Pietarinsuomalaisen yhteisön järjestämien iltamien, arpajaisten, tanssiaisten ja seurojen keskeisimpänä tavoitteena oli – vapaa-ajan viettämisen ja hauskanpidon lisäksi – tarjota tila, jossa suomalaiset pääsivät olemaan omassa kulttuuriympäristössään ja jossa asioita tehtiin heidän omien tapojensa mukaan. Ihmiset pääsivät kosketuksiin muiden maanmiestensä kanssa omalla kielellään ja omien arvojensa ja käyttäytymismalliensa mukaisesti. Pietarinsuomalaisten sivistystoiminta onkin hyvä esimerkki voimasta saada aikaan yhteisöllisyyttä.

Niille pietarinsuomalaisille, jotka olivat kiinnostuneet yhdistys- ja seuratoiminnasta, oli tarjolla lukuisia paikallisten pietarinsuomalaisten perustamia ja siihen aikaan suosittuja kuoro-, musiikki-, teatteri- ja urheiluseuroja. Pietarinsuomalaisten yhdistys- ja seuratoiminnassa näkyivät selkeät siteet Suomeen. Esimerkiksi monet siihen aikaan kuuluisat suomalaiset taiteilijat ja urheilijat kävivät vierailuilla Pietarissa. Näitä vierailuja varten pietarinsuomalaiset järjestivät tavallista suurempia juhlatilaisuuksia. Suomessa suosioon ja muotiin tulleet asiat siirtyivät myös pietarinsuomalaisten piiriin, ja näin ollen esimerkiksi teatterikerhossa esitettiin pääasiassa suomalaisia teoksia.

Tämän tutkimuksen yhteydessä ei ollut tarkoitus – eikä siihen olisi ollut mahdollisuuttakaan – selvittää yksityiskohtaisesti kaikkien haastateltujen vapaa-ajanviettotapoja. Aineistossa oli kuitenkin mahdollista havaita joitain niihin liittyviä toistuvuuksia, ja niiden ja tutkimuskirjallisuuden pohjalta voi tehdä tiettyjä yleistyksiä. Kulttuuriin ja vapaa-aikaan liittyvät tarpeet ovat hyvin yksilöllisiä, eli eri ihmisillä on erilaiset tarpeet ja kiinnostuksenkohteet. Tämä tulee hyvin esille myös haastatteluissa. Useat aineiston pietarinsuomalaiset muistelevat, että monien perheiden keskeisenä tavoitteena Pietarissa oli omaisuuden kerääminen ja tarkoitus oli muuttaa takaisin Suomeen, kun tavoite oli saavutettu. Tämän unelman toteuttamiseksi tehtiin niin kovasti työtä, ettei huveille ja harrastuksille jätetty paljoakaan aikaa.

Kaupunki puolestaan tuki pietarinsuomalaisten – samoin kuin muidenkin vähemmistöjensä – kulttuuririentoja muun muassa tarjoamalla niitä varten sopivia tiloja keskeisissä sijainneissa, kuten Kalašnikovin viljapörssissä. Tiloja päästiin vuokraamaan tarvittaessa myös muista paikoista.

Pietarin kaupungin alueella sijaitsi yhteensä seitsemän suomalaista koulua: kuusi alustavaa koulua sekä yhteiskoulu ylempiä luokkia varten. Pietarin suomalainen koululaitos yritti toimia kaikilta osin samalla tavalla kuin sen ajan koululaitos Suomessa. Tämä näkyi siinä, että sen opetusohjelma pyrittiin pitämään mahdollisimman samanlaisena kuin Suomessa. Siinä myös onnistuttiin, vaikka Venäjän opetusministeriö yrittikin vaikuttaa – ja tietyin osin myös onnistui vaikuttamaan – suomalaisen koulun ohjelmaan.

Mielestäni pietarinsuomalaisten oloihin 1900-luvulla vaikuttaneita taustatekijöitä on tarkasteltava yhdessä kokonaiskuvassa 1800-luvun ensimmäisen puoliskon Venäjän keisarikunnan ja Suomen suuriruhtinaskunnan suhteiden kehityksen kanssa. Miten on mahdollista, että kun sortokauden aikana poliittiset ja yhteiskunnalliset suhteet heikkenivät, Pietarissa suomalaisten alamaisten elämä jatkui aineiston antaman yleiskuvan mukaan ennallaan.

Mielestäni tärkeimmät syyt tähän ovat 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla syntynyt Suomen alamaisia Venäjällä koskeva lainsäädäntö ja sen pohjalle muodostuneet toimintakäytännöt. Kyse on siis siitä, että pietarinsuomalaisten juridisesti privilegioitu asema sekä suomalaisyhteisön sivistysinstitutiot ja vuosikymmenien aikana Pietarin kaupunkiin muodostuneet sosiaaliverkostot eivät syntyneet hetkessä 1900-luvun alussa, vaan olivat melkein vuosisadan kestäneiden prosessien tulosta. Siitä huolimatta, että näiden privilegioiden ”juuria” tuskin enää tiedostettiin 1900-luvun alussa, niillä oli edelleen täysi vaikutus ihmisten elämään. Niistä oli monien vuosikymmenien ja sukupolvien mittaan tullut ”itsestäänselvyys”, osa tavallista elämänkulkua. 1900-luvun taitteen poliittiset ristiriidat Suomen ja Venäjän välillä eivät tämän tutkimuksen valossa näyttäisi koskeneet suomalaisten perillisiä oikeuksia Venäjällä. Mikään ei muuttunut, vaikka samaan aikaan sortokausien aikana monet asiat muuttuivat Suomen suuriruhtinaskunnassa.

Kun Suomen autonominen asema keisarikunnassa tuli uhatuksi ja Suomen liittämistä keisarikuntaan 1800-luvun alussa alkanut yhteisymmärryksen ja molemminpuolisten kompromissien aika oli ohi, se ei kuitenkaan vaikuttanut Pietarissa eläneen suomalaisyhteisön kehitykseen. Pietarinsuomalaisen yhteisön kehitys jatkui samansuuntaisena, vaikka Suomen ja Venäjän välien kehitys ei. Näyttäisi siis siltä, että 1800-luvun alkupuolella Suomen Venäjään liittämiseen yhteydessä säädetyt erilaiset lainsäädännölliset määräykset, jotka helpottivat suomalaisten elämää Venäjällä, vaikuttivat edelleen vielä 1900-luvun alussa.

Kuten esimerkiksi Engmanin ja Juntusen tutkimuksista käy ilmi, 1900-luvun alun Pietarissa ei ollut nähtävissä merkittävää kielteistä suhtautumista suomalaisiin alamaisiin, kun taas Suomessa samaan aikaan oli Venäjää ja venäläisyyttä vastaan kehittynyt ”passiivinen ja aktiivinen vastarinta”. On pääteltävä, että sen ajan poliittisessa tilanteessa Suomessa muodostunut suhtautuminen ja käsitys Venäjään liittyen, niin kuin Ketola oli muotoillut, oli usein negatiivistunnepitoinen, ja syynä siihen olivat suomalaisten sortokaudella Suomessa kokemat ongelmat. Tämän negatiivistunnepitaisen suhtautumisen pohjalta luodut mielikuvat ja oletukset suomalaisten elämästä Pietarissa olivat helposti vääristyneitä. Aineiston haastateltujen selkeä enemmistö kuvaili olojaan Pietarissa hyväksi. Tässä tutkimuksessa saadut tutkimustulokset tukevat myös Engmanin ja Juntusen tutkimusten johtopäätöksiä siitä, että pietarinsuomalaiset olivat tyytyväisiä oloihinsa ja integraation edellytykset olivat melko hyvät.

Lähteet

Alkuperäisaineisto

Kansallisarkisto, Helsinki (KA) Historiallisten seurojen muistitietotoimikunnan kokoelma. Haastattelut. Pietarin suomalaiset. (HSMK)

Tutkimuskirjallisuus

Bater, James: *St Petersburg. Industrialization and Change*. Edward Arnold (Publishers) Ltd., London 1976.

Bouton, Christophe: The Critical Theory of History: Rethinking the Philosophy of History in the Light of Koselleck's Work. *History and Theory* 55 (May 2016), 163–184.

Copenhagen: Ministry of Housing. Housing in the Northern countries. 1960.

Cross, Gary: *Time and Money. The Making of Consumer Culture*. Clays Ltd, St Ives plc 1993.

den Hartog, Adel: Modern nutritional problems and historical nutrition research, with special reference to the Netherlands. *European Food History. A Research Review*. Leicester University Press, SRP Ltd, Exeter 1992.

Engman, Max: *Pietarinsuomalaiset*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki 2004.

Fingerroos, Outi – Haanpää, Riina: Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää & Anne Heimo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.

Fingerroos, Outi – Peltonen, Ulla-Maija: Muistitieto ja tutkimus. *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää & Anne Heimo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.

Heikkinen, Antero: *Ihminen Historian Rakenteissa. Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen*. Yliopistopaino, Helsinki 1993.

Heretz, Leonid: The Practise and Significance of Fasting in Russian Peasant Culture at the Turn of the Century. *Food in Russian History and Culture*. Toim. Musya Glants & Joyce Toomre. Indiana-Michigan Series in Russian and East European Studies, Bloomington 1997.

Inkkinen, Antti: *Suomalainen koululaitos Pietarissa*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo 1937.

Juntunen, Alpo: *Suomalaista kulttuuria Nevan rannoilla. Piirteitä Pietarin suomalaisen siirtokunnan kulttuurielämästä 1900-luvun alussa*. Turun Yliopiston Suomen historian laitos. Monistesarja B. Tutkimuksia IV 1970.

Jussila, Osmo: *Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Juva 2004.

Ketola, Kari: *Ryssän koulussa. Suomalaiset Venäjän stipendiaatit autonomian aikana 1812–1917*. Kustantaja Finemor Oy, Vammala 2007.

Lappalainen, Jussi: *Haluatko historiankirjoittajaksi?* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 895. Suomalainen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002.

Luntinen, Pertti: Uudenaikaistumien paine. *Venäjän historia*. Toim. Heikki Kirkinen. Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu 2000.

Markkola, Pirjo: *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1994.

Elomaa, Hanna: Porvarillista rakkautta: Oscar ja Mili Hultmanin tarina (1886–1892). *Rakkautta, Ihanteita ja Todellisuutta. Retkiä Suomalaiseen mikrohistoriaan*. Toim. Katriina Mäkinen ja Leena Rossi. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, Turku 1995.

Oves, Ljubov Samoilovna: *Pietari 1910-luvulla. Kävelymatkat menneisyyteen*. Alkuteos: Михаил Александрович Григорьев. Петербург 1910-х годов. Прогулки в прошлое. Российский институт истории искусств. Pietari. 2005.

Rietbergen, Peter: *Europe. A Cultural History*. TJ International Ltd, Cornwall 1998.

Romanov, Aleksand Mikhailovich: *Muistelmien kirja, osa 1*. Alkuteos: Книга воспоминаний, том 1. Библиотека ”Иллюстрированной” России, Pariisi 1932.

Salmela-Mattila, Maria: Tutkimusta historia- ja yhteiskuntatieteiden välissä – tieteidenvälisyyden kohtaaminen, haasteet ja tulevaisuus. *Kasvatus & Aika* 1 (3) 2009, 25–38.

Salmi-Niklander, Kirsti: Tapahtuma, kokemus ja kerronta. *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää & Anne Heimo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.

Sandgruber, Roman: Nutrition in Austria in the industrial age. *European Food History. A Research Review*. Toim. Hans Teuteberg. SRP Ltd, Exeter 1992

Sillanpää, Merja: *Happamasta makeaan. Suomalaisen ruoka- ja tapakulttuurin kehitys*. Finfood Hyvää Suomesta, Vantaa 1999.

Talonen, Jyrki: *Vuosisata liikuntaa ja liikettä. TUL:n Varsinais-Suomen piirin 100-vuotishistoria 1919–2019*. TUL:n Varsinais-Suomen piiri ry & Jyrki Talonen, Turku 2019.

Teuteberg, Hans: Agenda for a comparative European history of diet. *European Food History. A Research Review*. Toim. Hans Teuteberg. SRP Ltd, Exeter 1992.

Tuomaala, Saara: Sukupuolen kokemuksista muistitietohistoriaan. *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää & Anne Heimo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.

Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Jouni Tuomi, Anneli Sarajärvi ja Kustannusosakeyhtiö Tammi, Vantaa 2012.

Ukkonen, Taina: Yhteistyö, vuorovaikutus ja narratiivisuus muistitietotutkimuksessa. *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää & Anne Heimo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.

Vahromeeva, Oksana: *Nainen työvoimaresurssien systeemissä Venäjällä 1800–1900-luvujen taiteissa*. Alkuteos: *Женщины в системе трудовых ресурсов в России на рубеже XIX–XX*. Pietarin valtiollisen yliopiston julkaisu, Pietari 2009.

Volkov, Solomon: Pietari. *Eurooppalainen kulttuurikaupunki*. Suom. Seppo Heikinheimo. Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu 2003.

Williams, Harold: *Russia of the Russians*. Sir Isaac Pitman & Sons, Ltd., London, Bath, New York and Melbourne, 1915.

Zuckerman, Fredric: *The Tsarist Secret Police in Russian Society, 1880–1917*. Antony Rowe Ltd, Wiltshire 1996.

Liitteet

Liite 1. Aineiston pietarinsuomalaisten koulut perheenpään ammatin mukaan

Taulukko 3. HSMK:n 23 haastateltujen suomalaiset alustavat koulut. Tekijä: Leonid Zelenkin.

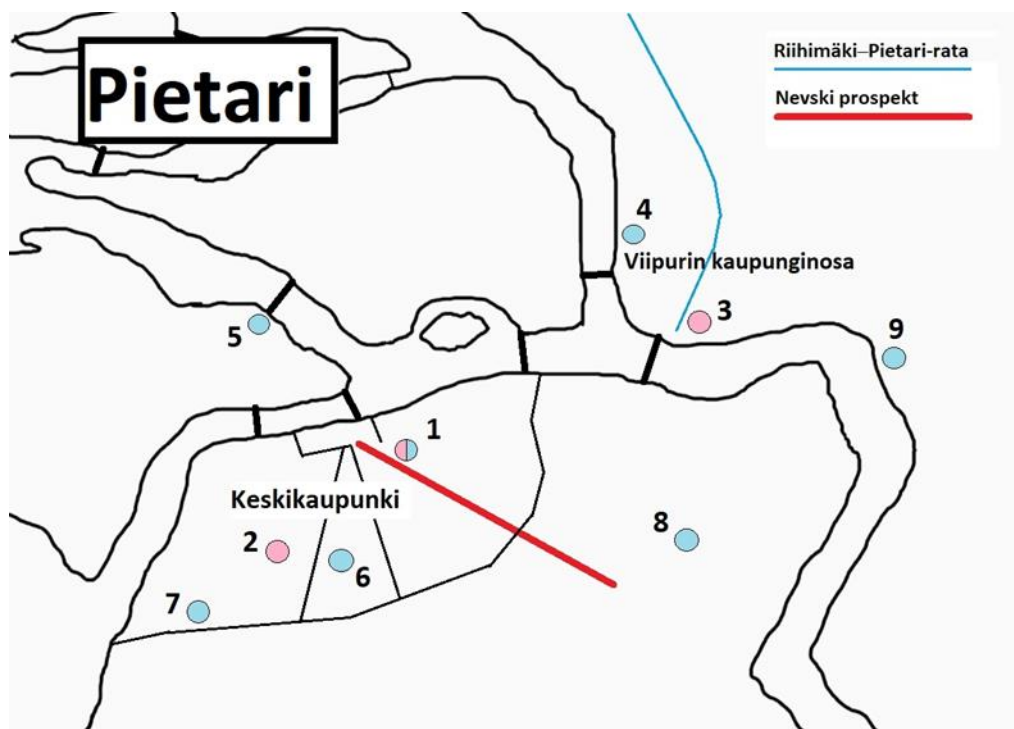
Koulu	Käsityöläiset ja tehtaiden mestarit	Työmiehet ja palvelusväki	Suomen rautateilla palvelleet	Virkamiehet	Kauppiat ja opettajat
Viipurin puol. alust. Koulu.	2	1	8	1	2
Was-Ostrovan alust. Koulu	2	0	0	0	0
Kasanskin alust. Koulu	1	1	0	0	2
Kolomnan alust. Koulu	0	0	0	0	0
Hiekkojen alust. Koulu	0	1	0	1	0
Ohan alust. Koulu	1	0	0	0	0
<i>Yhteensä</i>	<i>6</i>	<i>3</i>	<i>8</i>	<i>2</i>	<i>4</i>

Lähde: HSMK:n aineisto.

Koulujen sijainnista, kuten kuva 3. osoittaa, sekä taulukon 3. oppilaiden perheenpään ammattikuntajakautumasta voidaan nähdä, että rautatieläisiä lukuun ottamatta pietarinsuomalaiset asuivat hajallaan keskikaupungissa muun väestön keskellä. Se tarkoittaa myös sitä, että hiellä oli näiden olosuhteiden vuoksi monenlaisia päivittäisiä yhteyksiä muihin venäläisiin asukkaisiin, eikä jyrkkä eristymistä päässyt kehittymään.

Lisäksi muiden 12 haastateltujen joukosta yksi oli käynyt kaikki koulun asteet venäläisissä kouluissa, kolme ruotsalaista koulua, kaksi saksalaista koulua ja loput seitsemän kokonaan Pietarin ulkopuolella, niistä viisi Suomessa.

Liite 2. Pietarinsuomalaisten keskeiset paikat kartalla

Kuva 3. Pietarinsuomalaisten keskeiset paikat. Kuva: Leonid Zelenkin.

Kartta on suuntaa antavaa. Pietarinsuomalaisten keskeisten paikkojen sijainti suhteessa kaupungin keskusta-alueisiin ja Nevski prospektiin. Koulujen osoitteet merkitty Inkisen (1937) *Suomalainen koululaitos Pietarissa*-teoksen mukaisesti.

Karttamerkkien selitteet: 1) Suomalainen kirkko ja yhteiskoulu. 2) Passivirasto. 3) Suomen asema. 4) Viipurin puolen alustava koulu. 5) Was-Ostrovan alustava koulu. 6) Kasanskin alustava koulu. 7) Kolomnan alustava koulu. 8) Hiekköjen alustava koulu. 9) Ohtan alustava koulu.

Liite 3. Pietarin suomalainen koululaitos katukuvissa

Kuva 4. Kuvan oikeanpuoleinen rakennus - Suomen lipun kanssa - on Pietarin suomalainen yhteiskoulu. Vieressä vasemmalla suomalainen Marian seurakunnan kirkko. Kuva: Leonid Zelenkin.

Suomalainen yhteiskoulu, eli entinen ylempi Kirkkokoulu, sijaitsi Suomen kirkkokartanorakennuksessa. Sen naapurirakennuksena oli suomalainen Marian seurakunnan kirkko. Sen sijainti oli edullinen, sillä siihen saapui oppilaita kaikista kaupungin asuinalueilta ja se sijaitsi julkisen liikenteen tuntumassa.

Keskeisen sijaintinsa vuoksi oli kävelymatkan päästä monista Pietarin nähtävyyksistä, kuten museoista, kauppakeskuksista, elokuvateattereista ja virkistyspuistoista. Lähistöllä sijaitsi myös keisarillisessa käytössä toiminut Talvipalatsi ja monet ministeriöt, joten alue oli aamusta iltaan vilkas. Nykyään rakennuksessa toimii Suomen Pietarin instituutti.

Kuva 5. Viipurin puolen alustava koulu sijaitsi kuvan kujan vasemmanpuoleisella alueella. Koulurakennus ei ole säilynyt. Nykypäivänä alueella sijaitsee sementtitehdas. Kuva: Leonid Zelenkin.

Suomalaisista alustavista kouluista oppilaslukumäärältään suurin oli Viipurin puolen alustava koulu. Viipurin puolen alustava koulua kutsutaan muistelmissa usein Jaakkimaisen kouluksi, opettajansa J. Jaakkimaisen mukaan. Se sijaitsi noin kilometrin päästä Suomen asemasta ja Suomen Valtion omistamista rautatieläisten asuintaloista. Eikä liene sattuma, että suurin osa sen oppilaiden vanhemmista olivat taustaltaan rautatieläisiä. Koulussa oli myös huomattava määrä lapsia, joiden vanhemmat olivat tehdastyöläisiä. Suomen Valtion rautateiden lisäksi Viipurin puoleisella kaupunginosassa suomalaisia työllisti alueella sijainnut teollisuus.

Kuva 6. Kuvan rakennuksessa sijaitsi Was-Ostrovan alustava koulu. Kuva: Leonid Zelenkin.

Was-Ostrovan alustava koulu sijaitti Valiseostrovskyllä eli Vasilinsaarella. Se edustaa kaupungin vanhempaa arkkitehtuuria ja alueella ovat asuneet monet kuuluisat venäläiset henkilöt, kuten esimerkiksi satukirjailijan I. Krylovin. Koulun oppilaiden vanhempien ammattitaustat jakaantuivat tasaisesti käsityöläisten, tehdastyöläisten ja palvelusväen kesken.

Kuva 7. Kuvan rakennuksessa sijaitsee Kasanskin alustava koulu. Kuva: Leonid Zelenkin.

Suomalainen Kasanskin alustava koulun oppilaiden vanhempien ammattitausta oli vahvasti käsityöläistä, lisäksi oli tehdastyöläisiä ja muita työmiehiä sekä palvelusväkeä. Siitä on luoteissuuntaan noin 700 metriä Mariinski teatteriin ja kaakkoissuunnassa saman matkan verran kuuluisaan Heinätoriin, joka lähiympäristöineen oli venäläisen kirjailijan Dostojevskin tunnetuimman teoksen *Rikos ja rangaistus* tapahtumien keskiössä. Kaakkoissuuntaan on hieman vajaa 2 kilometriä Nevsky prospektiin.

Kuva 8. Kuvan rakennuksessa sijaitsi Kolomnan alustava koulu. Kuva: Leonid Zelenkin.

Kolomnan alustava koulun oppilaiden vanhempien ammattitaustat jakaantuivat tasaisesti käsityöläisten, tehdastyöläisten ja palvelusväen kesken. Se sijaitsi muita Nevan eteläisen kaupunkipuolen suomalaiskouluja kauempaa Nevski prospektista – itään noin 3 kilometriä.

Kuva 9. Suomalainen Hiekköjen alustava koulu sijaitti kuvan rakennuksessa. Kuva: Leonid Zelenkin.

Hiekköjen alustavan koulun oppilaiden vanhempien ammattitausta oli vahvasti palvelusväen- ja tehdastyöläistäustainen, ja siinä oli muita kaupunkipuolen alustavia kouluja vähemmän käsityöläisiä. Hiekköjen alustava koulu sijaitti Nevasta katsoen Nevsky prospektin toisessa päässä, vajaa kilometrin verran itään.

Kuva 10. Suomalainen Ohan alustava koulu sijaitsi kuvan rannan tuntumassa. Koulurakennus ei ole säilynyt. Kuva: Leonid Zelenkin.

Kaikista Pietarin suomalaisista alustavista kouluista, Ohan alustava koulua oli sijainniltaan eniten syrjässä keskustasta. Enemmistö sen oppilaiden vanhemmista olivat ammattitaustaltaan käsityöläisiä. 1900-luvun alussa rannan tuntumassa kulki lossi Nevan toiselle puolelle kaupunkia.